1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1973

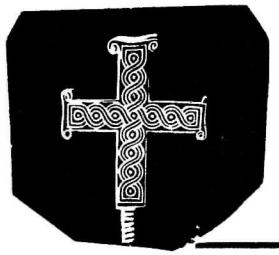

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
Trg kralja Tomislava 21

Uređuju:
Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)

Uredničko vijeće:
Enver Čolaković, Pere Dulčić, August Đarmati, Ivan Golub, Radovan Grgec, Dubravko Ivančan, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Ljiljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ante Šimunić i Dinko Tusun.

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi 4 puta godišnje (ožujak, lipanj, rujan, prosinac)

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon 440-697

Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Cijena pojedinom broju 13 d.

Godišnja pretplata 50 d uplaćuje se u korist tekućeg računa 30101-678-448

Godišnja pretplata za inozemstvo 5 US dolara uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb

30101-620-16
3096-268

ALFA — Grafički usl. centar — Zagreb
Tiskara »Orbis« — Zagreb

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 1 ZAGREB, OŽUJAK 1973. GOD. VI

Kamilo KRIŽANIĆ

Đuro Sudeta

(o sedamdesetogodišnjici rođenja)

Pisati danas o Đuri Sudeti znači stajati pred opasnostima jednostranog prikazivanja naglašavajući psihoanalitički njegovu prigušenu erotiku ili u egzistencijalističkoj intrepretaciji stalno prisustvo motiva smrti. A to bi povećalo novim dimenzijama ionako ne male nesporazume oko toga umjetnika. I uvodničarima njegovih pjesama, inače pjesnikovim intimusima, ponekad je izbjegao autentični Sudeta, a da i ne spominjemo godine prešućivanja sa strane literarnih historika, nepriznavanje i omalovažavanje Sudetina književnog opusa, skidanje spomen-ploče u virovskoj školi, pa pretjerano naglašavanje »biografske« ličnosti, što ide na štetu umjetničke ličnosti koja je jedino važna, kako i Croce misli, za doživljavanje umjetničkih ostvarenja.

Pa i oni, sigurno dobronamjerni, noviji napisi o Sudeti koji liberalno dopuštaju da je umjetnik bio »i religiozan« ili nastoje od njega stvoriti skoro skeptika (vjerovao je i sumnjao), čine nam se možda kao neki pokušaji rehabilitacije. Međutim, pravi umjetnik, a Sudeta je to i bio, ne treba nikakvih rehabilitacija, jer njegova djela dosta glasno govore za njega.

Sudeta je izrazito katolički pjesnik, tu se ne da ništa retuširati, njegovo religiozno uvjerenje raslo je s njim. Sve one nekadanje polemike oko toga čine nam se danas s pravom posve deplasiranima. Do svoga Creda nije došao konverzijom kao Sabić niti mu treba claudelovskog Magnificata, jer nikad nije služio Idolima, on ne mora spaljivati svoje »porode od tmine« kao davni naš poeta, pa da postane »krstjanin-spjevalac«. Od svoje prve štampane pjesme u »Luči« 1919. pa do predsmrtnih stihova u koprivničkom »Do-

maćem ognjištu« 1927. taj je »čemerni grešnik« (kako se nazivaše) molio i molio, da mu život ne bude pun bura, traženja i sumnji očekujući samo smirenje u Bogu.

Rođen je Sudeta 10. travnja 1903. u Staroj Ploščici kraj Bjelovara. Na njegovoj rodnoj kući postavljena je spomen-ploča. Te su iste godine rođeni i pjesnici Alfirević i Ivo Horvat, Sudetin kasniji prijatelj, zatim slikar Bruno Bulić i muzičari Kunc i Fran Židovec. Sudeta potječe iz siromašne seljačke obitelji.

Bila je to godina burnih demonstracija, zatvaranja, razaranja pruge, prijekih sudova i mučeničkih žrtava (Zaprešić, Kalinovica, Mihovljan, Fužine i dr.). Radićev je »Dom« ipak prodirao u sela. A pučka su usta protiv bana-tiranina zazivala Jelačića pjesmom »Ustani bane . . .« Dok Khuen gazi slobodu, soldateska, žandarmerija i policija idu preko lešina. Daleko negdje od ove pobunjene i nesretne zemlje sviraju Skrjabina i Ravela, umiru Hugo Wolf, Pissarro i Gauguin, Picasso je u svojoj »plavoj« fazi, a Rilke upravo piše studiju o Rodinu. Tek naši kandidati tragične smrti (osim Slave Raškaj, čiji se život lagano gasi u »Žutoj kući«) još su uvijek daleko od crnoga finala. Matoš piše o pariškom proljeću i Griegu, Račić bježi od Rožankovskoga u svijet, Vidrić bezbrižno recitira svoje stihove prijateljima u očevu vinogradu, Janko Polić-Kamov leži u zagrebačkom zatvoru, a Donadini i Galović još su gimnazijalci. No katastrofa će neminovno doći. Evo, to je dobrodošlica i putokaz rođenom.

A Sudetina proljeća (česti motiv u njegovoj lirici) nisu proljeća onoga djetinjstva u Agramu s plavokosim Isabellama, posjetima slavnoj markizi i nagradnom knjigom odlikašu iz Kaptolske pučke škole.

Za Sudetino školovanje kao da vrijedi klasična izreka o gladnom i žednom dječaku. Govori se o njemu kao osrednjem đaku. A zar je i mogao u onom školskom sistemu pasivnosti i verbalizma, u školi »bijednih obrazovnih postolara« i »opakih batinaša« (kako im se ruga u jednoj persiflaži Otto Ernst) postati taj bistri seljački dečko primjernim učenikom. Ili u zagrebačkoj preparandiji, toj kuli najgore herbartovštine, dok su svježi glasovi dolazili iz Čakovca i Križevaca i smatrani »grijesima« od Sudetinih režimskih pajdagogoza.

Bio je bliz Sudeta djeci, imade svakako u tom senzibilnom čovjeku pestalozzijevska crta. Svoj revolt prema školi izrazio je pedagog Sudeta u članku »Autoritet i omladina«, gdje mnogo govori i »pro domo sua«.

Književno djelovanje mladoga gimnazijalca i preparanda pa i kasnijeg učitelja kao da je u znaku Tinove »Svakidašnje jadikovke«, ne utjecaja, ali svakako motta, koji je i u ovoj varijanti sudbinski progovorio. Uz prvu Sudetinu zbirku »Osamljenim stazama« (1924) spominje se i jedan kuriozitet: pjesnik je sam u virovskoj tiskari slagao svoje stihove za tisak. Kao i Španjolac Manuel Altolagire. Iste je godine objavio i Izidor Poljak svoju zbirku »Sa Bijelog Brda«, to je doba »Vijenca« u redakciji dra Ferde Nikolića, u čijem su listu nepovoljno ocijenjene knjiga Nikole Pavića »Pozableno cvetje« i Majerova »Lirika«, dok su »Neveseli koraci« Hansa van Orelda prošli bolje. »Vijenac« upravo te godine otvara svoje stranice i mladima: Alfireviću, Šopu, Batušiću, Vlaisavljeviću, Vladi Kovačiću i drugima.

Sudeta je primljen srdačno, dobismo pjesnika koji je mlad, vrlo mlad, naglašava M. Soljačić, no njegove lirske kvalitete raduju: iskrenost, samoća, skromnost. Divno je »voljeti u čovjeku sebe, i u sebi čovjeka«, to zvuči uvjerljivije od svih lažnih tirada o humanizmu.

Dvije godine kasnije, 1926, nastupa Sudeta s još jedinstvenijom zbirkom »Kućice u dolu« kraj Tinove »Kolajne« i Krklečeve »Ljubavi ptica«. Sudeta ostaje u intuiciji i osjećajima za male stvari, kako reče Mate Ujević. Prema onom Tinovu patosu »Umrijet ću noćas od ljepote« ili Krklečevoj pozi »Tužan sam od lutanja, kroz noći bijele zvjezdane«, Sudeta naivno konstatira: »Ja nisam znao da sam još dijete.« Pjesnik dozrijeva sa snažnom poetskom riječi, pa govori istinski i onda kad želi »blagu, dobru smrt u toplo jedno veče . . .«

Piše tako u jednom pismu Sudeta: »Sviđaju mi se bolesne, meke, zvučne riječi. Kao poluriječi, poluboje i poluživot. One koje su sjenke, sjene, titraji . . . « Zato i njegove ruke koje se hoće podići bolne u sjeni, ruke bijedne, umorne, suhe, žute, uboge, sve tužnije i tanje, nisu nikakve holbeinske ruke, a još manje rodinske koje se razdraženo dižu. Sudetine su ruke prozirne i tanke, uvijek integralni dio bolesnog tijela, jer i one, stisnute od boli, vječno pjevaju žalosnu pjesmu umiranja.

Pa onda smrt. To nije A. B. Šimić (»Smrt nije izvan mene, ona je u meni od prvih početaka«) ili kod Matoša onaj maeterlinckovski preludij (»Život je lijep samo zbog smrti . . . «), niti je to Galovićeva crna dama. Kad umrem, kaže Sudeta, »čudit ću se da sam nekad bio« zazivajući smrt djetinjim imenom: sestrice. Jer treba se odmoriti, zaboraviti, ko dah umrijeti. To nije nikakav mračni intermezzo, a trozvuk: tišina, mrak, muk, gotovo muzikalnošću prati na zadnji put. (Toliki su Sudetini stihovi skoro na granici lirike i muzike!).

Spomenuti su toliki utjecaji na Sudetinu poeziju kao da nam je prvi posao tražiti poznanike u nečijim stihovima. Ekspresionizam? Sličnost s Corazzinijem (smrt u dvadesetoj godini, tuberkuloza, ljubav prema sutonu i umiranju!).

Da, mladi umiru! D. Jelčić je dobro opazio za Sudetin slučaj: da je živio duže, da nije bio bolestan, da . . . da li bi to onda i bio Đuro Sudeta? A mjesto fraze o onima koje bogovi vole, duhoviti Tin je protivno logičkoj formulaciji »post hoc, ergo propter hoc« izveo: ti ljudi nisu umrli mladi jer su pjesnici, nego su postali pjesnici jer su imali da umru mladi.

Iza pjesnikove smrti dva značajna datuma! Prvi je objavljivanje kompletnog Sudete 1943. u redakciji Mate Ujevića. Taj vrijedni čovjek izvršio je svoju prijateljsku i nacionalnu dužnost. Dvije knjige lirike i dvije proze s dovršenim radovima i fragmentima uz bogatu korespondenciju, u kojoj se nalazi intimni Sudeta govoreći o najodsudnijim časovima svoga života, svojim umjetničkim preokupacijama, o ushićenjima i porazima.

Drugi je datum uz nastupe glumca Miroslava Supanca, decenije kasnije. Supanc je snažno novim generacijama približio Sudetine stihove, napose omladini koja je odmah osjetila svoga pjesnika. I zavoljela ga. Sudetino srce nije trpjelo laži i konvencionalnosti, on je strpljivo s bolesničkog kreveta čekao svaki svibanj (»kad čežnje ko bijeli đurđici cvatu«) da kao Marijin pjesnik pošalje pred Njezin oltar svoj djetinji Ave. A tko da razumije dušu, dubinu srca i vjere — pita se Sudeta — kad duša čezne za vječnošću!

Ivan BOŠKOVIĆ

Susreti s Josipom Kosorom

Josipa Kosora, hrvatskog Gorkog, upoznao sam u Dubrovniku 30. studenoga 1951, na Lapadu, pred ljetnikovcem »Tamarix«, u kojem je on dugi niz godina živio i radio. Međutim, moje čvršće prijateljske veze s njim počinju od jeseni godine 1956. Od tada pa do njegove smrti bio sam češće u Kosorovu društvu, zalazio u njegov dom, s njim prijateljevao. Mnoge uspomene iz tog razdoblja, što ih ovdje iznosim, vežu me uz Kosora. O mojim »službenim« razgovorima s Kosorom, vođenima za čitatelje »Slobodne Dalmacije« i slušatelje Radio-Dubrovnika, već sam pisao u »Kolu« Matice hrvatske (g. IV, br. 3—4, 1966, str. 332—334), pa stoga to ne želim ovdje ponavljati. Radije ću iznijeti ono što je malo komu poznato.

Kako već rekoh, češće sam zalazio u Kosorov dom. Mnoge smo sate proveli pričajući i o književnosti i o svemu i svačemu. Kosor bi se raspitivao o pojedinim književnicima, a posebno o Krleži. Osobito mu je imponiralo što Dinko Sirovica i Viktor Car Emin, iako obojica u visokoj životnoj dobi, još uvijek književno djeluju. Bilo je riječi i o drugim umjetnicima, kao o Tomi Rosandiću, čijih se nekoliko radova, uz niz djela Ivana Meštrovića, nalazilo u njegovoj i ženinoj zbirci, koja je tijekom ljetnih mjeseci bila pristupačna i javnosti. Jednom zgodom razgovarali smo i o kanonizaciji Nikole Tavelića. Kosor tad reče: *»Blago onima koji budu proglašeni za svete. Ali ja ne bih želio biti svetac.«* Usput napominjem da je Josip Kosor potpisnik molbe, upućene Ivanu XXIII, za proglašenje bl. Nikole Tavelića prvim hrvatskim svecem. Tu je molbu potpisao i akademski slikar Marko Rašica, koji također bijaše dobar Kosorov poznanik i koji je, dok je živio u Dubrovniku, zalazio u ljetnikovac »Tamarix«.

Dakako, u razgovorima s piscem »Optužbe« i »Crnih glasova« bilo je normalno da se spominje i Maksim Gorki, koji — po Kosoru — bijaše *»horošyj čelovek«*. Spominjali smo, naravno, i Božu Lovrića i druge s kojima je Kosor dijelio radosti i tegobe svoje boeme.

Susreti i razgovori s Kosorom bili su uvijek ugodni. Zimi bismo se povukli u zagrijanu dvoranicu ljetnikovca i tu bismo uz topli čaj ćakulali; ljeti bismo pak sjedili pod svodovima terase »Tamarixa«, hladili se pivom i uživali u ljepoti vrta, koji bijaše pun različita cvijeća. Kosor bi mi tada znao nazdraviti: *»Hajdemo, kako je govorio dr. F.: Žifila naša hrvatska prava!«* I pri tom bismo se kucnuli čašama.

Češće bijah sam s Kosorom, ali katkad bi društvo bilo i brojnije. U Kosorovih je redovito dolazio kap. Pero Matičević, njegova žena i kćerka Julijana. Jedan od češćih gostiju bio je i prof. Ivan Visković, crnogorski Hrvat, koji je u dubrovačkoj glazbenoj školi predavao hrvatski jezik i književnost. Ponekad je dolazila i prof. Neva Murvar, koja se i sama bavila književnim radom. I drugi su posjećivali Kosora i njegovu ženu: neki su dolazili kao štovatelji književna rada autora »Požara strasti«, neki kao prijatelji obitelji Kosor-Mitrović.

Odlazak u Chile

Godine 1957. Ivanka Kosor naumila je otputovati u Chile. To se znalo već početkom te godine, pa mi je Kosor u više navrata govorio da ne želi ići na taj put. No njegova bi žena kategorički izjavljivala: *»Ne slušajte ga, to on samo tako govori. Ići će on!«* I išao je!

Negdje u ljetu te godine iz Chilea je u Dubrovnik došao sin Ivanke Kosor Paulo Mitrovich sa svojom obitelji, i on je na povratku imao povesti sa sobom majku i Kosora. Kosor se, međutim, tomu odlučno protivio. Meni je predlagao da dođem stanovati s njim i budem u »Tamarixu« dok mu se ne vrati žena. Iznosio mi je još niz različitih prijedloga, a jednom je zaprijetio samoubojstvom. Naime, bojao se smrti u dalekom Chileu i nikako nije želio ići. Ali Ivanka Kosor bila je ustrajna u svojoj namjeri da ode, jer je tamo, kao i u Londonu, trebala urediti neke obiteljske poslove. Kosor mi je govorio da mu Ivanka mnogo vrijedi, da je on — kao invalid — vezan uz nju i njezinu pomoć, ali da ga sad muči tim putovanjem.

Konačno je došao dan odlaska — 19. listopada 1957. Uoči toga Kosorovi su priredili mali oproštaj. Kad sam na kraju pozdravio Kosora i zaželio mu sretan put, on mi reče: *»Ma hajde, čovječe, dođite vi sutra, naći ćete me ovdje!«* Sutradan sam otišao u »Tamarix« da vidim je li otputovao ili je ostao. Ali, nije ga bilo. Od kućne pomoćnice sam doznao da je bilo sve u redu i da se nije opirao. Budući da je brod »Barletta« bio u gruškoj luci, požurio sam da ga još jednom vidim, jer, iskreno govoreći, i sâm sam sumnjao u njegov povratak. Zatekoh ga na palubi. Bio je lijep, sunčan dan; Kosor je počivao na naslonjaču. Oko njega Ivanka Kosor, njezin sin i njegova obitelj. Kosor mi je nešto govorio, ali budući da je bio daleko, nisam mogao čuti ni razumjeti što mi kazuje. U tom trenutku nisam bio siguran hoću li ga ikad više vidjeti. Na sreću, vidjeh ga još mnogo puta.

Povratak u Dubrovnik

U ljetu godine 1958, 11. srpnja, Kosor se poslije gotovo devet mjesečnog zadržavanja u inozemstvu (osim u Chileu, boravio je i u Švicarskoj — Frieburg i u Engleskoj — London) vratio zadovoljan u svoj Lapad. Pohodio sam ga odmah nakon povratka i vodio s njim razgovor za slušatelje Radio-Dubrovnika. Pričasmo o svemu. I tom je prigodom bio nazočan kap. Pero Matičević. On usput spomenu: *»Više, gosparu Jozo, ne osjećate ono u zraku?!«* Naime, prije odlaska u Chile Kosor je bio opsjednut fiksnom idejom da je zrak, uslijed atomskih pokusa, zatrovan štetnim plinovima koji nepovoljno djeluju na oči. To je i inače često isticao. Na Matičevićev upit odgovorio je: *»A jest, osjećam.«* Međutim, u kasnijim razgovorima i susretima o tome uopće nije bilo govora.

Nakon povratka Kosor je nastavio živjeti, kako bi Vojnovićev gospar Lukša rekao, »*brez volje, brez želja i brez posla*«. Na književni rad jamačno nije ni pomišljao. Posljednje što je napisao bilo je četrnaest pjesama u prozi, ispjevanih u dalekom Chileu. Jednu od njih — »Zašto smo nemirni?« — dobio sam još za Kosorova života. Što je s ostalima i koliko je u njima Kosora, a koliko »dotjerivanja« njegove žene, ne bih znao kazati.

Osamdeseta obljetnica Kosorova života

Dne 27. siječnja 1959. Kosor je slavio osamdesetu obljetnicu života. Tom prigodom nas nekoliko prijatelja priredili smo u njegovu domu skromnu svečanost na kojoj je prof. Ivan Visković govorio o piščevu životu i radu, Neva Murvar i Maja Vidak (obje su već pokojne) čitale su svoje pjesme posvećene slavljeniku, dok smo Julijana Matičević (i ona je već pokojna) i ja izveli dvije skladbe na glasoviru. Ne sjećam se što je svirala Julijana; ja sam odsvirao prvi stavak iz jedne Mozartove sonate.

Uz već spomenute, za slavljenikovim su stolom još bili Julijanini roditelji i Kosorova žena Ivanka, koja je pročitala njegovu pjesmu u prozi »Zašto smo nemirni?«. I to je bilo čitavo društvo. Službeni se Dubrovnik uopće nije sjetio da pisac »Požara strasti« tog dana slavi osamdesetu obljetnicu života. Ali ako ga je Dubrovnik zaboravio, Zagreb nije!

Iako je vani vladala velika studen i jaka bura, u unutrašnjosti ljetnikovca raspoloženje je uistinu bilo svečano. U to ozračje još su više radosti i vedrine unijela dva brzojava što su stigla iz Zagreba. Negdje oko 17 sati poštar je donio brzojavnu čestitku Društva književnika Hrvatske. Kasnije, moglo je biti oko 19 sati, stigao je brzojav hrvatskih književnika, članova Odjela za suvremenu književnost JAZU:

Za Vašu 80. godišnjicu plodonosnog života, srdačno Vam čestitaju vaši drugovi iz Odjela za suvremenu književnost Jugoslavenske akademije

Miroslav Krleža, Gustav Krklec, Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović, Ervin Šinko, Marijan Matković, Novak Simić, Ivan Dončević i Petar Šegedin.

Kad je Neva Murvar, koja je čitala čestitku, spomenula Krležino ime, Kosor je proplakao kao dijete i sav se uzbudio. Tada sam ga prvi put vidio kako plače, ali ne i zadnji put.

Sve nas je dirnula pažnja istaknutih hrvatskih književnika prema zajedničkom drugu. Bilo je u tomu nečeg i svečanog i tužnog.

Nekoliko dana poslije proslave »Dubrovački vjesnik«, na nagovor Ivana Viskovića, donio je članak o Kosorovoj obljetnici. Tom je prigodom glavni urednik napisao da je Josip Kosor između b r o j n i h čestitaka primio i dvije brzojavne. B r o j n e čestitke!?

Posljednji susret

U Kosora bi se naše stalno društvo godišnje sastalo nekoliko puta: o Božiću, redovito 27. prosinca, kad njegova žena slavi imendan, zatim na Kosorov rođendan i na njegov imendan 19. ožujka.

Kad sam 27. prosinca 1960. pribivao redovitom godišnjem sastanku u »Tamarixu«, nisam ni u snu pomišljao da je to ujedno moj posljednji susret s Kosorom. Raspoloženje je i te večeri, kao i uvijek u tim prigodama, bilo svečano, ispunjeno onim tipičnim božićnim ozračjem, pjevanjem božićnica i

lijepim starim hrvatskim običajima. Tog puta u društvu su bili i Ferdo Grazio (dubrovački glasovirač) sa ženom Ileanom i sestrom Marjučom, profesorom glasovira. Ferdina je žena tada čitala o Kosorovu djetinjstvu iz knjige »Tragom njihova djetinjstva«. Kosor se nije mogao suzdržati; vidio sam ga drugi i zadnji put da plače. Malo kasnije smo se rastali, poželjevši jedan drugome sve najljepše u novoj godini 1961. Ja sam uskoro otputovao u Split. Kad sam se 22. siječnja 1961. vraćao u Dubrovnik, na brodu sam našao akademskog slikara Ivu Grbića i njegovu ženu Mariju. Dogovorili smo se da ćemo 27. siječnja otići u Kosora i čestitati mu 82. obljetnicu života. Međutim, nismo otišli; sutradan, 23. siječnja 1961. negdje između 5,30 i 6 sati veliki hrvatski književnik Josip Kosor prešao je iz prolaznosti života u povijest hrvatske književnosti.

Kosorova smrt

Poslije podne 23. siječnja, kad je Radio-Dubrovnik obznanio vijest o Kosorovoj smrti, otišao sam u »Tamarix«. Tamo sam našao kap. Peru Matičevića i njegove. Ivanka Kosor je pričala o zadnjim trenucima našega dragog prijatelja. Od nje doznah mnogo neugodnoga: Kosor je umro u kupaonici, ležeći na običnom, od pruća pletenom kanapetu. U kupaonici je proveo zadnje dane, jer je tu, navodno, bilo toplije negoli u njegovoj sobi na prvom katu. Umro je od trovanja krvi. Umirao je postepeno, pri svijesti. Dva dana prije smrti još je razgovarao s nekim prijateljem.

Na stolu brzojavi sućuti. Među njima i sažalnica predsjednika JAZU dra Grge Novaka:

Izvolite primiti izraze dubokog saučešća Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i moje lično povodom smrti zaslužnog člana Jugoslavenske akademije velikog hrvatskog književnika Josipa Kosora

Predsjednik akademik Novak

Ivanka Kosor zamolila me da o piščevoj smrti obavijestim Maticu hrvatsku i Društvo književnika Hrvatske. Zatim se pođoh pokloniti mrtvom prijatelju. Umjesto da, kao veliko ime hrvatske dramske književnosti, bude izložen u dubrovačkom kazalištu, pisac svjetskog glasa i akademik Josip Kosor ležao je u kupaonici na spomenutom kanapetu, prekriven jednostavnom bijelom plahtom. U lijes dotad još ne bijaše položen.

Bila je večer 30. studenog 1951. kad sam upoznao Josipa Kosora; bila je večer 23. siječnja 1961. kad sam ga posljednji put pozdravio. Upoznah ga ispred »Tamarixa«, oprostih se s njim u »Tamarixu«, u ljetnikovcu u kojem sam s hrvatskim Gorkim proveo mnogo, mnogo ugodnih, korisnih i nezaboravnih trenutaka.

Pogreb

Dne 25. siječnja 1961. okupismo se na dubrovačkom groblju Sv. Križa da se oprostimo s posmrtnim ostacima pisca »Optužbe«, »Crnih glasova«, »Požara strasti«. Došao je prilično velik broj građana. I Narodna glazba. Niz vijenaca. Na prvom mjestu vijenac dubrovačke Općine s hrvatskom trobojnicom. Sprovod vodi lapadski župnik don Ivo Gugić. S njim su zajedno glasoviti franjevac o. Petar Vlašić i dominikanski bogoslovi.

Nad otvorenim grobom govori najprije predstavnik dubrovačke Općine. Čita nekoliko rečenica iz Kosorova života. Očekivao sam ipak da će govornik reći nešto više od suhoparnih podataka iz piščeva života.

U ime zagrebačke Akademije od Kosora se oprašta akademik Mihovil Abramić iz Splita. Ali i on, sâm već u godinama, priča samo o tomu kako je upoznao Josipa Kosora. Zatim zvuci posmrtne koračnice i Kosorovo tijelo spuštaju u grob. Tu je kraj čovjeka, koji je obišao svijet, prijateljevao s Gorkim, Bahrom, Przybyszewskim, koji je bio predstavnik hrvatske drame u zemlji i inozemstvu.

* * *

Štujući Josipa Kosora kao pisca i prijatelja, nastojao sam u nekoliko navrata osvježiti uspomenu na njegov život i djelo, koji gotovo da već padoše u zaborav. Učinio sam to preko niza članaka i predavanja, kao i na druge načine. Objavljujući vlastite uspomene na susrete s tim neobičnim i osebujnim književnikom hrvatskim, činim to s istom namjerom.

Eduardo AVILA

Ljubav i smrt

GROBOVI

Na Smrtni dan
večerom
vidjeh na groblju humke
što gorahu
Na nekima plamsahu lomače
na nekima logorske vatre
na nekima smireni
plamičci kandila
na nekima tek iskre iskrahu
kao rosa u noći
To gorahu grobovi onih
što izgorješe za ideju
bilo koju i bilo kada
A pod humcima ugaslim
bez vatre
ležahu oni što izgubiše žar
još za života

CRNA SUZA

Na dlan moj je kapnula
kap tinte
sto hiljada sudbina dršće u crnome oku
sto hiljada požara i razorenih ognjišta
sto hiljada smrtnih presuda
sto hiljada uzdaha
pred smrt od osamljenosti
Na mome dlanu dršće crna suza

VJEČITI GOST

Ja sam samo vječiti gost
pod krošnjama tvojih platana
pred oltarima tvojih hramova
od sunca i sna
I kada sâm sa sobom
predajem tebi svoj duh
sve svoje biće —
samo sam tvoj gost
neizmjerno počašćen i sretan
I kad govorim o tebi drugima
prenoseći na njih tvoj žar —
samo sam tvoj gost
kao što su i oni tvoji gosti

BEZUMNOST SMRTI

Vidjeh smrt mnogo puta i nikada do danas
ne spustih pred njom pogleda
Vidjeh je kako se šulja oprezno kao lasica
kradući iz kolijevke dojenčad kao ptiće iz gnijezda
vidjeh je kako naskakuje kao pantera
krvoželno derući plijen
vidjeh je dostojanstvenu, u crnoj tunici suca
gdje izriče svoju presudu
vidjeh je licemjernu
gdje se primiče starima u halji ispovjednika
kadeći ih otrovnim kâdom
Vidjeh je gdje se ko stijena odranja pod nogama putnika
vukući ih u bezdan; vidjeh je kao vrtlog
gdje se podmuklo ovija oko žrtve daveći je pod vodom
Vidjeh je smirenu poput isposnika, ruku uzvijenih u nebo
vidjeh je pomahnitalu kako đipa po razdrtoj ledini
šibajući sve što dohvati
Vidjeh je vatrenu, ledenu i gladnu
u kući, na ulici i u slobodnoj prirodi — vidjeh je
i ne oborih pogleda
No danas vidjeh samo njenu sliku
u očima nekog čovjeka i njegovo dvoje djece
jednog skršenog čovjeka i dvoje siročadi

U njihovim očima vidjeh strašnu prazninu smrti
I prvi put u životu oborih pogled pred njom
i zaridah ljuto, bez suza
proklinjuć njenu bezumnost

BOJE ŽIVOTA

Veliki Graditelj uze
crvenila krvi
bjelila i crnila puti
zelenila žuči
i modrila sanja
te naslika život

KAKO MALO ŽIVOTA IZMEĐU DVA SNA

Kako malo mira između dvije brige
Kako malo sadržaja između dvije praznine
Kako malo radosti između dvije tuge
Kako kratak predah između dva putovanja
Kako malo riječi između dvije šutnje
Kako kratak dan između dvije noći
Kako kratak put između dvaju ništa
Kako malo života između dva sna

POGLED DJETETA

Pogled djeteta nalik je zraci sunca
što grije dušu prozeblu od života
osmijehu sunčanog jutra
što vraća svijetu prvotnu jasnoću
dobrotu i radost
Koliko puta svladan očajanjem
susretoh pogled djeteta
nasmiješih se
i počeh od početka

Preveo **Nikola Marčetić**

BILJEŠKA O PJESNIKU

Eduardo Antonio Avila rođen je 1930. u Haciendi Mollendero (Hasienda Moljendero) na jugozapadu Perua. Sin rudara, radio je još kao dječak s ostalim mještanima u rudniku srebra. Izgubivši u jednom udesu roditelje, vođen željom za naobrazbom, preselio se mladi Avila u Huancayo (Huankajo). Tamo pohađa večernju školu radeći preko dana u rafineriji metala. Položivši stručne ispite, zaposlio se u tipografiji dnevnika »El nacional«. Ovdje piše svoje prve pjesme objavljujući ih u kulturnom prilogu dnevnika. Već tim prvim pjesmama obraća na sebe pažnju javnosti te ubrzo postaje poznat i cijenjen. Ulazi u redakciju lista »El nacional«, surađuje u mnogim književnim revijama i piše za radio. Oboljevši na pluća, povlači se iz aktivne službe i sav se posvećuje književnom radu. Objavio je desetak knjiga pjesama visoke umjetničke vrijednosti. Njegova je poezija snažna i originalna te on spada među najistaknutije predstavnike novije hispanoameričke lirike.

Nikola Marčetić

Luka IBRIŠIMOVIĆ

Nove varijacije na poznatu temu: Tin Ujević

UVODNA ZABILJEŠKA: Dobih ove zapise, ili kako bi rekao sam Ujević, »istriške« iz svakodnevnice podliska hrvatskog, iskopine iz sadre sadašnjice od svog prijatelja, drugog ja, znanog mi dvojnika, M. V.-a, pa ih evo objavljujem kao naknadni prilog prisjećanju na 15. godišnjicu smrti Tina Ujevića i 80. obljetnicu njegova rođenja, koja prođe bez većeg odaziva u našoj književnoj tiskovini — Anno Domini 1970-1971.

A. Zapis uz 80. godišnjicu rođenja Tina Ujevića (5. VII 1891—1971.)

Prilikom svakog novog susreta s književnim djelom Tina Ujevića, čijem izučavanju i sakupljanju iz listova i časopisa u knjige posvetih niz svojih godina, skoro desetljeće svog življenja, osjećam uvijek ponovno nelagodnost i tjeskobu kako mu ponovno izvorno i nadahnuto pristupiti, a da ne bih poneke misli u novim varijacijama ponavljao. To je uistinu neizbježno.

I makar su danas njegova »Sabrana djela« tvrdo ukoričena, smještena i okovana u 17 pozamašnih svezaka zauzela trajno i vječno mjesto u našim bibliotekama, naravno, napose u našim srcima i mislima našim, uvijek pri svakom ponovnom zapisu o Tinu Ujeviću prisjećam se opasne i oprezne njegove opomene svima koji o njemu pišu: »Iako sam velik, volio bih da mi to kaže netko drugi. Ali ne da kaže, nego da to umije obrazložiti.« I evo na dan njegove 80. obljetnice rođenja, 16 godina poslije njegove smrti, što možemo drugo reći nego da je duhovno obzorje naše kulture ispunjeno Tinovim »unutarnjim lelecima«, lirskim kovitlacima tajanstva njegove ponorne gorke duševnosti, i da je njegova eruditska svestranost utemeljena u intelektualnim koordinatama naših misaonih nastrojenja i htijenja. Da, i najvažnije, svi polako zaboravljamo i ne mislimo na onog fizički prisutnog Tina Ujevića, nemarnog i »nepristojnog« bohema i skitnicu, skandalističkog feljtonskog strašila i novinske teme tolikih građanskih i, nažalost, socijalističkih novinarskih lovaca na senzacije.

Jer Tin Ujević, »čist, autentičan, genuin, sublimiran, epuriran, neprikosnoven«, »sei rein/budi čist«, kako sam napisa nekoć i kako su pjevale »Nietzscheove zvijezde«, blista svojim nadahnutim lucidnim esejističkim mudrostima iz dubina asocijacija koje nalazimo kao u starodrevnu vrelu mudrosti njegovih spisa, tog našeg Lao-tsea s dalmatinskog krša. Pjesnika i esejistu izuzetnog, koji je kao svakodnevni čovjek međutim tavorio kao prosta danguba na rubu prosjačenja, koga svi poznavahu (i o njemu pričahu ćakule i viceve,

od domaćica do akademika); u njegovu perifernu kavansko-spektakularnom vidu kao »pajaca buržoazije«, danas, doživljavamo dublje i temeljitije njegovo djelo prije svega. Nemoguće i bespredmetno je u ovom trenutku toliko nastojati s »cronique scandaleuse« jer sam Tin nas iz svojih spisa podučava proročanski. Ono što se zbiljski sada događa, on je izrekao još negdje tamo prije četrdesetak godina: »Trebat će da mi "zvanična" učenost, takva kakva se iz starih leksikona prepisuje u nove udžbenike, poreče ozbiljnost ili da me naprosto prešuti, ne smeta ništa što će prije deset godina da me prepisuju ili da se mojim rezultatima bez navoda originalne direktive koriste takvi učenjaci kojim sam naprosto bio ignorant ili sekretar odbora za sve besposlice. Ja bih molio, kada već dolazim na pretres, da se o mojim tezama meritorno govori i da se najzad dozna vjerno duhu i tekstu što sam bilo gdje pisao ili govorio.«

Uistinu tako jest danas, jedini neponovljivi autentični Ujević postoji u vlastitim svojim djelima, pjesmama, feljtonima, pjesničkoj prozi, studijama, esejima, kritikama i žurnalističkoj publici. Njegova četiri osobna životna evanđelja, životni postulati temeljci toga gandhijevskog samotara, ali ipak i humanistički zabrinutog intelektualca za »pobratimstvo lica u svemiru« i na zemlji, bijahu: zdravlje, rad, duševna samoća nezavisnosti i umjetnost te književnost kao jedini imanentni, čisti djelatni čin osobne religiozne stvaralačke uloge u svijetu. Usprkos toj svojoj ezoteričnoj fiktivnoj krinki artističkog pustinjaka i hinduskog trapljenika »izvan stvari«, u svojoj vlastitoj povijesti koja se zove kod njega *»savjest duše«*, u *»unutrašnjem logoru sebe«*, u divnoj, kao što napisah, iluziji ničeovskoj *»biti čist«*, od svega zemnog, Ujević je kao čovjek bio prisutan i u svim pragmatističkim deformacijama i opravdanim nužnostima u svom vremenu. Njegovo djelovanje u nekim isječcima života to bjelodano pokazuje i dokazuje, u njegovoj političkoj djelatnosti, u borbi »pjesnika i atentatora« (Ivo Andrić) ne samo protiv Austro-Ugarske Monarhije nego i protiv »unutrašnje Austrije« u hrvatskoj psihi, od anarhoidnog s primjesama socijalističkih ideja zrelog trajanja u prkosu i prosvjedu očajnika protiv »građanskog života - neživota« međuratnog, do njegove trajne inokosne pozicije odanosti prije svega svojoj intimi, individualnoj tajni egzistencije i lirskoj emanaciji svijeta. Tek posredno kao prevodilac, povremeni kulturološko-historiografski publicist, on djeluje i u društvovnim zonama kulturne svijesti svog naroda marljivo i savjesno kao svaki drugi akademski obrazovan inteligent.

Ujević pjesnik i danas još uvijek je više cijenjen kao nedostižno daleko istočnjačko mitsko božanstvo kome se divimo, kao i likovima njegovih eruditskih spisa o kulturi starog Istoka, negoli kao popularan pjesnik u širim krugovima ljubitelja pjesništva. Pred nama su još mnoge znanstvene i didaktičke ekpertize kako Ujevića približiti i usaditi čitatelju i ljubitelju hrvatske i jugoslavenskih književnosti kao trajno poetsko blago sviju nas. Ujevićeva »pjesnička fraza najbogatija je u hrvatskoj književnosti«, kako reče Ivan Goran Kovačić 1941. Širinom svog dijapazona od minijaturnih medaljona tragike vlastite nutrine (»Kolajna«) do himnodičkih psalama glazbi rada i kakofoniji velegrada oduševljava svojom neukrotljivom pomamom razbijanja pjesničkih oblika, raznovrsnošću i rasipnosti sadržajnosti nepregledne tematike i bogatstva lirske leksičke maštovitosti. Ujević je najplodniji naš pjesnik, velik i antologijskim izborom i sveobuhvatnošću svog opusa, a ipak katkada neujednačen u kvaliteti. On je sjedinitelj svih modernih i klasičnih tekovina, strujanja i tendencija hrvatskog pjesništva od Marulića do naših dana, a ipak je, u krajnjoj liniji, izvan svih škola i pravaca; te, nažalost, pjesnik malog, pokatkad i zaboravljenog naroda, nepoznatog jezika, da bi mogao ući onamo kamo odavno spada: u Pantheon velikana moderne umjetnosti XX stoljeća.

I na kraju ove prigodne bilješke, da li sam što novo rekao o Ujeviću? Znam da nisam, ali ove varijacije *»Ujevićiane«* neprekidno moramo ponavljati. Evocirajući vrijednost i značenje njegova djela u cjelini, parafrazirajući neke svoje ranije tekstove, htio sam postići samo jedno: izreći samo jednu misao-poziv na nova analitička izučavanja njegova opsežna pjesnička i esejistička opusa, koje neće biti samo puki odaziv starim otrcanim pričama o bohemu-pijanduri nego susret s »dostojanstvom pera«, s umjetnikom koji se borio za slobodu duha i potrebu kruha i zdjele leće za svakoga čovjeka-brata na zemlji. Za pisca koji stvara temeljitiju kulturu i kult moderne umjetnosti u nas, koji po složenosti doživljaja svijesti i podsvijesti i raznolikih korištenja izražajnih mogućnosti riječi i poezije nema premca ni dostojnog takmaca i vrsnika u suvremenim književnostima jugoslavenskih naroda.

I drugo, završno, svatko od nas čitatelja i ljubitelja umjetnosti riječi mora sam otkriti svoga Ujevića iz nepregledne magme i lave njegove književne ostavštine, sam sebi dokazivati njegovu veličinu ne pukim dociranjem (možda i ovaj zapis zbog kratkoće bijaše više kazivanje, a ne tumačenje), nego temeljitijim uronjavanjem u nepresušne vrutke Ujevićeve pjesničke i intelektualne poruke i vizionarnog doživljavanja svijeta.

5. VII 1971.

B. Opaske o knjizi izabranih esejističkih proza Tina Ujevića
(Zora — MH, Zagreb, 1971.)

Na početku ovog napisa moram možda neskromno reći da je zasluga nas četvorice urednika i priređivača Ujevićevih »Sabranih djela« da se o Ujeviću može govoriti studiozno i na osnovu građe, a ne na temelju fama i natuknica iz boulevardske štampe prošlosti, ili tek na temelju poznavanja jedne petine ili šestine njegova golema opusa. U sadašnjici svi imaju pred sobom, i čitatelji i izučavatelji, tisuće i tisuće stranica Ujevićevih »Sabranih djela«. Iz te složene, šarolike, izvanredne, ali ipak po vrijednosti nejednako značajne skupine pjesama, eseja i feljtona svatko može sam birati, stvoriti svog osobnog, selektivnog Ujevića. Ove misli obuzimaju me i prilikom čitanja i razmišljanja nad najnovijim izborom Ujevićevih pjesničkih proza, eseja i feljtona koji je kao dio izbora u dva sveska (prvi *Poezija*) edicije »Pet stoljeća hrvatske književnosti« izvršio Šime Vučetić, kritik i pjesnik, jedan od nekolicine najboljih poznavatelja Tinova djela i njegov svojevrsni autentični, kasni »discipulus«.

Teško je onomu koji je sam gotovo decenij života proveo uz Ujevićeve spise, skupljajući ih ili sistematski ih redigirajući, pristupiti kritičkoj ocjeni nekog drugog izbora. Svjestan sam naime da je svaki odabir subjektivan samom činjenicom svog posla i zato sve opaske takvome poslu drugog moraju imati i isti zajednički nazivnik: izbor po srodnosti ili osobni kut gledanja.

Ipak počinjem primjedbama na izbor Šime Vučetića osnovnom tvrdnjom da bismo u ovakvim antologijskim serijama — koje imaju iznimno značenje, kao što ga po intenciji a često i po rezultatima neosporno ima serija »Pet stoljeća hrvatske književnosti« — uvijek morali svjesno težiti ne svom subjektivističkom »ćeifu« ili naklonostima, već prema idealnim antologijskim, reprezentativnim predstavljanjima. Priznajem, to je lakše učiniti u izboru pjesništva, jer već postoji ustaljen kanon ili brevijar Ujevićevih antologijskih pjesama, oblikovan i ustoličen na tradiciji brojnih knjiga »izabranih pjesama« i antologija u nizu od tri decenija (1937—1970) negoli u obradbi i prosudbi Ujevićeva obilna prozna djela, koje je uvijek samo pridodatak pjesništvu, a rijetko samostalno u odabiru, koje zbog svoje nepreglednosti izmiče prostorima jedne knjige eseja i feljtona. Zbog tog odnosa izbora pjesništva i proza Ujevićevih lakše je i primjedbe davati i zamjerke pronaći izboru proze nego u selekcijama lirskog stvaralaštva.

Počeo bih od samog naslova: *Eseji i kritike, Zapisi.* Cijeli su drugi dio knjige *»Zapisi«.* Čini mi se da ova prilično neodređena odrednica *»Zapisi«* ne kazuje mnogo o biti ujevićevske ispovjedne asocijativne, ležerne, ali i dubinske prozne strukture. Možda bi standardni izraz *»feljton«* bio daleko jači i sugestivniji. Što se tiče izbora iz desetak knjiga u jednu, naravno je da ima neobično raznolikih oblikovanja i ocjenjivanja o tome što je vrijedno i izuzetno u Ujevićevoj prozi. Šime Vučetić dovoljno je znalac i poznavalac Ujevićeve esejistike, kao i lirike, da nije mogao ispustiti i neke osobite i vrsne eseje, recimo o Baudelaireu i Rimbaudu ili studije više spekulativno-teorijske proumljenosti kao »Sumrak poezije« i slične. Naravno, tu su zastupljeni i drugi klasični Ujevićevi eseji o Matošu, Proustu i nekim drugim piscima. Ali Vučetić ima i svoj bizarni, pomalo prgav ukus i nesvjesnu ili svjesnu namjeru predstaviti Ujevića pomalo originalnije. Iako je u kolopletu tema i naslova bio ipak ponegdje — u duhu one napomene koju smatram aksiomom tražiti samo najbolje u Ujeviću — *zaboravan,* ispustivši niz eseja i proza koji, napose iz Ujevićevih već klasičnih knjiga »Skalpel kaosa« i »Ljudi za vratima gostionice«, u ovakvoj smotri najboljeg nisu smjeli izostati, na primjer napis »Biblioteke«. Dosta prostora Vučetić je poklonio nekim manje znatnim feljtonima, isticao je stanovitu beletrističku, fikcionalističku obuzetost Ujevića u nekim prozama koje su na granici između mozaičnog vijenca pjesničkih proza kraćeg tipa i nekog eruditskog eseja apstraktnih meditacija »uvraćenosti« (introvertnosti), koje je možda u obujmu knjige malo prenaglašavao (na primjer: »Kaučuk djevojka«, »Zvjezdari«, »Gutajući dugu«, itd.).

Kad smo već pri ocjeni *izbora,* posebno pozdravljam doličnu, ali i vrijednu komponentu ujevićevske scijentificističke težnje k općim kulturološkim sintezama bilo iz prošlosti Orijenta ili hrvatske tradicije (eseji i feljtoni o Nodilu, Patritiusu-Petriću i Boškoviću). Pri kraju ovih konkretnih primjedbi — a znam da je pokatkad sve to pitanje relativnog mjerila, zašto na primjer o Dostojevskom dva članka, a recimo dobrih eseja o D'Annunziju ili Thomasu Mannu nema — istakao bih osnovno da je iz ujevićevske nepregledne motivske i genreovske sadržajnosti Vučetić izvukao pouzdane putokaze za svaki budući izbor ujevićevske esejistike i feljtonistike i razmjer svih bitnih tematoloških komponenti te proze učinio primjernim. Ali iz povijesnog aspekta neopravdano ga je suzio. Po izboru Vučetićevu u »Pet stoljeća« Ujevićeva esejistička djelatnost zamire negdje godine 1940. Zaista je čudno da iz dvadesetak što većih eseja ili kraćih feljtona koje je Ujević objavio u trećem periodu svoga književnog rada, poznatog, zrelog zagrebačkog razdoblja, od 1940. do 1955, Vučetić nije uspio pronaći ni jednu studiju recimo o Gideu, Meredithu ili Stendhalu ili koji drugi tekst da bi tako, štujući povijesnu kronologiju, dao uistinu dubinsku retrospektivu Ujevićeva proznog djela od prvog matoševskog feljtona »Hrvatska knjiga« (1911, Stekliš) do završnih predsmrtnih zapisa, recimo o »Hrvatskoj mladoj lirici« iz 1954.

Međutim, četiri osnovne temeljnice Ujevićeve proze: 1) njezina »poezija intelekta« — esejičnost, 2) imanentna spontana filozofičnost vlastitog promatranja stvari do srži, 3) enciklopedičnost sveznanja u htjenju, ali ponekad i u ostvarenju, te 4) njezina čudesna ujevićevska autobiografijska bizarna digresivnost — i u ovom su Vučetićevu izboru dostojno oživotvorene i izborom koji smo donekle podvrgli i kritici. Ali kao što je Ujević jednom rekao: »Ja sam osoba sastavljena od više drugih«, tako i mi svi, ponavljam, stvaramo i oblikujemo svoga vlastitog Ujevića.

Završimo ovu prigodnu opasku o ovom izboru opet jednom Ujevićevom lucidnom objekcijom, jer govoreći o Verhaerenu zapravo je govorio o sebi, o tom neuhvatljivu, tajanstvenu Ujeviću: »Njegovo gledanje (citiram Ujevića) nije periferno, nego središnje, tj. on ne obilazi oko stvari, nego ih zahvaća iz unutrašnjih pojava. On je fenomen koji je moćnim zaletom svojeg ritma privukao ljudski pogled u visine, u kojima sam kruži.«

8. VII 1971.

C. Osobne tužaljke na rubu nekih priloga našoj »Ujevićiani«

Stara je i drevna istina: lakše je nešto ili nekoga pokuditi ili osuditi negoli priznati nekomu mukotrpan i ustrajan rad na otkrivanju i proučavanju nečijeg književnog ili inog kulturnog djela. Počesto urednici priređivači, sakupljači, prevodioci ili prerađivači nekog književnog ili povijesnog blaga iz prošlosti, ti manje značajni poslenici u književnosti negoli samouvjereni i oholi napuhani pjetlići-pjesnici i drugi »kreativni« geniji, ostaju sasvim anonimni i nepriznati, a njihov trud, napor i rezultate ne udostoje se drugi prikazivači niti spomenuti u nužnoj biobibliografskoj bilješci.

To se dogodilo i urednicima »Sabranih djela« Tina Ujevića: Dragutinu Tadijanoviću, Nedjeljku Mihanoviću, Dubravku Jelčiću i Miroslavu Vaupotiću. Primjera bi bilo uistinu isuviše. Samo nekoliko u ovoj ispovjednoj tužaljci.

Prvi *primjer.* Dok autori »Povijesti hrvatskog naroda 1860—1914«, Zagreb, 1968, poznati i priznati povjesničari dr Šidak, Gross, Karaman i Šepić na kraju te knjige u opširnim pripomenama »Izvori i literatura« spominju svoje kolege povjesnike i njihove radove opširno i minuciozno, nas književnike i književne povjesnike baš ne cijene izgleda i ne navode nas ni tamo gdje bi morali radi povijesne istine i znanstvenosti na koju se toliko opravdano pozivaju i kojom se u svojim radovima ponose.

Autor bilješke (vjerojatno *Dragovan Šepić*), koji se nekoliko godina kasnije počeo baviti političkim djelovanjem Tina Ujevića u mladosti negoli spomenuta malenkost M. V., navodi za Ujevića na str. 346. te knjige ovo: »Djelatnost Tina Ujevića kao pripadnika nacionalističke omladine osvjetljavaju njegovi sabrani članci (Sabrana djela, X, Zagreb, 1966) i jedan objavljeni policijski izvještaj (B. Krizman, Zagrebačka policija o mladom Tinu Ujeviću, Mogućnosti, 1958, br. 9).«

I to je sve, naravno, osim njegova (Šepićeva) opsežna članka »Augustin Ujević u Parizu« (Forum, 1966, br 11—12) koji vjerojatno iz skromnosti ne spominje u »Izvorima«. Jedini je dakle znanstveni rad o Ujeviću napis dra Krizmana, koga kao cehovskog povjesničara bilježi jer je objavio jedan nepoznati spis Ujevićev iz 1912. uz svoje opaske, a redaktor knjige *Sabranih djela X«:* Eseji, rasprave, članci, III (O politici, o ekonomiji, o sociologiji) — u kojoj je urednik i priređivač *M. V.* (*aupotić*) donio sve sabrane političke članke dotad nikada u knjizi objavljene i skupljene, u razmaku od 1911. do 1941, ukupno njih *114* (slovima: stotinu i četrnaest) na 520 stranica, redigiranih i priređenih za tisak iz zaboravljenih i manje poznatih listova i časopisa s opsežnom bibliografijom, napomenama i varijantama na str. *481-511* — redaktor dakle te knjige, koja je po autoru te bilješke nastala valjda »od Duha Svetog«, i pisac tih napomena nije dostojan spomena zato jer nije sindikalni član povjesničkog skupa (premda je povijest pod C položio davno kod pokojnog prof. Mihe Barade). Šepić ili netko drugi također citira samo »*Sabrana djela X*«, ne spominjući urednike tih »Sabranih djela«, što u drugim slučajevima kad se radi o povjesničarima pedantno navodi. Isti M. V. objavio je svoju prvu studiju o Ujeviću kao revolucionaru i političaru još 1960. u časopisu »Književnik« br. 18 »*Nepoznati Augustin Ujević*«, a i poslije toga u nizu drugih napisa vraća se toj temi naročito u svojim člancima o Josipu Barićeviću kao političkom publicistu (tri napisa u »Republici« i »Riječkoj reviji«, 1963). Historik i diplomat Šepić u svojoj studiji »Augustin Ujević u Parizu« također umjesto da citira istog autora M. V.-a iz njegove izvorne studije iz 1960. ili »Napomena« u »Sabranim djelima« navodi u jednoj bilješci napis novinara Ivana Krtalića iz »Nina« koji je prepričavao podatke dobivene od D. Tadijanovića i ostalih urednika »Sabranih djela«. Dakle, Šepić stvara tipičnu »čorbine čorbe čorbu«. Nedostojna je ozbiljna povjesničara ta sitničava zagrižljivost.

Primjer *drugi:* Publicistička senzacija u »Vjesniku« prije nekih mjesec dana kada je dopisnik iz Crne Gore Kosta Čakić iznio, a urednik Mirko Bošnjak nasjeo i objavio bučnu vijest o nekoj tajnovitoj tobožnjoj oporuci i ostavštini Ujevićevoj u Crnoj Gori, još je jedan propust glavnog urednika kulturne rubrike Mirka Bošnjaka. U »Večernjem listu« je primjereno odgovoreno tim raznim ignorantima, mutivodama i obmanjivačima javnosti što prodaju poznate stvari zapisane u ovim »Sabranim djelima« kao novu senzaciju. U knjizi: »Sabranih djela« skupljeni su i Tinovi vjerojatni anonimni članci napisani na Cetinju, a u popisu literature navedeni su i podaci o vezi Tina Ujevića i Crnogoraca za prvoga svjetskog rata. Nitko tu zavrzlamu »vjesnikovsku« ne osuđuje zbog toga što je Tin bio na Cetinju, jer je Tinovo djelo istinska duhovna vrijednost svih naših naroda, ali neznanje se reklamira naveliko u središnjem glasilu naše republike kao nekakvo otkriće zapravo poznatih činjenica. Moglo se prije tih neprovjerenih senzacija počuti savjet nekoga tko o tomu zna nešto, a to su ipak prije svega urednici »Sabranih djela«.

Ponosan sam što sam kao jedan od urednika tih »Sabranih djela« istinski pridonio približavanju Tinovih djela cjelokupnoj hrvatskoj kulturi i jugoslavenskoj javnosti, ne brbljanjima, tračevima i novinskim senzacijama, već stvarnim dugogodišnjim radnim bdjenjima u kabinetu i bibliotekama od Šibenika i Cetinja do Beograda i Zagreba, sabravši i uredivši zajedno s Tadijanovićem, Jelčićem i Mihanovićem sedamnaest tomova Ujevićevih »Opera omnia«. Nekakvog priznanja gromoglasnog ne tražimo mi urednici u vidu osobnih slava i talambasa, nego samo barem bibliografskog poštovanja i priznanja učinjenu trudu.

Umjesto toga doživjesmo i ono što htjedoh konačno izreći kao *treći* primjer. Prosveta, Beograd, objavila je u izboru književnika Radomira Konstantinovića izbor pjesama: »Pesme« Tina Ujevića. U tomu izdanju, »izdaji« principa poštovanja autorove posljednje volje, Konstantinović s pijedestala svoje tobožnje subjektivne ocjene iznevjerio je Tina i njegovo djelo, a urednicima »Sabranih djela« učinio nekoliko zaista zbiljskih uvreda i nelagoda. Konstantinović zamjera urednicima, pa čak i samom Tinu Ujeviću (zamislite kolike li pretencioznosti?!) što je sam ijekavizirao svoje pjesme iz »Leleka sebra« i »Kolajne«, kao djelo »čistog formalizma« i nasilja nad »muzikom stiha« izjavivši da je Ujević »veliki grešnik« jer se nije držao svoje prvotne ekavske redakcije koju je sam »redigovao«. Upozoravam samo na dokumente iz Ujevićeve korespondencije s izdavateljem tih pjesničkih zbirki iz 1920. i 1926. Svetislavom B. Cvijanovićem u kojoj Ujević govori veoma kritički o tim izdanjima i ne priznaje ih kao autentična izdanja (S. D. XIV). I drugo, ističem još važniju činjenicu da su u ostavštini Tina Ujevića, koja se nalazi uglavnom 90% u Institutu za književnost JAZU, skoro svi članci koji su u raznim beogradskim novinama od 1919. do 1929. *objavljivani ekavski, pronađeni* (oni koji su sačuvani, naravno) *u autografima ijekavskim*, a također i dosta pjesama čiji su autografi sačuvani iz tog tobožnjeg razdoblja kada je Ujević, po Konstantinovićevu uvjerenju — samouvjerenju, pisao samo ekavski. To također indirektno svjedoči da Ujević nije pisao te eseje i feljtone, pa čak ni sve pjesme, ekavski, već su mu ih (samovoljno i samozvano) urednici tih beogradskih listova u razdoblju od 1920—1928. mijenjali. A što se tiče »muzike« ekavskog koja je iznad ijekavskog narječja, ostavljam čitateljima da sami prosude koja je to »muzika« nagnala Konstantinovića na njegovu rabotu falsificiranja Ujevićevih autorskih želja i ostvarenja.

Posebno je pitanje bilješka u kronologiji života i o »Sabranim djelima« — remek-djelo zlonamjernosti. Prije svega on ih navodi ovako šturo i nepotpuno: »*Sabrana djela«, sv. 4—16.* Dakle, bez urednika, bez spominjanja nakladnika. A zašto ne spominje sveske 1—3, i kakva su to »*Sabrana djela*« koja izlaze bez tri sveska, to je nepojmljivo. Tužna istina je u tome da su u prva tri sveska Ujevićeve pjesme donesene u kritičkoj autentičnoj verziji koju Konstantinović ne priznaje, pa po onoj ako mu se hoće »Malta jok, Malte nema« (M. Pijade) nema za njega ni tih triju tomova. Ali zašto zaboravlja posljednji, 17. svezak

u kome su uglavnom doneseni bibliografija i literatura o Ujeviću? To zaista izgleda potpuno iracionalno. Na ostale bibliografske netočnosti, sporedne u čitavoj bitnoj stvari, ne bih trošio više prostora. Naravno, priređivače i urednike prethodnih izdanja Ujevićevih pjesama Konstantinović spominje, ali urednike »Sabranih djela« ne. Toliko zasada o Tinu.

Travnja, 1969.

Enver ČOLAKOVIĆ

Evropski haiku

I
Jesen
Latice mrtve
Vjetar odnosi ljeto
Šipak i crn trn

II
Polje u ljeto
Zeleno more
Pliva već pokoji klas
Smješka se sunce

III
Zima
Sol neba — snijeg
Suho pečenje ljeta
Zemlju steže mraz

IV
Klijet
Uzrelo grožđe
Tijesak cijedi sok
Pijane ose

V
Šutnja
Šutnja morskog dna
Šutnje zvijezda, sunca
Šutnja mudrosti

VI
Samoća
Samoća šuti
Nebesa Podzemlja Mir
Samoća vlada

VII

G r a d

Ulica ide
Tramvaj odvozi nade
Život prolaznik

VIII

L j u b a v

Bogataš prosi
Pruži mu ožuljan dlan
daruj mu LJUBAV

IX

P r i p e k a

Zinuo gušter
Sunce usijalo dan
Presušen potok

X

P r o l j e ć e

Trešnje u cvatu
Leptiri plešu kroz dan
Sretne djevojke

XI

J e s e n j e g r o b l j e

Lebdi u zraku
Pokrio žuti cvijet
žut smežuran list

XII

P a s

Gleda u nebo
Zavija, spustio rep
Nogom kopa tlo

XIII

O s m i j e h

Bijeli zubi
Ružičaste usne Slast
Smješka se mladost

XIV

P l a n i n e

Gorde planine
Veseli potok šumi
Gladan star vepar

XV

J e z e r o

Glatko i slatko
smješka se vedru nebu
modro jezero

XVI

Z e l e n i s v i j e t

Skakavac skvrčen
na kupusnome listu:
zeleni svijet

XVII

B a r a

Žaba u bari
Vrbe Crvi Kukci Šaš
Voda i — blato

XVIII

L j u b a v (2)

Mladost i smijeh
Ljestve sunčanih zraka
penju se k Bogu

XIX

S i c t r a n s i t . . .

Starost i kašalj
Bunar sve do dna zemlje
Vonj vlažna groba

XX

S k a r a b e j

Zelen skarabej
ogrlica djevojke
skamenjen kukac

Miroslav SLANA-MIROS

Žrvanj vremena

Radoznali je dječak osluškivao kako u komori sa zrnjem žrvanj vrti svoju posljednju pjesmu zrnju; visokim, primamljivim alatom zvao je u sebe zrna, da bi ih mogao usrkati među svoje bezobzirne čeljusti te ih samljeti u brašno. Dječak je dotapkao po dugim drvenim stepenicama do vrata.

Bilo je ugodno gledati kako djed vještom rukom sije brašno kroz sito. Tečniji su bili heljdovni žganci, koji su se izjutra smijali radoznalom dječaku na stolu uz zdjelicu mlijeka. I alt iz žrvnja bio bi zamamno lijep kad ne bi stepenice, na koje je dječak sjeo, bile sleđene zbog magle koja se lijeno vukla nad posjedom i mirisala na snijeg. Taj vonj po bijelom podsjećao je radoznalog dječaka na Smrt, iako si nije znao protumačiti što je to zapravo Smrt.

Sjedeći na hladnim stepenicama, uvjeravao je sama sebe da ga Smrt ne smije uloviti, jer će ga onda zabiti u drveni lijes te ga zakopati u zemlju, kao što su to učinili s njegovom sestricom. Nikada više ne bi mogao gledati djeda kako zavijenih rukava vrti žrvanj, niti bi mogao slušati pjesmu žrvnja, pjesmu koju je volio, ali koje se ujedno bojao. Bojao se zato jer je mirisala na bijelo.

Radoznali je dječak prosvjedno udario po smrznutom stepeništu. S mržnjom je promatrao dugi red skliskih stepenica. Nije pomoglo. Bio je preslab da bi mogao izmijeniti godišnja doba. Kad je vidio da se stepenice neće rastaliti, nevoljko se, na sve četiri, došuljao u komoru sa zrnjem. Dugo je šutke osluškivao zvukove žrvnja. Djed je rukavom obrisao znoj s umornog čela — nije opazio dječaka.

Što se to skriva u tom žrvnju da tako tajanstveno pjeva, pitao se dječak? Radoznalo se približio.

Djed je nagonski vrtio žrvanj; od prijatnog, jednakomjernog ritma nakostriješene su mu se trepavice lijepile i prodirale prema carstvu drijemeža.

Dječak je zastrašeno provirio u maleni prostor u kome je nestajalo zrnje. U mraku je taj uglati prostor izgledao još tajanstveniji. Prstima se dotakao zrnja. Pod prstima je osjetio kako zrnje poskakuje u smrtnom strahu i hoće pobjeći od razornih ćeljusti žrvnja.

Neću se bojati, ta valjda nisam kukavica — hrabrio se dječak. Pogledao je nadolje, tamo kamo je u drveni sandučić sipalo brašno te se u polumraku živo bjelasalo da je dječak istog trenutka u njemu vidio zdjelu žganaca prelivenih mlijekom. Obliznuo se kao mačkica.

To pak ne može biti Smrt — objašnjavao je sebi dječak. Pri tome se ponovno sjetio bijelo obučene sestrice u bijelom lijesu i na pršteće oblake koji su mirisali na snijeg kad su sestricu zakopali u ilovaču. Rado bi zaplakao. Suza nije bilo. Nešto suho ga je stisnulo u zjenicama, u sljepoočnicama.

— Zar ne da nije Smrt sve što miriše na bijelo? — iznenada je upitao djeda, da bi ga ohrabrio zvuk vlastitog glasa.

Djed je kroz drijemež odsutno promrmljao nešto nerazumljivo. Dječak je opazio da djed ima zatvorene oči. Da li spava? Baš je pravi majstor kad zna i spavajući mljeti! Nije mu se mogao načuditi. Zaželio je da bude jako velik, da bude kao djed . . .

Žrvanj je pjevao, pjevao . . . Iz uglatog prostorčića polako je nestajalo zrnje. Što bi moglo biti unutra, pitao se radoznao dječak? Oprezno je zario prste u zrnje. Bilo je ugodno toplo. Dakle, ništa od Smrti . . . ojunačio se dječak. Zaboravio je na oprez. Radoznalo je segnuo dublje . . .

Dječji krik probudio je djeda iz drijemeža, tako da je još jače zavrtio žrvanj. Tek sada je djed shvatio što čini — u trenutku je zaustavio žrvanj. Bilo je prekasno. Vjerojatno bi sada kakav zagriženi neprijatelj svega staroga iskoristio ovu priču za tvrdnju da su čak i djedovi griješili. Ja ga ne osuđujem, iako se smisao tih riječi ne skriva u samoj priči.

— Sveti Bože! — zabrundao je djed. Nato je s brigom u očima priskočio k dječaku. Čeljusti žrvnja odnijele su dječaku nešto noktiju, tako da se brašno u sanduku crveno obojilo.

Djed je skočio po gorsku moravku, koja je po njegovu uvjerenju liječila tisuću i više bolesti. Dječak se, dakle, nije imao čega bojati.

I zaista, dječak je bio bez suza. Gotovo je mirno zurio u sanduk u kome se crvenjelo brašno. U trenutku je shvatio da Smrt nije ni bijela ni crvena. Ili se možda prevario? Možda. Jer, bio je samo radoznali dječak koji je strpljivo čekao da ga djed oslobodi bola. Vjerovao je djedovoj moći, a isto tako i ljekovitoj biljci.

Dječak je odrastao. Pogledajte ga kako korača preko prijelaza za pješake! Možda ste to vi? Ali još uvijek radoznao dječak. Kad biste i sada mogli vjerovati u bajke, onda biste posve drukčije kročili prijelazom. Sigurnije, s više samopouzdanja. Da, kad bih i sada mogao vjerovati, prigovara sebi radoznali dječak. Djeda nema više. Sada zna da Smrt zasigurno nije ni bijela ni crvena.

Još uvijek ne zna kakve je boje Smrt. I stari su žrvanj nagrizli crvi. Između se njiše duga nit vremena. Nema više sunca u kojem je bakica miješala heljdovne žgance. Kako da radoznali dječak i dalje vjeruje kad je spoznao da postoji samo prolaznost?

»Radoznali dječak« se zaustavi pred žrvnjem vremena. Iz jetre ispovrati: aaaaa! Nepouzdani zubi žrvnja vremena nato zagrizu u njegova htijenja svoj: bebebebebe! Već je mnogo vremena prošlo od tada. Sada mu se Radoznali dječak pokušava suprotstaviti, hoće vjerovati u svoj: a. Žrvanj vremena melje u njemu svoj: bebebebe, iznakazuje njegova a, njegove ideale.

Be se kolje sa a. Netko smatra da a radoznalog dječaka nije pogrešan. Onda pristupi nekoliko r a d o z n a l i h d j e č a k a koji pokušavaju iz jetara izbaciti: aaaaa. Pokušavaju vjerovati. Radoznali dječak odrezanih prstiju zna da je prekasno. Na dnu njegova htijenja iznemoglo se oglašava »aaaa«.

Tebe u biti više nema, ostao si razbacan po otrovnom zubalu žrvnja vremena, tvoj »a« umire u tebi, tvoj »a« prisvojili su drugi, tvoj »a« nije više tvoj! — kljuje u njemu.

Hej, radoznali dječače, nećeš valjda sada grcati na grobu svojih ideala!? Da li znaš da je život gubljenje pronađenog vremena? Vječno gubljenje. Beskonačno traženje. Nepopustljivo prolaženje . . Ne budi pjesnik što pun vonja krvari na majčinu dušicu kad daješ oduška svojim banalnim, nostalgičnim zrenjima. Je li to zdrava nostalgija kad žališ samoga sebe?

Hej, vi radoznali dječaci, kada izgubite »a« i »be«, treba potražiti »ce«! Ne pomaže plač na djedovu grobu, nego treba uzgajati djedovo korijenje i oplemeniti ga nepokolebivošću. Nije dovoljno ako smo istjerali neprijatelja iz zemlje, a onda se herojski prilijepili uz lijevak slijepo vjerujući u svoju OBEĆANU ZEMLJU. Nisu dovoljni samo temelji. Temelji su samo početak, na njima tek treba graditi svoju OBEĆANU ZEMLJU.

Čemu bismo prizivali djedove, djetinjstvo, istrunula stepeništa, dotrajale lonce? Dobro je što se jučer ne vraća. I to što daljine rastu. Čar i moć jučerašnjeg dana u njegovoj su nepovratnosti. Ako bi se djed ponovno vratio sa žrvnjem, izgubio bi svoju prvobitnu moć, zacijelo i svoju čar. Zato neka ostane nepovratan, jer će jedino tako ostati uistinu dostižan u svojoj prvobitnoj srži. Jedino će tako radoznalim dječacima moći osmišljavati novi svijet, svijet koji treba graditi novom idejom na starim vrijednostima. Onda žrvanj vremena neće više izobličavati naše »a« i »be«, tada ćemo žrvanj jasno usmjeriti k ostvarenju svojih htijenja.

Odvažno pljunimo u šake, radoznali dječaci, pa ćemo lakše pobijediti sebe i osloboditi se zlih duhova.

Sa slovenskog prevela **Darija Juravić**

Svevlad SLAMNIG

Noćni solilokviji

Zvjezdano nebo gledalo je svijet, more, poluotok, grad, stari samostan. Nebo koje ne zna za promjene, kojemu je sve sadašnjost. Nebo koje je, istodobno, vidjelo Hamurabijeve klesare što klesahu prve paragrafe, znojenje Nazarenčevo na Maslinskoj gori, poklike Zadrana što dočekaše papu; to je nebo vidjelo kotrljanje tankog vrata Ane Boleyn i snažne šije Petra Zrinskog. Vidjelo je očinski blagoslov Ivana Dobrog, koji umorno i blago gleda mnoštvo s visoke nosiljke, bijeg Hanibala Lucića pred razgnjevljenim pučanima, vjenčanja, smrti, čovječnost i zločin, suze i krv, znoj i pjesmu, tugu i dražest, sve brazde što ih ovdje zaoraše veliki i mali, narodi i pojedinci, u nezadrživom toku povijesti.

Samostan je tik nad morem. Noćas je bonaca jedva narušena tankim pletivom valića, ali je prevruće za dobar san. Najgore je fra Zeji (pleno titulo: doktoru filozofije i teologije Fariju fra Zenobiju) kojemu skinuše prozorsku mrežu radi popravka, pa ne smije otvoriti prozor zbog komaraca. Pokušao je besanu noć skratiti čitanjem, ali mu se učinilo da iz male žarulje zrači vrućina kao iz pregrijane peći. Na kraju je sjeo za stol nadajući se da mu tako neće madrac grijati leđa. Još uvijek je bilo preveć sparno. S druge je strane hodnika bila prostorija s najdebljim zidovima u samostanu, kapela. Fra Zejo Fari obuče se do kraja i tiho iziđe na hodnik. Na prstima načini par koračaja do maloga hrama. Nakon kraće molitve udobno se namjesti u skrivenoj klupi ispod kora.

Nije dugo bio sam. Vrata se potiho otvore i uđe njemu ne baš sklon mlad redovnik, prof. Carin fra Niko. Klečao je tik ispod crvenog »vječnog« lumina. Fra Zejo se netremice zagleda u njegov zatiljak, netremice . . .

Solilokvij prvi

Oče naš na nebesima, tvoje sam ime uvijek svetio, za tvoje kraljevstvo uvijek svjedočio. Nije mi život nikada, koliko pamtim, drugih sadržaja imao. Opasao sam se znanjem, to da. Ali uvijek s nakanom da tebi služim, Oče. Znam grčki, latinski, hebrejski, francuski, talijanski i njemački. Imao sam naslov »mnogo poštovani«. U mladosti i u prvoj dobi muževnosti bijah jedan od uglednijih ljudi svoga reda. Doktorska moja disertacija konačna je riječ o problemu Strossmayerova nastupa na Prvom Vatikanumu. Do kraja sam opravdao velikog biskupa u očima sviju koji su se posredno ili neposredno

upoznali s mojim spisom, a kad biste vi, mlada moja braćo, »imali vremena« da malo pronjušite po našoj bogatoj knjižnici, kad biste nabasali na policu na kojoj i danas leži više desetaka primjeraka moga spisa (stranice su još nerazrezane) i čestito ga proučili, vidjeli biste da je đakovački mecena praautor barem dviju konstitucija Drugog vatikanskog koncila. Iako priznajem da sam grešan kao svi smrtnici, ne stidim se s ponosom misliti na nimbus dostojanstva kojim sam god'nama bio okružen zbog, kako su drugi govorili, sveta života. Nikad preko mojih usana nije prešla uvreda, nikad nisam ostavio samog čovjeka-brata, koji je bio potreban lijepe riječi ili kakve konkretnije pomoći, a sâm nisam nikada nikome bio na teret, nikad nikome dosađivao traženjem utjehe (osim Bogu), a i što bih? Moja sklonost knjigama i razmišljanju uvijek bi mi začas vratila duševni mir i spokojnost.

Fra Niko moj, vidim te, svjetlost crvena lumina pada Ti po mladom zatiljku. Moli, moli, i treba ti. Neću ti se javiti. Neću te smetati. Ali tko si ti prema meni? Ne znaš ni jedan strani jezik. Ni svoj ne znaš dobro. Ni pravopis. Ne znaš novosadski, nisi znao Boranićev, a za vrijeme Belićeva još nisi bio na ovome svijetu. Ja te volim. Ja te cijenim... Ali ovo govorim jer je istina. (Uostalom, govor moj preko usana ne prelazi . . .) Svećenik si i misu služiš, a ni latinski ne znaš. Kao što drugima ne daš mira ni pokoja, jer se koristiš svakom prilikom da u središte pažnje staviš svoju osobu, tako je i čitava tebe prožeo nemir, nemir slavičnosti, te ponajgore od svih strasti. Ništa od tvog nemira nije kršćanski obojeno. Pastoralne dužnosti vršiš koliko je neizbježno i koliko je potrebno da ne naškodiš svom dobrom glasu. Da barem sav svoj dobar glas poželiš steći pastoralnim poslovima, to jest i kad ih ne bi vršio s pravom nakanom, nego »ad maiorem gloriam tuam«, ni pol jada! Ali ti svoju slavičnost hraniš djelima koja su po sebi zla i gotovo zla: pravljenjem usluga sadašnjim i budućim moćnicima, obilaženjem problemskih čvorišta koji se s vremenom spletu i zamrse u našoj heterogenoj sredini, kako se ne bi zamjerio i takvima s kojima ti treba još jednu etapu biti u dobrim odnosima (još jednu etapu karijere).

Moja je soba od lošijih, tvoja je s najbolje strane i najbolje namještena. Kako to može biti?

Moj je stol crvotočan, tvoj je nabavljen ove godine kod »Lesnine«. Kako to?

Moj je pisaći stroj starinski, marke Underwood, što bi rekli naši dečki u sjemeništvu, »muzejski primjerak«, te mi je pisanje pravi fizički napor, jer je potrebna snaga otkucaja četiri puta veća nego kod tvoje Optime. Znam da si pustio ovakve glasove: dok se pater Zejo ne javi sâm željom, nećemo mu nametati drukčiji pisaći stroj; on je na svoj decenijima navikao. Promjena bi mu teško pala, takvima sve promjene teško padaju. Ako ipak odluči tražiti, zahtjevu će mu biti odmah udovoljeno. (Znaš da ja nikad ništa za sebe ne tražim).

Što godine dalje idu, osjećam se sve nepotrebnijim. Što ja mogu dati, kao da nikome ne treba. Mogao bih pisati rasprave egzegetičkog karaktera, mogao bih pronaći tisuće mana toj vašoj slavnoj novoj Bibliji, (ne samo jezičnih, koje je i Kosor uočio): stari joj je zavjet pehar vode uzet s izvora moga nekadašnjeg starijeg druga, novi je zavjet u svojim mnogobrojnim inovacijama i korekcijama jednako dvojben kao i prijašnji prijevodi dvojbenih mjesta,

a ipak je najpoznatijim dijelovima skinuo dragu patinu tradicije. Mogao bih vam uređivati vaše glasilo i ispuniti ga znanstvenim prilozima iz svih teologijskih disciplina ili meditacijama nabijenim životnom istinom. Mogao bih vam, ako ništa drugo, predavati sve predmete osim fiskulture u toj vašoj sjemenišnoj školi. Mogao bih . . . Umjesto toga motam se kao duh ovim mračnim hodnicima, dreždim satima besposlen za crvotočnim pisaćim stolom, jedino se još mnome koristite za ispomoć pri ispovijedanju . . . Učenici su me voljeli: moja su predavanja iz filozofske propedeutike oplodila zapretane talente, potakla um i volju, dala prvi poticaj kasnijem slavodobitnom usponu jednoga Z. B., koji je s 29 godina već bio profesor na papinskom sveučilištu i pronio nam slavu . . . Moja su predavanja iz antičke književnosti . . . Zaludu! Na mjerodavnim forumima, a u njemu ti, Carine, i tvoji vodite glavnu riječ, iznijeto je da je moj odnos prema dječacima odviše sentimentalan, a i ta je riječ zazvučala prisutnim ušima kao zamjena za jednu težu, ubitačniju riječ . . . »Svaka čast našem patru Zeji, ali bi mu sigurno valjalo ponuditi neku drugu dužnost.«

No pa dobro, dajte mi već jednom tu drugu dužnost! Moj duh je čio, moje je znanje svestrano, temeljito i široko, moje iskustvo nezamjenljivo. Zahirit ću od nenaprezanja. Gotovo mi je drago što je moje jutrošnje odnošenje stanovita predmeta iz moje ćelije u malu prostoriju zajedničke upotrebe na kraju hodnika (i nazad) skopčano s poteškoćama, jer mi tako bar nisu živci vazdan opušteni i neaktivni. Ali zar zato treba imati doktorat, objavljene stručne i naučne radove, znati žive i mrtve jezike?

Uvijek sam govorio o svakom predmetu direktno i sugovorniku u brk. Nisam vrijeđao, ali nisam ništa zaobilazio. Po tome sam bio u ono vrijeme poznat i poštovan.

Danas poštuju drugačije ljude. Danas poštuju takve kao što si ti, Niko moj, koji nisi nikad rečenicu završio, koji nisi nikad ništa kao svoj sud iznio, ako nisi prethodno provjerio kako o tome sude moćni.

Gotovo bih rekao da danas postoji neka logična veza između pohabanog odijela i znanja živih i mrtvih jezika. Poznavatelje mrtvih jezika ekonomi i gvardijani nekako zaobilaze. Nezainteresirani promatrač zaključio bi da je zbog nečega vrijedno kazne poznavati mrtve jezike. Da je grijeh biti sabran, vedar iznutra, uravnotežen, mudar, pun znanja i iskustva. Pobožan. Uzoran.

Ne bojim se Boga zbog ovih misli koje imaju privid hvalisanja. Bog zna da u biti nisam hvalisavac. Doista, ti se, Niko, ne busaš u prsa javno, na izgled si skroman i spreman na kajanje, ali si jegulja. A ja koji sve govorim pravo i ravno, iznijet ću i svoje kreposti, kad je već i to došlo na red u mojim pravim i ravnim razmišljanjima. Bog, kako rekoh, zna da nisam hvalisavac i da u dnu duše ipak stojim na tvojoj strani, jer takvi kao ti osiguravaju kontinuitet našeg postojanja u vremenu i prostoru, bez obzira na povijesne i lokalne uvjete. Ovo sve premišljam za sebe. Da mi postane jasno, od čega sam razgraničen, a s čim sam zajedno. Da shvatim unutrašnju logičnost i proturječnost u trajanju ljudi, stvari i pojava.

Neću ti nikada ništa od ovoga prvi reći, osim ako me ne budeš pitao u četiri oka ili ako me ne bude pitao onaj tko ima pravo da sve pita.

Solilokvij drugi

Treba ići naprijed, treba težiti k novom, novo pobjeđuje, novo zajamčuje neprekidnost našeg trajanja, našeg utjecaja, naše davnašnje brazde u povijesti svijeta.

Novo u idejama, pa i u oblikovanju dogmi, novo u formi i sadržaju, od odijela do opijela.

Mnogo je dobra i sveta u starome. Ali nosioci staroga izgubiše dodir s novim pokoljenjem. Oni su poput skupocjenih lustera od mletačkog stakla što se ne daju upaliti zbog vlažnosti instalacija. Vlažni su od pretjerane sentimentalnosti. Od bolećivosti prema sebi i drugima. Oni su poput škrinje s blagom čiji se ključ ne da pronaći. Slava im, ali su nam suvišna stavka u budžetu. Više će nam vrijediti, Bože mi oprosti, mrtvi nego živi. Kao mrtvi bit će uzori, legenda. Legenda za nove generacije, ali legenda koja se ipak mora pomalo *u obradi* ponuditi mladima. Očuvaj me Bože laži i falsificiranja nečijeg života i djela, ali zašto se ne bi moglo jednom više naglasiti ovo, a drugi put ono, nešto zaobići, nešto istaći — već kako to zahtijeva put do odgojnoga cilja? Strelica kretanja mora ići naprijed, a prevelika, bukvalna, dogmatična vjernost nerazumnija je od nevjere. Ili barem jednako štetna za opću stvar. Nisam za nevjeru. Ali jesam za podanašnjenje. Tko zna, možda je i novo u biti vraćanje na staro, na davno staro koje je bliže najsvetijim izvorištima nego jučerašnje staro.

Ali što sa sentimentalnošću, čovječnošću?

Zaobići je? Tko bi se usudio to i pomisliti. Uvijek ću se klanjati sijedim vlasima, ništa od zasluga starijih neće izblijedjeti u mojem sjećanju. *Ali humanost prijeti da prijeđe u svoju suprotnost ako je shvatimo tako da u našem stroju zauvijek ostanu isti motori.* Tada napretka nema, a tko tapka u mjestu, ide nazad. Najgore je ako zaboravimo da faktor vrijeme nikada nije bio sentimentalan, a s njim se ipak ne može ne računati. To nam pokazuje i sâm Rim.

Žao mi je staroga patra Zeje. Pokušali smo ga zadržati u stroju. Čovjek je sveta života, dobar stručnjak u svim disciplinama teologije, poznavalac mrtvih i živih jezika, koji bi se u povijesti reda mogao uz bok staviti čuvenom Gradišćancu Vezdinu. Ali dogmatičan u mišljenju i govoru. Spreman udariti glavom o zid, kao da je rješenje u tome da pukne glava. Rješenje je da glave ostanu. Ne samo glave. Imanja, kuće, škole, ekonomije, ljudi, podmladak!!

Od mlade bi generacije napravio besplodne fanatike da smo ga ostavili u razredu. Ili cjepidlake koje bi na nas navukle svačiji bojkot. On je poput osamljene zvijezde stajačice, Mindszenty i Salazar u malome. U krajnjoj liniji zarobljenik je svoje gordosti.

Pokušali smo ga smjestiti na sveučilište, ali ga ni tamo neće. Svuda dušu novi vjetrovi. Tamo gdje je on dubok, naše je vrijeme površno, a gdje je on površan (okrenutost čovječanskim problemima bitka i mikro-kulture), naše vrijeme želi duboko orati.

Vječni Bože, mi vječni nismo. Ne možemo te spoznati drugačije nego u odsjecima vremena. Koliko god si isti u svojoj vječnosti, u svojoj stalnoj sadašnjosti, za nas si i drukčiji koliko nam je vrijeme drukčije, jer smo i mi drukčiji u vremenu . . .

* * *

Hram je već dugo prazan. Ode i Carin Niko i Fari Zejo . . . Tiha ali uporna uspavanka valovlja učinila je svoje. Nebo je isto. Zvijezde malo blijede, jer već nastupaju sitni sati, ali to su ipak stalno iste zvijezde. Zvijezde Immanuela Kanta. *Zvjezdano nebo nad nama, moralni zakon u nama.*

Nebo kojemu je sve sadašnjost. Nebo naših otaca. Nebo naše mladosti. Nebo djece naše.

Zvjezdano nebo gledalo je svijet, more, poluotok, grad, stari samostan. Nebo koje je vidjelo sve. Koje vidi i naše vrijeme. U kome se sve ispravlja, sređuje, izjednačuje, na pravo mjesto raspoređuje. Nebo Jahve i Krista. Nebo bez kojeg se ne može.

Josip BERKA

Dvije balade

BALADA O SAVI

Tajnama bogata rijeko
što duši mojoj
čudne otkrivaš slutnje,
u tebi katkad vidim crno groblje.

Kada u kasne sutone
»Angelusi« zvone,
ja gledam jata svezanih čamaca
i ribarske barke
što šute ko sputano roblje.
I slušam njihov plač:
tugu uhvaćenih riba.

Ti, Savo, mirno tečeš...
Al' onda najednom zašumiš,
a barke tužno zacvile,
iz tamnih vrba izmile
nekakve čudne sjene,
nešto se u te sruši...

Valovi obalu pljusnu
i dugo se na njoj pjene,
dok opet nastane mir.
Na glatkoj vodi pleše —
tvojim strujama nošen —
tajnom obavit vir...

CRNI PJEVAČ NA ANTENI

Na krovnu antenu doletio kos.
Antena se njiše,
ljulja se željezna os.

Ne boji se kos,
već otvara žuti kljun
bisera pun.

I fićuk se prosu,
čas tanak i nježan,
pun ljubavnog mola,
čas otegnut, tužan
od čežnje i bola...

Rasipa skupi biser
pjevač sa antene
i dariva svojim blagom
i krov, i stabla, i mene.
Sav vrt ga napeto sluša,
sve je ko jedna duša.
Na cvijeću se mirisi pjene...

Ali najednom — prasak!
I zloban smijeh se prosu...

Na krovu fićuk presta
i kosa nesta.
Crnog pjevača nema više,
antena se još malo njiše,
u vrtu sve je tiše, tiše...

Stanko DOMINIĆ

Utjeha noći

Tame guste
crno mlijeko noći
praskozorju lice skriva.
Lipsat, padat,
obneviđenih oči,
kada vrijeme putokaze skriva.

S mrežama posvud
pauci razapinju omče,
a radari srca taje.

Izbjeći zamkama tko će,
ta noć
dok prolaska traje?

A naš je put
djece sunčanog kruga,
a sad smo zasjenjena strana.
A vječno se vrti ta povorka duga
po određenju
Božjeg plana.

I nek tama gusta
crno mlijeko toči,
ali sve to bjelje biva.
U tjeskobi crnoj ispiru se oči
skida mrenu sa zjene,
nov vidik otkriva.

Čudna pjesma

O kad bi ovaj svod
bio samo kapa,
odmah bih je skinuo sa glave,
pa bez strave
otkrio bih nebo,
uzviknuo:
Sada Te i vidim,
moj Stvoritelju!

Svemogući,
kako bih Te volio,
što bih Tebe molio,
kad sve što se zbilo, Ti si meni dao,
jer si mene znao
kao abecedu.
Naš je odnos kuća tvoja
gdje je sve u redu.

Ja od Tebe nemam straha,
ja sam djelo Tvoga daha,
k Tebi hodam put mi dani
dok ne kažeš:
Stani!

Osjećaja krivnje nemam.
Briši zapis,

ako nešto bilo je na kredu.
Oče, Ti si dobar, stigoh k Tebi,
po određenom
voznom redu.

Homonidu bez spasenja

Kažu da sam uvjetovan ishod
izvjesnog Glacijala,
od loze Neandertalca
i Pithecantropa.
Ali čemu je mog razvoja
rasla spirala,
kad sam sad žrtva
atoma i izotopa?

Osmislih saznanja tu silu,
da sad od nje
drhtim i strepim,
ja posjednik ovozemaljskih žala,
s kojom se sada to utjehom krijepim?

Zar ishodu u tom
što mi ga nauka dala
mog je spasenja
spirala?

Josip VRANA

Sarah Feuereisen

Poznato je da je Josip Drugi — taj umni vladar na carskom prijestolju, u svojoj golemoj carevini, koja se tek kasnije (nakon njemačko-mađarske nagodbe god. 1868) prozvala Austro-Ugarskom Monarhijom — zadužio povijest time što je ukinuo kontemplativne redove (koji nisu bili uključeni u društveno-privrednu djelatnost) i geta za Židove. Jamačno ga pri tom nisu vodili samo humanitarni nego i praktični državni razlozi, jer su zatvoreni samostani bili pretvoreni u škole, kasarne i kaznionice. (Kakva je tada bila veza između te tri društvene ustanove, tj. da li su škole bile ujedno kasarne i kaznionice, ili kasarne ujedno škole i kaznionice, ili pak kaznionice ujedno škole i kasarne — ne bih vam ovaj čas znao reći). No kakve su bile praktične posljedice od ukinuća geta? Trenutačno nikakve. Ipak su neposredni izvršioci i iz toga careva patenta znali izvući korist, na žalost, ne za državu, nego za sebe. Dobivajući slobodu javnog djelovanja i stjecanja nepokretne imovine, svi su se Židovi morali registrirati i primiti njemačka prezimena (to je bio jedan od manje poznatih poteza Josipove germanizacije). Među prezimenima ima lijepih i ružnih. Ako je tako među gojima, mislili su carevi službenici, zašto ne bi bilo i među pravovjernim Židovima? I tu su svoju zamisao odmah proveli, ali tako da se za lijepo ime trebalo nešto žrtvovati. Ako je netko bio vrlo bogat i mogao dobro platiti, postao je Diamant, Gold, Silberstein i sl. Siromašniji su postali npr. Kaufmanni, Maueri, Tischleri, prema svome zanimanju. Najsiromašniji, iz kojih se nije mogla iscijediti ni prebijena para, nazvani su Ochs, Wolf, Fuchs itd.

Tadašnji Sarin prašukundjed jamačno je bio ubogi đavao (ein armer Teufel) jer se za njega nije našlo bolje prezime nego Feuereisen (što hrvatski znači žarač). Njezini bliži preci, a napose roditelji, vjerojatno su se malo potkožili, kad su Saru mogli poslati na studij u Prag, ali ni u kojem slučaju nisu bili bogati, jer sam Saru stalno viđao u istoj tamnomodroj svilenoj haljini, koja joj je po svoj prilici u isti mah služila za predavanja, kazalište, večernje sastanke i sl. Ali to mi nije nimalo smetalo, jer je tamna boja odlično pristajala Sarinu vitku stasu, smeđoj puti, crnim očima i kosi. Uostalom, u tadašnjoj Potkarpatskoj Rusiji, gdje su živjeli njezini roditelji, siromaštvo među pravovjernim Židovima nije bilo nikakva sramota.

Sve to saznao sam zapravo tek kasnije. Kad sam je počeo viđati u praškoj sveučilišnoj knjižnici, Sara je za mene bila prekrasna mlada žena — i ništa više.

U to vrijeme, u jeku proljeća god. 1929, za vrijeme svoje specijalizacije u Pragu, otkrio sam u sveučilišnoj knjižnici latinski original poznatoga hrvatskoga glagoljskog rukopisa, kojim sam se već otprije bavio. Za njegovo proučavanje dobio sam posebnu sobu, u kojoj sam već zatekao Saru. Dok sam ja prepisivao latinski rukopis, Sara je prelistavala neke starinske, u kožu uvezane knjige i pravila o njima bilješke. Tako smo se susretali iz dana u dan, nepoznati, bez pozdrava, ne osvrćući se jedno na drugo. Ali to je bilo samo naše prividno držanje. Potajno sam iskoristio svaku priliku da je neopazice promatram. Lijepa, temperamentna, školovana, zaljubljenja u znanost — upravo takva kakvu bih ženu želio imati. Vjerojatno je i Sara isto tako mene proučavala, ali to nije ničim pokazala, štoviše, pravila se kao da me uopće ne primjećuje.

Ne bih mogao reći da sam u nju tada bio zaljubljen. Sara je za mene bila ideal žene, ali ujedno ohola, nepristupačna, neosvojiva. (Bila je to zapravo moja najveća pogreška u odnosu prema ženama, da sam o njima stvarao mišljenje prije nego sam ih upoznao.) Daleko od toga da je pokušam osvajati! Nisam bio ljepotan, a ni svojim društvenim položajem — suplentskom službom u provincijskom gradiću negdje tamo na jugu, gdje je vrag rekao laku noć — ne bih joj mogao imponirati. Osim toga, upravo sam tada proživljavao gorko razočaranje kod neke plavuše, također studentice, s kojom sam se upoznao nekoliko mjeseci prije nego sa Sarom. (Plavuše su me više privlačile nego crnke.) Sastajao sam se s njome gotovo svake nedjelje i vrlo intimno zabavljao u studentskom domu na čajanci u pet sati, ali naše poznanstvo nije ni u kojem pogledu uznapredovalo. Sve što sam o njoj mogao saznati bilo je da voli romantično-pustolovne romane češkoga pisca Jakuba Arbesa i da često posjećuje njegov grob (bila je siroče bez roditelja, pa je to valjda bio korijen njezina grobljanskog raspoloženja.) Uza sve to bila je živa i temperamentna, u nekoj mjeri i lakoumna. Nije bila ljepotica. Ali mene je vrlo privlačio njezin temperament: kad se uz mene tijesno privinula za vrijeme plesa, naša tijela gibala su se u skladnom ritmu, naša bila, naša srca kucala su istim tempom. Da li je Daša uopće računala s time, da li je razmišljala o meni kako sam u nju ludo zaljubljen? Učinio bih joj za volju ne znam što; a sve što sam mogao poduzeti bilo je da odem na smichovsko groblje i donesem joj fotografiju groba njezina ljubimca. Tom prilikom jedva sam nekako postigao da me pozove na reprezentativan ples u klubu medicinara.

Nestrpljivo i s velikim nadama očekivao sam tu večer. A ipak, kad sam ušao u raskošnu plesnu dvoranu, osjećao sam se nekako nelagodno. Nisam bio dorastao onome bogatstvu i sjaju. Kao da su se u dvoranu sjatile sve bogate praške udavače — u lov na buduće doktore. Moje se neraspoloženje povećalo kad je u dvoranu ušla Daša u skupocjenoj plesnoj haljini (na čajanke je dolazila dosta skromno odjevena), u pratnji nekoga krupnog derana. Kako bih ga drukčije mogao nazvati, kad nije poštivao elementarna pravila pristojnog ponašanja: da se u istom plesu ne vraća po damu dok ona pleše s plesačem kojemu ju je predao. Uzalud sam pokušao nekoliko puta da od njega preuzmem Dašu (ni s kim drugim nije plesala), jer se on već nakon nekoliko koraka vratio po nju. Tako je to potrajalo sve do pauze. Nikako nisam uspio da progovorim s Dašom i zatražim od nje objašnjenje. Zašto me je uopće pozvala na ples? Da

li mi je htjela pokazati da ima drugoga, boljega osvajača, ili me je naprosto angažirala da budem — plesač više.

Za vrijeme pauze Daša se sa svojim plesačem nekamo izgubila (u bifeu je nisam mogao pronaći), vjerojatno u neku osamljenu klupsku prostoriju. Većina plesačica razišla se također sa svojim udvaračima. Tu i tamo našla se pokoja djevojka u razgovoru sa svojom mamicom ili garde-damom, koje su sjedjele na stolicama uza zidove plesne dvorane. Tek kad sam ostao sam u tom posve nepoznatom društvu, osjetio sam jasno da sam prevaren, izigran. Nije mi preostalo drugo nego da se kao isprebijan pas udaljim iz plesne dvorane.

Od toga dana nisam više polazio na čajanke u studentski dom, jer nisam želio da se ponovno sastanem s Dašom. Uopće, dosta mi je bilo svih tih dobro odgojenih, poštenih djevojaka i njihove igre s muškarcima. Od svoje četrnaeste godine zabavljaju se i iživljavaju s mladićima, a tamo nakon dvadesete udaju se za nekoga desetoga, koji će im osigurati bogat i bezbrižan život. Za koga, uostalom, čuvam svoju nevinost? Kad i ja jednom postanem dobra partija i oženim se, neće mi žena vjerovati da prije nje nisam imao prolaznih odnošaja s drugima. Eto, moj prijatelj već mjesec dana živi s djevojkom koja je zaručena za nekoga njegova kolegu. Gotovo svakoga dana dolazi mu, nepozvana u stan. Kad sam to saznao, prekorio sam ga:

— Kako možeš biti takav! Da je to koja nepoznata djevojka, možda bih te razumio. Ali sa zaručnicom svoga kolege, s kojim se redovito sastaješ, i to neposredno prije vjenčanja . . .

— Što ja mogu, kad sama hoće da se naužije još malo slobode, da se iživi prije stupanja u bračnu tamnicu! — odgovorio mi je prijatelj ciničkí.

Uistinu, pomislio sam, krajnje je vrijeme da se i ja otresem svojih zastarjelih nazora. Da radim ono što rade drugi muškarci mojih godina. Moralisti će me doduše osuditi, ali to je svakako prirodnije i zdravije nego mučno uzdržavanje čak do blizu tridesete godine.

Razmišljajući o tome i grijući se na proljetnom suncu, sjedio sam nekoliko dana kasnije na klupi uz obalu Vltave, na poznatom poluotočiću Kampi, nedaleko od Karlova mosta. Bilo je rano poslijepodne. nitko osim mene nije ovamo zalutao sve dok se nije pojavila neka djevojka i sjela na klupu meni nasuprot. Imala je u ruci knjigu, ali nije čitala, već su još oči lutale naokolo. Osjećala se osamljenom. Prišao sam k njoj i započeo razgovor. Naklapali smo o svemu i svačemu. Saznao sam da je poštarica i da je tek nedavno došla u Prag. Odmah sam se sjetio svih naših priča o poštaricama i stao praviti dvosmislene dosjetke. Djevojci to nije bilo nimalo neugodno. Štoviše, pokušala je da mi parira. U takvu pričanju ugovorismo sastanak nakon dva ili tri dana. (U ono vrijeme nijedna djevojka ne bi pristala da se sastaje s mladićem odmah slijedećega dana nakon upoznavanja.) Gledao sam za njom kad je odlazila: mala, zdepasta — nije mi se naročito svidjela. Ali uza sve to — kako bi se reklo danas — dobar komad. Najprije sastanak, a što će biti onda — vidjet ćemo.

Eto, u takvim prilikama upoznao sam se sa Sarom. Do toga upoznavanja došlo je drugog dana sasvim slučajno. Kad je Sara razgledavala neku policu, pala joj je knjiga na pod. Odmah sam priskočio i podigao je. Pristojalo se da se u takvoj prilici upoznamo i progovorimo nekoliko riječi.

— Stjepan Dujmović, suplent iz Hrvatske. A s kim imam čast (govoriti)?
— Sarah Feuereisen, studentica iz Bardjejova.
— Drago mi je.

Posljednju rečenicu izgovorio sam iz puke pristojnosti, tek toliko da nešto kažem i sakrijem zabunu koju je u meni izazvalo ovo predstavljanje. Dakle Židovka! I to iz središta pravovjernih Židova u Potkarpatskoj Rusiji. Možda čak kćerka kakvog rabina, koji obavlja ritualna klanja. Sve sam drugo očekivao, samo to ne. A ipak, njezina divna pojava djelovala je na mene upravo magičnom silom, da sam usprkos svemu tome ugovorio s njome sastanak, i to u Stromovki, jednome od najljepših praških perivoja.

— Znate, meni se taj perivoj neobično sviđa — objašnjavala mi je Sara, jer je sama izabrala mjesto sastanka. — Ima tamo jezerce s galebovima, ima vjeverica koje hranim iz ruke . . .

Tek kad smo se rastali, palo mi je na pamet da istoga dana, gotovo istoga sata, imam već ugovoren sastanak s poštaricom. Dakako, na drugome mjestu, jer bih inače mogao naletjeti na obadvije djevojke pa bi moja blamaža bila neizbježiva. Ali još uvijek sam mogao birati: sastanak s tom prekrasnom djevojkom, koji mi — mogao sam to zaključiti već iz samoga predstavljanja — nije ništa obećavao, ili sastanak s običnom šiparicom, koja je vjerojatno već prošla kroz nekoliko ruku. Nisam ni časa kolebao. Jer još uvijek su u meni prevladavali čisti i plemeniti osjećaji nad niskim tjelesnim nagonima.

U dogovoreno vrijeme sastao sam se dakle sa Sarom na ulazu u Stromovku, da se prošećemo njezinim drvoredima. Nahranili smo galebove i vjeverice, koje su bile tako pitome da su bez straha jurile za dobačenom hranom i odnosile je u svoja skrovišta. Zatim smo sjeli na osamljenu klupu uz jezerce. Tek tada je započeo među nama bliži, intimniji razgovor.

Već nakon prvih koraka zajedničke šetnje počele su se moje fantazije topiti i rasplinjavati u ništa. Sara nije bila svjetska dama (na to me upućivala već priprosta haljinica, koju je za ovu priliku odabrala), ni demonska žena, koja u muškarcima raspiruje pogubne strasti, već priprosto, ali otvoreno i pametno djevojče, koje još uvijek živi u idealima ponesenim iz obiteljske kuće (nisam više sumnjao da je kći rabina ili nešto slično), iako se dnevno sukobljava sa životom koji ruši i obara te ideale. Nisam joj se htio nametati (bilo bi to protiv moje naravi i odgoja), već sam je pustio da se preda mnom iživljava, i čitao izljeve njezine plemenite duše kao otvorenu knjigu. Tako i sada, kad smo sjeli na klupu, pustio sam je da mi priča o sebi, iako je predmet razgovora koji je odabrala, izazvao u meni još veće snebivanje nego sve ostalo što sam o njoj u ovo kratko vrijeme saznao. Naprečac, bez ikakva uvoda, Sara se raspričala o kibucu, gdje se sastaje sa svojim »dečkima«; kako drže predavanja, zabavljaju se, ukratko, spremaju se na put u Obećanu zemlju.

Da li se Sara raspričala posve spontano, da iskaže ono što joj je na duši, ili je ovaj predmet razgovora odabrala namjerice (ovo posljednje bilo je vjerojatnije, kao što i ono ispuštanje knjige u knjižnici — u to sam sve više bio uvjeren — nije bilo posve slučajno) da i mene izazove na iznošenje mojih ideala i planova za budućnost? Bilo bi posve na mjestu da i ja njoj ispripovjedim kako proučavam rukopis star četiri stotine godina, koji se ubraja među najdragocjenije blago naše narodne prošlosti; kako o tom rukopisu spremam

disertaciju, koja bi mi otvorila put na sveučilište (na što sam, na žalost, morao čekati punih dvadeset i pet godina) itd. Ali o svemu tome nisam ni pisnuo, jer sam njezinim pričanjem bio ne samo iznenađen nego i utučen. Neka ide do vraga čitav razvitak i napredak čovječanstva, koji ne ujedinjuje ljude, nego ih na svakom koraku razdvaja u suprotne tabore! Da li bismo, sa svojim dosadašnjim odgojem i idealima, Sara i ja ikada mogli naći čvrstu osnovu za svoj zajednički život? Kad bismo i pošli istim putem, uvijek bi jedno od nas bilo žrtva za ciljeve drugoga. Ne, nisam imao hrabrosti rušiti Sarine ideale, kao što ni sam nisam bio spreman da se za ljubav prema ženi odreknem svega na čemu sam gradio svoj budući život. Stoga mi nije preostalo ništa drugo nego da se pretvaram i glumim kako u svemu suosjećam s njome, kako je razumijem i odobravam njezine planove.

Došlo je vrijeme za povratak. Ustali smo i pošli prema izlazu iz perivoja, ali ni Sari ni meni nije palo na pamet da se rastanemo. Produžili smo put preko Letne prema Chadkovu perivoju. To je predložila Sara, a zašto, saznao sam tek kad smo zašli u dugu aleju jorgovana koji su upravo bili u najljepšem cvatu.

— Tako volim miris jorgovana! — uskliknula je oduševljeno.

Tada je upravo bila u modi pjesma »Šeriky když bilé začnou kvést«(Kad procvate bijeli jorgovan). Ali u prvi mah nisam razumio Saru, jer je za jorgovane upotrijebila riječ »bezy«, koja mi je bila manje poznata nego »šeriky«. Eto, i kod ove neznatne sitnice umalo da nije došlo do nesporazuma. Kako bismo se tek mogli složiti u mnogo krupnijim pitanjima života! Ne, sa mnom i sa Sarom sve je svršeno. Preostaje nam samo da udesimo lijep rastanak. Prošli smo kroz Hradčane i zaustavili se nekoliko časova na terasi ispred dvorca promatrajući Prag, osvijetljen posljednjim zrakama sunca . . .

Rastadosmo se kao kolegica i kolega, koji jedno drugome poslije predavanja ravnodušno dovikuju »Do viđenja«, jer znaju da će se sutra na istome mjestu opet sresti. Uistinu sam to i očekivao — ali Sara nije više dolazila u sveučilišnu knjižnicu. Ni narednoga ni slijedećih dana. Proboravio sam u Pragu još čitavu godinu, ali Sara se nikada više nije pojavila pred mojim očima. Nisam u tome vidio nehaj, već njezinu tankoćutnost. Bilo je najbolje da se odmah rastanemo: svako kasnije rastajanje bilo bi za obadvoje bolno.

Prolazili su dani, mjeseci i godine, ali nikako nisam mogao zaboraviti Saru. Naročito sam je se često sjećao za vrijeme rata pitajući se: Da li joj je uspjelo da sama ili sa svojim Abrahamom (i dječicom) na vrijeme pobjegne iz našega evropskog pakla? A i danas, nakon punih četrdeset godina, više puta se zapitam: Kako se Sara, ako je još na životu, snalazi u današnjem paklu u Izraelu, u koji je s tolikim zanosom uletjela? Da li smatra da su sve žrtve, u znoju i krvi, koje je prinijela i koje još uvijek mora prinositi, vrijedne ideala za koje se borila? Da li se možda kaje?

Mislim da se ne kaje, kao što se ne kajem ni ja što sam se upustio u poznanstvo koje je bilo tako kratkoga vijeka, jer mi je Sara pružila priliku da upoznam ljepotu ženske duše. Njezina divna slika uvijek je sjala nada mnom, tako da mi nikada više nije palo na pamet da bježim za poštaricama.

Tomislav ANTUNOVIĆ

Zemlja je moja pjesma

Kopam kopam i svoje bose noge ukopavam
Milujući joj trbuh u slasti
Kopam kopam kao da je golu svlačim
I što je više prevrćem sve je mlađa
Opijajuć me mirisom što iz njenog znoja izbija
Opija me vječnom nevinošću
Zemlja je moja pjesma

Kopam zemlju kao da milujem ženu
U tu zemlju kojoj sam od danas gospodar
I sluga
I ljubavnik
I milina njene opojnosti kroz mene struji
Milina koju samo zemlja pod ovim suncem pruža
I koljena mi ne klecaju
I kao da izlazim iz jednog života
I u drugi ulazim u kojem ću živjeti dugo
Dugo i u sreći
Jer dosta je plača ulicama moga sela
I stenjanja srca pod patnjama
Noć mi neće više biti tamna
Svijetlit će kao dan
Jer ovo je čaša moga spasenja
Postajem stablo
Sveto drvo: maslina
Iz mojih nogu izbijaju žile
Kojima ću ispreplesti sav krš
I život crpsti iz kamena
I korijenje ću pustiti duboko
Duboko do podzemnih voda
Što potječu do mora
U kojem nemirno u vrucima izviru.

Kad razgranam grane ću pružiti k Nebu
I širiti ih pljusku sunca
Ispružiti da ih pokadi more slanim kadom
U vrijeme pred oluju
A lišće ću spustiti
Svaki list bit će spreman ležaj rosi da se odmori
Dok me zora ne obavije jutrom
Pred kojim će zatreperiti moje lišće

I otresti rosu noći štono uz rosu oblaka skupa spava
Svoja njedra razgalit ću pticama
Koje će mi donositi glase
O sreći tamo gdje ljudi nema
Ja ću bdjeti nad njihovim snom u mojoj krošnji
I probuditi ih kad mi sunce lišće pozlati
Svaka zraka svoj list
Da se izgube u daljinama
Jer trag putu svom ne ostavljaju

U proljeće kada se cvatom rese zaresim
Nek se pčele rojem roje
Cvijet po cvijet da sišu
Kao dijete nabrekle prsi majke
Da se jedan život produži
Produži za veselje sutrašnjem dnevu

A na jesen za svakim listom
Da plod zreo bude
Potomci moji u obilju ulja
Da svijeću uljenaču uljem
Namjesto krvlju nadolijevaju

A da moja ljubav ne bude zlo
I moja molitva da ne bude grijeh
Pružit ću grane za Angelus jutarnji
Podići ću grane za Angelus večernji
I spustiti grane da zvuci zvona
U mojoj krošnji vječno odzvanjaju:
Zemlja je pjesma
Zemlja je ljubav
Zemlja je molitva

Sedamdeseta karika

Kazališnom umjetniku u Pragu Vaclavu Vydra za sedamdeseti rođendan

»Tak tedy mlademu Vydrovi je sedmadésat?!«
Kako to vrijeme hiti — kao konjanik lud.
To vrijeme prijatelj i neprijatelj i bezobzirni tat
Vydrovi su ljeta prošla — sedamdeset — ne uzalud.

Skidao je zvijezde s neba i vukao trnje iz pakla,
Smijao se i plakao lijuć smijeh, suze i krv u Vltavu.
Praha je odzvanjala sazdana kao od kristal-stakla
Dok je u Taliji iznosio stotinu skritih života na javu.

Sedamdeset zarđalih karika teško je za sobom vući,
Ali Vydrove karike zvone kao sva zvona zlatnog Praga,
Sedamdeset ljeta sedamdeset plamena žarko plamsajući
Od Blažeja do Predseda soudu ostavi Taliji dubokog traga.

Vydrova ljeta su tekla kao što i Vltava stalno teče
Uvijek u bujici snažna — korito nikada da presuši
S neba skinute zvijezde Pragu ostati će svijetleće.
Umjetnik godine zaustavlja, umjetnost i vrijeme ruši.

Mlademu Vaclavu Vydrovi je sedmadesat, sedmadesat
Da! To vrijeme hiti, hiti kao konjanik lud
To vrijeme prijatelj i neprijatelj i bezobzirni tat
Vydrovi su ljeta prošla, ali Vydra umjetnik ostaje tud.

More i ja

Zagazio sam u more
Da u mene uđe njegov mir
I raširio ruke kao na križ raspet
Da se na njih spusti
Umoran galeb
A ranjene dlanove opružio tišini
Što se kao krušac pod pekom slegla
I krvave prste od bodljika ježeva
Štono sam ih ronio za hranu ribama
I sebi

Moj čamac nasukan na igalu
Uspavan ljubavlju sunca
Sanja velika mora
Da polegnem uz njega i usnem
Što bih ja snivao?

I dok se školjke otvaraju i upijaju
Sunca toplinu i neba tišinu
Ja se ogledam u moru
Što se u mene slijeva
I slušam, slušam njegov sirenski zov
Pa čvrstim korakom koraknem u dubinu
U dubinu sve dublju i dublju
Dok me more nije obgrlilo
U zajedničkom ljubavnom zanosu.

S noćnog ribarenja

Jutros sam se vratio s noćnog ribarenja
Ranije nego jučer
Ranije nego prekojučer
S ulovljenim srcem u mreži
Svojim srcem.

Na ribarnici nitko da ga kupi
Jer nitko nije imao sreću u ruci
Niti je tko zloću s dlanova otresao
Jedino su ga znatiželjno motrili
Dok sam ga nudeći držao na dlanu
Začuđeni koliko je samo dubokih uboda
Koliko rana na tom srcu
Svi ribari kao da su ga ostima gađali
Svi ribari kao da su ga ostima ranjavali
Pitajući se: kako još živi?!
Ne prodavši ga vratio sam se čamcu
Odveslao na pučinu
I srce
Svoje srce
Vratio natrag moru

Boro PAVLOVIĆ

Pjesništvo Stjepana Bencea

U ovoj eri modernističke i supermodernističke poezije, kad se tašistički eksperimenti, letrizam i acting poeting epigonski šire kao svojevrsni poetski bofl, te više ne mogu ni »épater le bourgeois«, a kamoli koga razveseliti, konačno jedna zbirka koja vas može i rastužiti i obradovati, pa čak i ogorčiti! Jedna zbirka s običnim naslovom i neobičnim sadržajem: biblijski jednostavna i metaforama siromašna: »Kruh sozom zamešeni« od Stjepana Bencea, ako tako glasi genitiv od prezimena Bence.

Stjepan Bence? — Ne čudite se pitanju, jer je to ime doista skoro potpuno nepoznato. Naša kritika ne boluje, očito, od pamćenja, naročito ne od suviška pamćenja. K tome, to se je ime i javljalo samo regionalno, nepoznato i u samom Zagrebu, jedva poznato i u Hrvatskom zagorju. i to uoči rata. Što bi to ime trebalo da učini pa da se upamti? Kad je pjesnik bez knjige — a ovo mu je prva, i možda, i jedina — pa je uz to i građevinski tehničar negdje na terenu, kako da dopre do naših književnih salona, klubova i kavana, i na kraju do kritičarskog spoznanja i društvenog priznanja?

Bence je dobrim dijelom tome sam kriv, ako možemo kriviti nekoga zato što radi u provinciji, i što nema ambicija da bude jedan od konfekcijskih manekena naše lirske mode i pomodarstva. Startao je u literaturi doslovce seljački, s pokojnim Miškinom, i potpuno zaboravljenim Ostroškim, negdje 1938, kao član napredne i antifašistički nastrojene »Grupe hrvatskih književnika Hrvatskog zagorja, Podravine i Međimurja«, i nikada zapravo nije prešao taj svoj regionalni okvir.

Da li će ga prijeći ovaj put? Kakvi su razlozi za to, i ima li ih uopće?

Knjiga njegovih stihova u skromnom izdanju Društva hrvatskih Zagoraca »Matija Gubec« u Zagrebu — usput rečeno, 18. svezak istoimene i uglavnom široj javnosti malo poznate zagorske biblioteke — na svojih sedam araka malog formata u nepretencioznoj opremi poznatog keramičara stare garde Luja Bezeredija, i popraćena opsežnim i zanimljivim predgovorom Vilka Ivanuše o ovom pjesniku međimurske zemlje i čovjeka, na prvi čas nije privlačna ni toliko zanimljiva da bi pobudila radoznalost. Pomalo razmaženi i iskvareni, razmaženi luksuznim stranim izdanjima i očekivanjem neočekivanog, a pomalo i blazirani: što da očekujemo od jedne poezije pisane na poddijalektu jednog dijalekta, na kome se već tridesetak godina od Krležinih »Balada Petrice Kerempuha« malo ozbiljnog i napisalo?

»Kaj« je pomalo kompromitiran vulgarizacijom Domjanića, pesmicama i popevkama, spomenarčićima i anzihtkartama, pa ni inače sasvim zgodna knjižica posavskog pandana ove međimurske poezije »S vetrom na križanju« nije našla ni svoje kritike, a vjerojatno ni publike, te je pisac, po svoj prilici razočaran takvim prijemom, a uz to radnik-pisac, naprosto rezignirao. Međimurski se pjesnik pokazuje mnogo otpornijim, premda je vidljivo da je i njegova ambicija već dugo u krizi, te sudeći po datumima postanka i objavljivanja pojedinih pjesama, nema izgleda da bi mogao proširiti i povećati svoj opus.

Pitanje se dakle postavlja u prilično ozbiljnoj, čak neprijatnoj formi: vrijedi li, naprosto, gubiti vrijeme s jednom sasvim regionalnom knjigom poezije, u ovom

vremenu velikih kulturnih zajednica i kozmopolitskog okusa. Tko čita danas — — među rijetkim čitaocima poezije uopće — tko da čita regionalnu poeziju, koja se poput jednog slučaja sa Hvara ne razumije već u susjednom selu?

Pokušajmo umjesto deduktivnim i spekulativnim putem do odgovora doći indukcijom. Postavimo sebi pitanje što smo zapravo osjetili i proživjeli, dakle zapravo naučili iz ove knjige. Kome dakle ovaj kruh sozom zamešani.

* * *

Nimalo dekorativna, nimalo deklarativna knjiga! Nimalo anegdotična! Pročitajte jednostavne, ali ne jednostavne u smislu simplifikacije života, prve pjesme iz ciklusa istog imena »Vi telo ste zemlje«, napisane 1941, upravo u očekivanju rata. Neka čudna, vojaška inkantacija ovog zemljaka pjesnika Sirene i tovaruša putnih tovaruša, nekakva pješačka, prašna, težačka, pa time bratska, drugarska riječ teče iz ovih versa i kontraversa, koji kao da su pisani onako usput uz kakav stari seljački, međimurski put:

Pozdravljam vas ljudi,
na meji, križanjo;
poznam vas po reči;
po srcu, hmiranjo...
Vi življenje ste trave,
vi telo ste zemlje;
ni tabor vam korena
otud vun ne jemle.

Nad vami je zakon
jeseni i juga...
sevra, protuletja
i glasa od pluga.

Od Drave i Mure
steze k vam vodijo;
i onda či krvavi
soldati tu hodijo.

Vi sini ste dežđa,
vi sini ste puščine;
zbog toga za vas
nega več
sudbine.
Vi življenje ste trave...

Što je to zapravo? Taj moto? Ta lamentacija! Proklamacija? Da. Ali kontemplatacija. Sažeta, kratka i krotka, muzikalna i čista kao međimurska melodija.

Neposrednost, prisnost doživljavanja i izvjesna lakoća u ovoj priprostosti doživljavanja, uočena u ovoj nastupnoj pjesmi četrdesetih godina, postaje i ostaje trajnom oznakom i temeljnom vrijednošću ove suzama natopljene, ali punom dušom pjevane, a ne pisane lirike. Larmoajantna? — Ne! Ove su suze, kao i one u životu, osušene, tek na mahove kroz njih se sagleda, kao kroz osobnu prizmu, sva oporost jednog autentičnog života.

Lokalni kolorit ne daje se ovdje već toliko puta upotrijebljenim i zbog toga i zloupotrijebljenim kvazinarodnim, folklorističkim elementima. Ftiči, fijolice, gumbelice, pčelice, hižice, grlice, pipice i sva ostala lirska minijaturna komparserija, manje ili više dosadna, nema riječi u ovim oporim, iako katkada zastarjelim stihovima, pomalo arhaičnim zbog svoga rječnika. Grubi, čak surovi težak život pritište iz ovih stihova težinom svoje tragične atmosfere velikog neba nad jednom malom zemljom. To nebo jedva da se i osjeća, toliko je daleko kao briga i veliki upitnik ljudske sudbe, utoliko je poraznija, ali potpunija slika života malog međimurskog čovjeka u danima mladosti autorove. Jer da se ne varamo; svaki je pjesnik svoje mladosti, i ničeg više, samo su veliki pjesnici pjesnici cijelog i putnog svoga života i bića, te se na psihičkom obično ponavlja ono sa fiziološkog kolosijeka: razvoj

ponajčešće zastaje s fizičkim formiranjem. Ono dalje, u takozvanoj zreloj dobi, obično je samo iskustvo, te rutina nadomješta maštu, pa čak i doživljaj; pjesnici naprosto pjevaju kasnije zato jer ili nisu sve ili ono bitno rekli, ili zato jer su naprosto navikli.

Genealogija ovih pjesama, njihovi omjeri to jest razmjer motiva, raspoređenih po ciklusima i provjerenih po nadnevcima, jasno dokazuje tu inače prilično bolnu istinu. Ova je poezija rasla i narasla prirodno, kao trava. Ona je zato i svježa, puna soka i impresivna, ništa u njoj nije rekonstruirano. Čak bi se prije moglo reći da nije dostudirano.

Sve je u njoj značajno, jer je uvjerljivo. Majka, roditeljski dom, ta startna pozicija, za koju se i ovdje u prvi čas čini da će biti opterećena pomalo infantilnom idolatrijom sinovske odanosti, sudeći po naslovu »Moja mati so bili dobra žena« — — sve se to pri čitanju doimlje upravo svojom dokumentarnošću, ako takvim grubim izrazima možemo obilježiti one faktografski monotone a psihološki vrlo dobre, čak i duhovite opservirane činjenice ekonomskog reda u jedan kreativni, gotovo iznenađujući zaključak:

Moja mati so bili dobra žena:
v koto so imeli oltara i svece.
Šošovico i Đerdovo polje so prodali;
dok su četvero nahranili dece.

Od jih se dva išče onda hmrli;
ali se četvero novih zato rodilo.
I hižičku onda već smo imeli;
a zlo se fletno v dobro pozabilo.

Moja mati so bili dobra žena:
so deco za rana se v navoke dali,
a onda tabora glas je doletel
i sine so za redom v soldačije zvali.

A ja sem najmlajši, i pletem:
cekere,korpe i stolce za plačo.
Najstaršega so morali za korpara dati
kaj splel bi za se z vrbe zibače!

Stalno izmjenjivanje, te suprotstavljanje dura i mola, međimurske gline, slabo plodne, ćaćinih dolara, materine marljivosti, dječje nestašnosti, lajtmotiva soldačije, dvaput v dvadesetlet, tabori, jezuši i vragovi, sve je to dalo jedan prilično zanimljiv rezultat, tako da konačni rezultat artistički nadmašuje zbir svega podosta priprostog materijala.

Kakva je struktura toga materijala, takav ukratko n i j e rezultat. Postupak je, da tako kažemo, postupak n a i v n o g slikarstva u pjesnikovu susjedstvu, u Hlebinskoj školi. Ali kao i u tom slučaju, tako se i ovdje kritičari varaju, bivaju prevareni u svojoj naivnosti. Naivni su zapravo ponajviše oni, a ovi koji su se poslužili jednom, prethodno već afirmiranom tehnikom slikanja po drugi put, u stvari su lukavo upotrijebili jednu metodu, da bi dobili drugi, upravo suprotan, n e n a i v a n, to jest umjetnički s v j e s t a n rezultat.

Kod ovog, pjesničkog »naivca«, ne možemo, dakako, govoriti ni u kom slučaju o naivnosti. Profesija je sasvim sigurno odlučujuća po inteligenciju, ali je i bez toga metoda kojom se služi ovaj tehnički inteligent, gradeći »iz blata, pa i ilovače«, s prućem i pleterom, ili intuitivno ili nuždom svoje racionalne konstrukcije, takva da se rezultati nipošto ne mogu dobiti slučajno. Nije ovdje riječ o pukoj kazuistici, nego upravo u sistematskom iskorištavanju jednoga gradiva. To što je ono iskorišteno upravo u svom gotovo maksimalnom, optimalnom smislu, svjedoči o životnom i kreativnom iskustvu autora. Pribiranje građe obavljeno je pomno i, kako bi se to građevinarski reklo, pošto je građa dozrila, ona je mogla biti samo dobro ugrađena.

Do kakvih finesa ide ovaj rafinman, pokazuju manje uspjeli sitni štikleci, to poetsko iverje, potpuno uzgredno i nuzgredno, koje tek odaje kako majstor zna svoj materijal: glinu, pleter, tkanje, kako pozna svoj inventar i kako upotrebljava gradivo upravo u smjeru njegove žile. Dovoljno je da se uz »zagrbavleno telo« spomene »V koriti sapon se peni« i da je »stara nam kanta precurela«, da smo je »obrnuli proti svetla«, ali da su »mama luknjo našli, krpicu u nju bi dali, i mi našo staro kanto za novo nigdar ne bi dali«. Ta štedljiva, gotovo škrta, sitna zapažanja još sitnijih stvari dokazuju genezu onih značajnih, uspjelih, većih kompozicija; to je put od fakta putem njegove »obrade« do manje ili veće umjetnine, a ne onaj obrnuti, partenogeneza iz kvatrenske ili kakve druge »domače forme«.

Poezija Stjepana Bencea nikla je dakle na mekoj i prhkoj, pješčanoj, aluvijalnoj međimurskoj zemlji, tom vrtu što ga oplakuju dvije žive i nemirne rijeke, koje upravo ovdje prelaze iz svoga gornjeg u donji tok. Mlinovi, šaš, vrba, povrće, žitarice, mali bregovi i bereki, sajmovi, drobne hiže, potrti plotovi, šumice i daleke perspektive, sve je to tek potka na kojoj se plete jedan specifičan život. Život različit od bogatije modeliranog i moduliranog, oštrijeg i osjenčanijeg Hrvatskog zagorja, raznolikog u svom pejzažu, ali zato i unutarnje izdiferenciranijeg. Uz to je Zagorje bilo reziduum specifičnog sitnog, šljivarskog hrvatskog retardiranog feudalizma, s domaćim — i to isključivo domaćim hrvatskim vlastelinskim porodicama, njihovim kurijama i dvorcima, dok je Međimurje poslije Wienerneustadske glavosječe izručeno na milost i nemilost još strašnijem ekspoatatoru: stranom veleposjedniku.

I dok je riječ zagorska, premda naravno narodna, pučka također gorka i opora, u njoj je ipak jedna natruha poetske civilizacije na vlastitom jeziku, kontinuitet međimurske kulture, poslije osnivanja tiskare u Nedelišču i pavlinskih kulturnih institucija, izgubljen je negdje u daljini stoljeća, pa je domaća, naša kultura ovdje u pravom smislu seljačka, autohtona, što nam priznaje i jedan takav autoritet kao što je Bela Bartok, uostalom pomalo i opterećen drevnim revindikacijama. I on mora u reviziji svoga stava prema međimurskoj glazbi priznati na kraju njeno isključivo slavensko podrijetlo vezano uz bazen slavenskih motiva do Karpata — — Slovačke i preko Karpata — Ukrajine. Smješteno na samom rubu centralnog panonskog prostora, Međimurje je u svoj svojoj sitnosti upravo grandiozna minijatura velikih slavenskih prostranstava, koja se i ovdje osjećaju u zraku, u atmosferi. Sve seljačko, bez urbanih jezgra u sebi — jer i Čakovec je zapravo jedno takvo selo, ležeći na dobroj zemlji, na naslagama nafte i na rubu jedne rijeke u kojoj katkad zasja zrnce zlata, ono je neke vrsti naša Mezopotamija u malom, kraj u kome je slično kao na jednom drugom takvom otoku između Save i Odre i Lonje sačuvana izvjesna autohtonost stare kulture i mentaliteta.

Kad se to ne bi vidjelo iz ove poezije, bilo bi suvišno obazirati se na to. Međutim, sva ta problematika psihologije međimurskog kraja i čovjeka upravo se nameće svakom iole dobronamjernom čitatelju. Brige ovog sitnoposjednika koji argači kao postavljač pragova do Beča, Pešte, Njemačke, koji se vraća, ako živi danas u svojoj zemlji, bar jedanput tjedno kući, da pogleda i prigleda svoje, koji nosi u sebi kompleks maloposjednika, dojučerašnjeg kmeta na njegovu selištu, i to ne jednoselca, nego onog s osminom selišta, sva njegova narav i kvalitete, marljivost, upornost, izvjesna naročito otpornost i otvorenost uslijed osobite izloženosti atmosferilijama — sve to uvjetuje stvaranje jednog posebnog mentaliteta.

Navest ćemo samo nekoliko primjera toga doživljavanja međimurskog reljefa u kom je upisana, intabulirana doživotna hipoteka međimurskog čovjeka:

NA NEBI JE SONCE STALO

Dogi je dan...
Na nebi je sonce stalo —
mi delamo od noči do noči
i molimo:
naj se sonce pomekne malo!

Ali sonce samo stoji;
kako čon
na velikom dlanu,
ili kak čaplja na prodo
...
A vruči se prah na telo keli:
od sonca,
od stoge;
ljudi so slepi.
Kunejo, molijo:
— Da nam je bar hmreti.

(1939)

Preko tog kraja doista se iz svih stihova osjećaju prostori. Tu su doista letjeli sablasni konji, »strašni konji, preko sedam orsaga; betega puni, nevole i glada, strašni konji s krvavim očima, s giftenom penom, z ocelnatimi kopitami«. Osjećao se u historiji stalno tjeskoban strah odlično sugeriran u antologijskoj pjesmi JEZOŠI GLEDIJO, punoj apokaliptičkog predosjećaja (1939):

Na nebi se krvavi pokazal križ
i na belom konjo strašni jahač;
v pravi mo roki
zareč leskal se mač...

Bežali so ljudi i javkali strašno:
»Nevolja bo došla,
tabor i glad,
beteg i jad;
od sake nam hiže
odišel bo sinek koj mlad.
A što bo onda na poljo delal,
kuruzu kopal, kromper okapal?
Žoto kak zlato žito bo zrelo,
a zdavja več prazno celo bo selo.«

I to večer svetil je križ
na međimurska polja i hiže;
a drugo večer več so metali
na fronti dečkima drvene križe.

Bila je kmica,
prestal je dah...
Na polja i sela
spustil se strah.

V hižicaj ze slamnatemi krovi,
z obloki malemi i zemleni podi,
pred hižnimi oltari,
šteri v koto puni papernatih rož stojijo,
mamice stare i snehe fajne
s prsti potnimi krunice brojijo.

Od da so dečki v tabor odišli,
žito je menjše, klasi so bledi;
kuruze s jednom latjom rodijo,
zahman se ženske roke potijo!

A v koto zmirom oltari stojijo,
s betežnim licem Jezoši gledijo...

Pod prsti krunice dugi prešle so pot:
brez sonca... brez olja...
tak strašno kmičen Jezošev je kot!

Ta gotovo metafizička dimenzija hamletovske dileme jedne drage, iako male zemlje, koju se prodaje na sejmu, tako teško kak »falaček srca«, daju ovoj maloj lirici pravi poetski žar i značaj. Međimurski regionalizam i patriotizam nije ni fraza ni fantazija, on izvire iz zemlje, na koju se jedinu, praznu i pustu bez čovjeka može vratiti tužni, skrhani povratnik ili izgladnjeli pečalbar da ovdje nađe predah — u novom radu. Cijena ljudskog truda ovdje je velika, tu nema slučajne ili nepoštene zarade, zato je taj gorki, crni seljački kruh tako svetački sladak kuružnjak! Tu je tajna one etičke entropije koja siromasima daje svojevrsnu pravdu: živo doživljavanje života nije puka tautologija suvremene ontologije.

Ali došli smo tako do upravo gnoseoloških pitanja, koja se gotovo uvijek nehotice nameću. Vratimo se radije ovoj poeziji, svoj upisanoj u zemljišnu kartu ovog pejzaža, toliko da je on neki svojevrsni našastar njenog negdanjeg stanja. Jer o sadašnjici govori ovaj pjesnik mnogo manje, budući da su ga, kako sam kaže, službe drugamo odvele, a kad se vraćao, vraćao se u svoju prošlost. Spomenimo da jedina pjesma s tehničkim vedutama, ona o »Semaforima«, ne dostiže istinitost onih sa sasvim banalnim, čak katkad i vulgarnim temama, o djeci koja se u ponedjeljak navečer, poslije zabave u gostionici, igraju koreandolima kraj »birtaškog šekreta«. Naturalizam i tehnicizam ne odgovaraju tom rejmontovskom realistu, jer on humanizira čak i svoj kalendar rada, svoje nedjelje i odvečerja, kao što zemlju pretvara humanizacijom u plodni humus.

I — da ne bismo i sami podlegli pomalo depresivnom, linearnom pejzažu i mentalitetu — završimo ovaj doživljaj sa slikom međimurskog bunta, koji je karakterističan i za predratnu plastiku Bezeredija:

Hej, što bo jempot na konja skočil
i poletel kak viher od hiže?
Hej, što bo stepel stare zide
i vužgal ogenj, kak pes naj liže?

Naj liže, naj žere canjke stare,
s kutorovnjaka naj si vun bežijo...
Naj zgorijo lese, meje, hatari
i zatim naj se znova delijo!

Hej, što bo jempot na konja skočil
i za ogenj pobral se suhe križe...?
Hej, što bo letel kak viher
od hiže do hiže...?

(1940)

Bez toga osjećaja za promjenom poretka koji ga je deformirao na minijaturu, mali međimurski čovjek ne bi bio imao svojih pravih ljudskih dimenzija. I njih nam Bence otkriva u ovoj lirici, koja ne zavređuje da bude mimoiđena i nepoznata, prešućena i zaboravljena. Ovo je samo takav jedan pokušaj, otpor protiv neumitnog vremena i upozorenje na dužnost naše kritike.

Mladen SPAHIJA

Na djelu je jedan i isti duh

(u prirodi, u povijesti)

PISMO je velebna pjesan, umjetnikovo djelo. Njegova je Riječ iskazana u ljepotnu, živodajnom zanosu. Tkana u srcima ljudi u mnoge dane biva govorom sačinjena u času svojeg oplođenja. Zanesen, pjesnik sklada i pohranjuje skladbu svoju u kukice slova. Siljen, jer riječ odgode ne podnosi. Djetinji je već plač zov na spasenje, što puninu svoju poprima punom tek riječju: molitvom. »Molitva je ključ jutra i zasun večeri« (Gandhi).

Psalam 95

Poziv na Božju hvalu

Dođite, kličimo Jahvi,
Uzvikujmo Hridi, Spasitelju svome!
Pred lice mu stupimo s hvalama,
kličimo mu u pjesmama!

Jer velik je Jahve, Bog naš,
Kralj veliki nad svim bogovima.

U njegovoj su ruci zemaljske dubine,
njegovi su vrhunci planina.
Njegovo je more, on ga je stvorio,
i kopno koje načiniše ruke njegove.

Dođite, prignimo koljena i padnimo nice,
poklonimo se Jahvi koji nas stvori!

Jer on je Bog naš,
a mi narod paše njegove, ovce što on ih čuva.

O da danas glas mu poslušate:
»Ne budite srca tvrda kao u Meribi,
kao u dan Mase u pustinji,
gdje me iskušavahu očevi vaši
premda vidješe djela moja.
Četrdeset ljeta jadio me naraštaj ovaj,
pa rekoh:

Narod su nestalna srca,
i ne proniču moje putove.
Stog se zakleh u svom gnjevu:
Nikad neće ući u moj pokoj!

Hvalbenica psalmista! Ustuk je umiranju: kajanjem, Predajom, divljenjem. Psalam i pokajanje. Prvi stih — »Dođite, kličimo Jahvi, uzvikujmo Hridi, SPASITELJU svome« — u vezi je s posljednjim — »Stoga se zakleh u svom gnjevu: Nikada neće ući u moj POKOJ!«

Čežnja je tvoja i moja: Spasiteljem darovan pokoj. Tražiš li dokaza, pitaj mladu lastavicu o njenu letu u dane sunca, tko li ju je obdario krilašcima laganim da let počinje i na kraju ga njegovu privodi.

Hvalbenica ova ustuk je smrti: divljenjem, pokajanjem, Predajom. P o z i v n a B o ž j u h v a l u i P r e d a j a. Pjesnik pjeva: — »Jer on je Bog naš,
a mi NAROD paše njegove, ovce što on ih čuva.«

Ovime smo sigurni da vjerovati znači povjerovati. Htjednemo li stoga o Crkvi izustiti pravu riječ, viknimo: ona je kolijevka! Onaj koji uistinu jest, prebiva u njoj, oblikuje ju i dariva životom. Čedo u majčinu krilu plače i moli, prosi nebo i sunčevu zraku: rosite mi kapljom plodonosne vode. Jest Crkva kolijevkom; nad njom nebo gori. Pjesan hvalbena ustuk je umiranju; divljenjem. Ono Neuobičajeno dovodi ljudsko mišljenje do divljenja.

M i s a o i v j e r a. U molitvi prebiva misao. Njen je smisao nagovještaj Gospodnji —

U njegovoj su ruci zemaljske dubine,
njegovi su vrhunci planina.
Njegovo je more, On ga je stvorio,
i kopno koje načiniše ruke njegove.

Pred našim očima psalmist plete bajku svoju. Ushićen uzvišenošću prirode sklada pjesan svoju. Skladatelju njenu on pjeva.

A nevjerniku i znanstveniku pozitivistu on umije dati pravi naputak:

— O početku i o svršetku smijemo suditi jedno i samo jedno: nije vrijeme samo o sebi ništa doli riječi puke. Ni riječ prostor ni svekoliko znanstvenikovo pojmovno blago nemaju reći više. Ono što uistinu jest vatri se u svemu što jest. Tvarju sapeti, žitak svoj živimo u nadi: u spoznanju prave zbilje, ideju motreći svem. Valjalo bi se očuvati da nam pravo lice prirode ne potamni. Jer bojati se je da znanstvenom slikom svijeta rastačemo zbilju u sijaset mehaničkih mrvica. Vlada tada mrtvoća. Nastati i nestati, malen i velik, početak i svršetak parovi su riječi kojima iskazujemo tijek svake stvari. A taj je tijek smislen tijek. Zrcali se misao u svakoj stvari, slamčici maloj i velebnoj zvijezdi Danici. S-misao svijeta jest, a nemisao nije. Ono što uistinu jest i smisao je svemu, jedno je te isto. Štapić svjetla lomi se u mojem oku donoseći mi dar svjetline. Primivši taj dar, ja postajem vidjelac: zornost mi je svake stvari tada na dlanu moje ruke. Svjetlom obasjan, razaznajem sve oko sebe. Čarobni štapić svjetla nastaje i nestaje. Vlada u njegovoj nenazočnosti tama. Svojom tamnoćom tama mi ništa ne govori. Nje nema. Govoriti, svijetliti i vidjeti isto je što i razumjeti. Vidim samo ono što razumijem i onoliko vidim koliko razumijevam. Za zor nije dostatno samo oko. Oko i svjetlo njegovo poprimaju svoju punoću onim što uistinu jest, pravom zbiljom, Idejom svijeta.

Filozofijsku riječ »Ono što uistinu jest« PISMO obraća u svima razgovijetan izričaj: Onaj koji uistinu jest, imenom Emanauel — s nama Gospodin.

Cvijetak na livadi rađa se i živi darivan sunčevim svjetlom.
Sunčeva je zraka skladnošću obdarena i životvorna.
Biljka i sunce i Otac im druguju zajedno.
Pozivom na božju hvalu zvone nam na buđenje.

Nova imena

Ivan ŠAROLIĆ ČAVRANIĆ

Garcia Lorca

Adios . . .!
Y me parece
que la tarde; una lagrima! setiende
desnuda, inmensamente,
tras mi, por retenerme . . .

Sja luna
nad Andaluzijom

Na jednom grobu gori svijeća
na jednom grobu cvijeće cvjeta
na jednom grobu ostavio sam svoje srce

Andaluzijo
obgrljena riječju
pjesnika
u tebi duša pjeva
korablja ljubavi
u tvojoj zjenici

Masline vonjaju kišom
utrobe pune su ulja
za svjetlo riječ se pali
pjevaju ciganska djeca
pjesme ciganske

duša je vrela
vatra se toči
u more se slijeva
riječ

preporođen u tebe slijećem
Andaluzijo

pepelu pun vatre
njihanje u meni gori
ljubav na šinama
nad grobom zemlje
cvijeće
svijeće
i moje srce

Lorca ti si život
u poremećenju uma

Utroba moja med zrije

Poplava teče iz školjke
biser

raste kvas
u kvasu tvoj je glas
nesmrtna ljubavi

Aleje cvijeća tvoje su ruke

Luna sija u kolijevki srca
put je zbliženje tebi
Andaluzijo
raspjevana
rijeka
kristalna
kap
zvoni
nešto me
goni
da budem
otvoren
pomiješan
s pepelom i vatrom
s medom i peludom
s morem i zemljom
osuđen tu
da budem sretan ovdje
raskriljena ševa
slavuj
pjesma
Andaluzijo

Otvorite prozore
da čujem more
more donosi pjesmu
sol priča
maslina se čuje
ulje
gori
svijeća

Pjesniče ti govori ja te čujem
čujte kamen
u starom zdencu

Čovječe
stani pred svoje srce
i nek ti oči pogledaju

prema nebu
zvijezda je upaljena
nosim je u svom grlu
o Lorca
ti si pjesma
more
nesapete ljepote
tišina
što gori
mlijeko
što zdravlje donosi

Pjevajte djeco na grobu pjesnika
cigančko srce je široko
kitite cvijećem zemlju
zemlja je sveta
i gledajte u grob
ja vas čujem
ovdje u Hrvatskoj
ja sam duša vaše duše
ja sam brat svog brata
što rukama dotiče nebo
i pozlati zlatom Andaluziju

Sveti mir
tišina srebrena titra
srce je kvas
rijeka bez ušća
moja riječ je tupa
da reče što želi
pjesniče ti si duša
zvon
zvoni

Nad Andaluzijom
pjeva mjesec

Na jednom grobu gori svijeća
na jednom grobu cvijeće cvjeta
na jednom grobu ostavio sam svoje srce

Mato NOSIĆ

Lirski fragmenti o sedam brežuljaka

Kapitol

Od izgnanstva
Sretni
Slutnjom Grada:
Rođeni
(Opet)
S okusom smrti

Janikul

Svaki prostor
Ima svoje strance
Mi dugo nad njim
Bolesni od vječnosti
Ni daška vjetra
Prema ljubavi

Kvirinal

Ustalasani ljubavlju
Zašutjesmo:
Mjesec krvav
Ulice pune ribljeg života
A mi suvišni

Viminal

O ponoći
Bezdan:
U strahu potražismo
Ruke
Već u nebiti

Celij

Mi nebu
Ono nama
Ubijeni savršenstvom
Pružasmo ruke pukotini bitka

Palatin

Usponom strmim — ko sokakom
Zaridasmo svojim mrakom

Aventin

U nazivniku:
Sjeta za domajom
Vjekoviti amo
I bez glasa
Tamo
Sretni
Ljubimo
Tobože
Šutnjom gubeći

Ivan ZNAOR

Svjetlost koja bi mogla zaštititi oči

Naći se u noći radije neka nam svjetlost zaštiti oči
Oblaci pod prozore sletješe
Horizontima naređen uzmak možemo prepoznati
Razbuđene opsesije i gromoglas stihije
Potamni moja daljina i moja se svjetlost užeže

Bljesak na »gotovs« i puče jao razmrskano jutro
Ovo je balkon
Dolje cvrči meso krhkog nebodera
Ovo je krv sunca
Ovo je pepeo svjetlosti
Vlakove promatra sjećanje
Sklanja se čovjek u potomstvo
Svijetom bježi u svijetu
Rekao je do viđenja
Spokojan na tren
Blagi san svjetluca usred pogašenih zvijezda
Nemaj straha kad se ospu
Povraćen si zemlji

Naklonost zvijezda

Dalje nema smisla
sklonost pripomaže da bi priviđenje očvrslo
da bi i mati doznala čin bezglasnog prostora
s jutrom u zapučku, neužgan kamenu u podne
kada se obara najvažnija vijest dana
stiže me poziv
kao da sam ničice pozdravio veče
i zaradio naklonost koju će priznati zvijezde

Volim . . .

Volim te kad počne proljeće slavuja
Kad si u kostimu trešnje moje bašte
Volim te u crnom kajanju oluja
Na pučini od sto lađa, u jedrima mašte

Dolcima mojim u pčelama ljubim te sočno
Kad med curi niz usne visina
Dok ti suze lice loču krvoločno
Ljubim te ko grožđe u pijanstvu vina

U suzama tvojim teče tvoje lice
Pjesme tvoje žive samo lastavice
U jesen u beskraj kada odlutaju
Hoće li ih proljeće vratit zavičaju

Volim oranice juga i gnijezda u sutonu ljeta
Nepreglednu ljubav iz svih konačišta
Jugovine kada tuga sve prste rascvjeta
A sjećanje dokazuje da postoji ništa

Proljeće 71

Poželjela sam da ostane mrak
Da i dalje vibrira zrak
I muzika zanosno dalje da svira
Uz tople zvuke starog klavira
Da i dalje gledam siluete
Što po tamnom podu ko da lete
Da ne budem sama
Da ostane tama
Da nitko ne vidi moje lice
Na kome muzika ostavlja trag
Da me miluje ustreptao zrak
Da ne upale svjetlo i ugase muziku.
Ne želim vidjeti oči, to boli
Pogotovo nekog koga se voli
Pogotovo kad pogled nije običan
Već muzici, tonovima i snovima sličan.

20. ožujak 13.30, 1972.

Zeleno, što volim zeleno
U još čistoj prozračnosti jutra
I u muzici vjetra što ga umiva šapatom.
Zeleno, što volim
Krošnju još neprobuđenu suncem
I bojama što se rado igraju u ptičjim gnijezdima
Tako nestašno kao ljubav u proljeću
Svakom proljeću, svačijem proljeću.
Boje su muzika i ljubav je muzika
Ali nisu sve boje proljeće
Samo je zelena lastavica proljeća,
tko zna čijeg proljeća.

Tamno zelene oči

I činilo se kao da spava
U sumraku da miruje trava
U sumraku kad boje se gase
A kišne suze oči kvase.
Zelena više to nije bila
U mraku i miru svoj sjaj je krila
I postala neka boja nova
Očiju dubokih ko iz okova
S pogledom uprtim tamo u daljinu
Kao da para nebesku tminu
U lažnoj sjeni crnih trepavica
U bezličnom izrazu blijeda lica.

Večera

Gospodine
večeras bih s nekim večerati htio
za stolom u kutu kavanice neke
i tiho uz društvo pretakati misli
nasmijano kelner dok donosi piće
i zvon tramvaja starog iz daljine
dopire muklo
ali znam da i danas ko
i ostalih dana
jedini pratilac bit ćeš moj

i premda prisutnost osjećam Ti ko dah
lahora blagog što kroz kosu
vrludajući prolazi lako
ja glas bih Tvoj želio čuti
pjesme pjevati s Tobom
mijenjati misli
ruku bih Tvoju kraj moje napipati htio
te veselo gradom
uz zavijanje sirena automobila
bezbrižno kročiti cestom
o sretni bismo bili, o kako
sretni
a zašto se Isuse moj rodio nisi
u kući do bašče moje
da jabuke prve što o Petrovu
zriju već, beremo skupa
i šutali bismo loptu
na golove igrali male

a u hladu
kad sunce na igru izmamiti ne može
o rasipnom sinu što žirevima hranio se
u tuđini
i Josipu što prodaše ga braća
Samarijancu milosrdnom i djevicama mudrim
psalmima divnim što kralj David
pjevao je uz citaru zvučnu
i o Noinoj lađi, Lotovoj ženi
Mojsiju i s neba mani
zanesen
pričao bi
ja gutao bih Tvoje riječi
o tako bih s nekim večeras
večerati htio . . .
i opet se uzdah moj
dalje od mene podigao nije
o tako bih . . .

Nemirno zvono

Din don Din don
Tornjem klati stari zvon
Tople glase zrakom šalje
Ko da ljeto jošte traje

Din don Din don
Čudno trza tamni zvon
Lišće pije boju žutu
Šaptom pada već po putu

Din don Din don
Pun nemoći jeca zvon
Sunca nema Granje golo
Srce stenje tihim bolom

Din don Din don
I umuknu shrvan zvon
Mrzlim zrakom nešto šane
Sred života tući stane.

Premoreni grad

Grobna cesta.
Grobna cesta u Grad vodi.
Grobnom cestom naše noge gaze.
Žitelji njegovi već odavno
posvršavaše poslove svoje...
I legoše, odoše na počinak da se malo odmore.
Grobnom cestom, u Grad, novi dohode.
Premoreni. Da se malo odmore.

U jesen i tamo lišće opada i
grane cvile, gole, i bodu nebo
okljaštrenim batrljcima. Nebo plače.
Uzalud. Srca stanovnika ne može više
ganuti nitko. I zimzeleni će prije
ispustiti suzu nego oni.

Grobna cesta.
Grobna cesta u Grad vodi
gdje brige, na kapiji, na lomači, oganj sažiže,
gdje široka plaža otvara toplo krilo,
gdje miriše sagorjeli ružmarin,
gdje preduboko plava voda nudi sve što ima,
gdje zvoni bogata tišina,
gdje nema ženidbe i udaje,
gdje osjećaš vječnost u kostima i
gdje zalud tražiš tijelo svoje i druga tijela...
Grobna cesta.
Grobna cesta u Grad vodi.

Zimske minijature

Prvi snijeg

Sitna kapljice,
zar si čas prije bila
zvjezdica, iskra?

Zimska boja

Sjena trske u snijegu.
Neuhvatljiva li
plavetnila!

Varka?

Treperi šaš na vjetru.
Il, oko bijelim
prezasićeno?

Sjena

Svjetiljka. Vjetar.
Njiše li se to drvo
il' plamen trepti?

Neizvjesnost

Izglačan trag.
Tko prođe saonicama?
Svatovi? Pogreb?

Bijelo

Paleta zime
bogata je: tisuće
bijelih boja.

Branko HORVAT

Bič

udarac
krik
udarac
krik
opet udarac
i krik
pucaju leđa
a bič udara
udarac
krik

WILLIAM SHAKESPEARE: MACKBETH

Premijera obnovljene Shakespearove tragedije u prijevodu prof. Josipa Torbarine, izvedena u Zagrebačkom dramskom kazalištu Gavella. Redatelj: Georgij Paro, koreograf Ivica Boban, dramaturzi: Zvonimir Mrkonjić i Slobodan Šnajder, scenograf Zvonimir Lončarić, kostimograf Marija Žarak, autor scenske glazbe Pero Gotovac. Glavne uloge: Božidar Boban (Mackbeth), Semka Sokolović-Bertok (Lady Mackbeth), Josip Marotti (kralj), Drago Meštrović (kraljević Malcolm), Drago Mlinarec (pjevač — u Shakespearea ga nema!) i *gotovo cijeli ansambl kazališta.*

Možda smo od nove postave i suvremene moderne režijske i scenografske interpretacije poznatoga klasičnog Shakespeareova teksta mnogo očekivali, pa nas je zato ono malo što smo dobili — ostavilo hladnima, i kad smo izlazili iz teatra, jedva da smo se mogli oteti i opet shakespeareovskom uzviku: Mnogo vike ni za što!

Očekivali smo novu, suvremenu, današnju dimenziju modernog teatra, ali svakako ne mimo okvira i intencija genijalnog Shakespeareova teksta, a dobili smo antishakespearea, novog Mackbetha koji nije ni Shakespeareov, ni moguć, ni zamisliv, dakle upravo nešto suprotno nastojanjima dramaturga što smo ih pročitali u ukusnom prospektu. Dobili smo novu inscenaciju s dekorom što se proteže na strop dok je pozornica formalno prazna, a čitav se kazališni dekor zapravo svodi na četiri stjegonoše koji drže vrlo bijedne insignije kraljevske vlasti i jedan kraljevski plašt-ćilimak koji se s ramena kralja Duncana seli na rame Mackbetha, pa se valja po podu i na koncu se pretvara u stolnjak pri gozbi.

Ne može se Shakespeare prikazati u maniri Commoedie del' arte, uključivanjem gledališta (a ne i gledalaca!) u samu tragediju, a to što se glasnici pojavljuju, namjesto iza kulisa (kojih zapravo nema), s galerije ili kroz ulazna vrata iz foyera ispod upaljene crvene žarulje — ni gledatelju najbujnije mašte ne može dočarati ni teatar u užem smislu, niti njegovu plastičnost i superprostornost u nekom — recimo — širem smislu.

A sama interpretacija? Iskažimo iskreno bolnu konstataciju: izvrsno glumljeno, a ne i interpretirano u onom višem umjetničkom smislu, nešto što ne bi smjelo imati nikakve veze sa shakespearovskom koncepcijom tragedije, ali niti s modernim teatrom.

Teško je zamisliti Mackbetha kao vojvodu, a kasnije kralja koji se, mučen zlom što ga svjesno čini, valja po podu prazne pozornice, Lady Mackbeth kako histerično urliče, dok se, recimo, kralj Duncan (valjda usprkos režiji) drži dostojanstveno, dakle adekvatno tekstu, pa je zato i odudarao, ispadao iz spektakla što smo ga gledali.

Dakle: neuspjela predstava, promašeni Shakespeare, ali — tko je kriv? Glumci? Nipošto. Oni su, gotovo svi do jednog, savjesno izvršili svoj zadatak, glumili su širokim gestama danas davno zastarjelog shvaćanja glume kao recitacije stihova. Režija? Ako prihvatimo koncepciju Georgija Para da pod svaku cijenu valja stvarati nešto novo, provesti revolucionarnu reformu kazališta, onda je on u tome uspio, a što njegov Mackbeth nije bio Shakespeareov, niti uopće u ma kakvoj tragediji zamisliv Mackbeth, tome nije kriva režija, već činjenica da Paro nije Shakespeare. Drugo je pitanje da li je potrebno, pa čak i dopustivo, do te mjere simplificirati dekor, pa u njemu režirati tako široke teatralne pokrete i valjanje kraljeva po podu.

Jedino što nije odudaralo od takve cjeline i s čime bi se možda mogao složiti i neki strožiji pristalica Shakespeareova teatra, jest uvođenje prologa ili neke vrste Minnesängera s ukusno uglazbljenim Shakespeareovim sonetom.

Analizirati predstavu? Čemu? Dovoljno je konstatirati: savjestan, ali neuspio pokušaj pretencioznog redatelja da osuvremeni Shakespearea koji je, i bez tih eksperimenata, uvijek suvremen.

Zlatan Esić

SHAKESPEARE: TIMON ATENJANIN

Praizvedba 17. veljače 1973. u HNK-u; Prijevod: Antun Šoljan; Redatelj: Tomislav Radić; Scenograf: Drago Turina; Kostimograf: Diana Kosec-Bourek; Kompozitor: Boško Petrović; Timon: Boris Buzančić; Apemant: Vanja Drah; Alkibijad: Zlatko Crnković. Ostala lica glumci HNK-a i Kazališne akademije.

Vidjeli smo još jednog, nama nepoznatog, Shakespearea. Na daske HNK i pred zagrebačku publiku zakoračio je po prvi put i drugdje rijetko izvođeni Timon Atenjanin.

Djelo spada u manje poznata ostvarenja iz Shakespeareova velikog opusa. Postoje i mnoga nagađanja o njegovu nastanku. Neki ga kritičari čak i ne smatraju Shakespeareovim. No zna se da je Timon napisan negdje između 1606. i 1608, kada nastaju Kralj Lear, Antonije i Kleopatra i Koriolan — velike tragedije s kojima je Timon vezan nizom stilskih i sadržajnih paralela.

Tu dramu prati »zao glas« kao suhoparno i nedovršeno djelo vrlo teško za igru (sam Shakespeare nije ga igrao), jer po nekima to je samo koncept, po drugima nedovršen tekst, a za neke su to čak dvije drame s istim licima, slučajno spojene u jedno. Neki pak smatraju Timona dovršenim djelom koje su naknadno unakazili prepisivači ili slagari u tiskari.

Koliko je poznato, tekst je tiskan poslije Shakespeareove smrti 1632. u tzv. »folio-izdanju« i tu je, čini se, ubačen na brzinu umjesto Triola i Cresside. Kako su na osnovu ovoga nastala sva kasnija brojna izdanja, razumljive su mnoge nedosljednosti, pogreške i nejasna mjesta kao i tolike verzije i rasprave.

Međutim, mnogi šekspirolozi prigovore i zamjerke upućene bilo tekstu bilo kompoziciji drame drže sporednima, a samu dramu, zbog specifične poetske snage, smatraju zrelijom i od nekih njegovih popularnijih tragedija.

I za nas danas Timon je »prava« tragedija s vrlo zanimljivom, aktualnom i scenski životnom idejom. Zato je njeno postavljanje na pozornicu HNK potpuno opravdano. Jer Timon se, osim spomenutih odlika, po svojoj dramaturškoj koncepciji izdvaja svojom specifičnošću. Posebnost je drame paralelizam odnosa i djelovanja glavnih lica na društvo i društva na njihovu sudbinu. Po tome je Timon drama mase, trga, ili bolje: društvena drama. Jer Timon, Apemant i Alkibijad jesu glavna lica drame, ali nisu i njen spiritus movens. Akter i pokretač događaja je četvrto lice — komercijalizirano i korumpirano društvo, masa trga. Ono je i razlog što su ovdje Shakespeareu glavni junaci najmanje individualizirani, skoro samo otjelovljenja ideja. Jer individualna neminovnost tragičnog u drami postaje društvena i ljudska te različito djelovanje društva rezultira različitim reakcijama pojedinaca, u potpunosti ih uvjetujući.

Tako Timon, budući da se osjeća neotuđivim dijelom društva, živi za nj ne štedeći svojih dobara, da bi poslije, jer mu je to licemjerno društvo ljubav vratilo nezahvalnošću, zamrzio sve ljudsko i kao ogorčen mizantrop u šumskoj samoći umro odbijajući svaku mogućnost djelovanja.

Filozof Apemat, ne nalazeći mjesto u društvu koje ga ne želi prihvatiti, postaje mrzovoljan cinik i tolik pasivac i osamljenik da gubi obilježja ljudskoga.

Vojnik Alkibijad, jer mu društvo nepravdom vraća njegove zasluge i jer želi osvetiti prijatelja Timona, kreće u akciju i kažnjava to zlo društvo, grad iskvaren novcem i licemjerjem.

Kako se čitava drama odvija na sukobu Timona, Apemanta i Alkibijada sa društvom, na nivou sukoba pojedinac — masa, moglo bi se reći da polazi od čovjeka, od tragične sudbine Timonove, ali joj je cilj pokazati ne otuđenje pojedinca, već otuđenje cijelog društva.

Takvu dramu (društvenu) samo nam je djelomično realizirala zagrebačka praizvedba. U vrlo uspjeloj predstavi akcent je stavljen na tragičnost Timonova udesa. Redatelja je privukla sudbina čovjeka koji je izgubio oslonac prijatelja i nju je pokušao gledaocima svojom predstavom što jednostavnije ispričati. Poslije premijere počeo je snimati filmsku verziju Timona, čovjeka naših dana, smještajući ideju u svijet kazališnih ljudi. Stoga će nam geneza Radićeve kazališno-filmske ideje tek nakon snimanja biti mnogo razgovjetnija. Za sada je možemo promatrati jedino kao kazališno ostvarenje.

Radić je, služeći se tečnim i poetski vrlo bogatim Šoljanovim prijevodom, ostao vjeran ljepoti i snazi Shakespea-

reove riječi te ju je u predstavi dao vrlo jednostavno, bez mnogo detalja, gotovo komorno. I prije blizak Radiću, scenograf Drago Turina bio mu je i ovdje najbolji suradnik davši efektnu, modernu, jednostavnu, ali vrlo funkcionalnu scenografiju koja se potpuno organski srasla s predstavom. I kostimografija Diane Kosec-Bourek, izvanvremenska i maštovita (spoj starogrčkih i japanskih oblika), kao i glazba Boška Petrovića na udaraljkama što se svojom ritmikom doimala kao sudbinsko glasanje sukoba, pridonijeli su cjelovitosti redateljeve zamisli. Ali, na žalost, tu stilsku ujednačenost predstave narušava vrlo bitna komponenta — igra glumačkog ansambla. Jer na praizvedbi dobar dio ansambla zajedno s protagonistom i osobito (inače izvrsnim) Špirom Guberinom imao je grdne muke s dikcijom i složenim Shakespeareovim stihovima, što je, bez sumnje, posljedica nesistematskog rada. Nekoliko scena (posljednja gozba te susret Timona sa slugama vjerovnika) odskakalo je od ritma predstave neujednačenošću. Sloboda koju je glumcima ostavio redatelj (u spomenutim prizorima) rodila je određenim stilom igre koji je odavao pokušaje improvizacije, a one su ovdje, baš zbog masovnih scena, nedopustive. Neskladnost se također opaža i u podjeli nekih uloga. Tako npr. nasuprot izvrsno izabranom Branku Bonacciju kao slikaru imamo nesretno izabranog Špiru Guberinu kao pjesnika.

Ali ansambl je dao uz dio solidnih kreacija (Tonko Lonza kao Flaminije, Ivan Katić kao Lukul, Ljudevit Galic kao Hostilije, Kruno Valentić kao Dvorski te Mustafa Nadarević kao Lucilije) i nekoliko posebno uspjelih, upravo izvrsnih. To je u prvom redu Vanja Drach kao Apemant. Unutrašnjim doživljavanjem, odmjerenošću geste i jetkim cinizmom dao je najbolji lik predstave. Puno za njime ne zaostaju ni Zlatko Crnković s izražajnim i monolitno ostvarenim Alkibijadom, kao ni Ivo Serdar u ulozi lude.

Boris Buzančić kao Timon dao nam je neujednačen lik. U prvom dijelu njegov je Timon pun ljubavi i topline, širok i plemenit, a u drugom, težem dijelu, Timonovu golemu mržnju i razočaranost, njegovu transformaciju i rušenje svjetova u nutrini, pokušao je nadoknaditi izvještačenom i napregnutom gestom, grčevitim i isforsiranim nastojanjem.

I na kraju, unatoč spomenutim nedosljednostima, možemo reći da se prvi Timon u Zagrebu pokazao u ruhu vrlo dobre i slojevite predstave, i u svom skoro najboljem svjetlu.

Mirko Kovačević

JEDAN OD »PRVIH PLODOVA« PRILAGOĐEN DANAŠNJEM GLEDAOCU

Mirko Bogović: Matija Gubec, redatelj Vjekoslav Vidošević k. g., premijera u Hrvatskom narodnom kazalištu Osijek.

Da nije proslave 400. obljetnice seljačke bune, teško da bi se današnji gledalac mogao upoznati s Bogovićevim »Matijom Gupcem«, a podjednako je teško da bi se koji redatelj latio nezahvalna posla da današnjem (sve razmaženijem) posjetiocu kazališta pokuša približiti djelo koje je ne samo predugo i dobrano zastarjelo nego koje ni u vrijeme svog nastanka nije imalo velike vrijednosti. Ali »budimo pravedni« prema tim »prvim plodovima« — kao što napisa Šenoa u »Vijencu« još 1877. — i priznajmo da je zanimljivo i scenski »zaviriti« u našu prošlost, to prije što je redatelj Vjekoslav Vidošević osječku izvedbu oživio skraćivanjem teksta i nekim izvrsnim zahvatima, premda mu sve zamisli ne urodiše doličnim plodom (npr. u posljednjoj se slici Gupčev glas čuje s dijametralno suprotnog mjesta od onoga na kojem njegovu mučeničku pogibiju promatraju građani Zagreba).

Redatelju je posao otežao i neujednačen ansambl (boljka koja je vjerojatno i uvjetovala posizanje za Bogovićem umjesto kojim novijim djelom pogodnim za svečanu priliku, jer dramski ansambl s ponekim sjajnim pojedincem, sa solidnim prosjekom starijih glumaca i nizom početnika, od kojih neki nisu čak ni nadobudni — ne može mnogo birati). Stoga je predstava imala jednog izvrsnog pojedinca (Frano Krtić kao Tahi), podosta dobro svladanih uloga s izvrsnim, ali i slabijim detaljima, ali i nedorađenih kreacija. Nosilac naslovne uloge Isidor Munjin, postavljen ponešto suviše tolstojevski, više solidan nego uvjerljiv, Ružica Lorković kao Jelena u veoma kratkoj ulozi nije imala vremena da razvije puninu kreacije, Ana Kramarić ostavila je izvrstan dojam svojim glasom, dok je naprotiv Stjepko Janković kao slijepi starac Marko baš u tome podbacio, ali mu je gesta imala plemenitu profinjenost. Standardno solidan bio je Franjo Majetić kao Vid Škanjec, a spomena vrijedan još Želimir Novković kao Vladislav Plovdin.

Scenograf Aleksandar Augustinčić (također gost) razočarao je »kopljolikom« scenom, toliko puta viđenom u različitim varijacijama, a kostimografkinja Ljubica Wagner k. g. dala je upravo ono što se za takvu obnovu zastarjela djela i moglo dati: kostime koji su željeli pomiriti stogodišnji jaz, pa su stoga u ponekoga naišli na nedopadanje zbog folklorne zastarjelosti, a u drugih zbog »neuspjele modernizacije«. No to su unatoč svemu kostimi kojih se ne treba stidjeti, u svakom slučaju posvena su u duhu predstave! Isto se može reći i za maske (Josip Sabo): primjerene redateljevim zamislima, pa ako usvojimo njih, ne možemo ništa zamjeriti ni maskama!

Glazba između slika izabrana je tako da istakne ugođaj i ujedno ne privuče previše pažnje, što je jedino ispravan put za njenu interludijsku upotrebu, dok se to u podosta manjoj mjeri može reći za svjetlosne ugođaje projicirane na zastor. Unatoč tome ni oni se ne mogu smatrati promašenima.

Da Bogovićev jezik nisu svi interpreti u potpunosti svladali, stoji podjednako kao i to da taj jezik uhu današnjega gledaoca zvuči napola strano, ali i kao činjenica da gledaocu, kultiviranome glumištem u kojem se njeguje dobar jezik, Bogovićevi izrazi bar neće smetati, a ako hoće, to će biti svakako manji nedostatak od neprevladane naivnosti kojom su doneseni tzv. pozitivni likovi iz naroda.

Unatoč svemu, ponovio bih, budimo pravedni, jer da te prigode s obljetnicom Gupčeve bune ne bi, kako bismo znali kako su na daskama izgledale predstave nastale prije stotinjak godina? A bez toga, bismo li znali cijeniti i sve ovo što je kasnije nastalo?

A. R.

ZVUCI ZAGREBAČKE PERIFERIJE

Teatar ITD, glumac: Mladen Budišćak

Roman Zvonimira Majdaka »Kužiš, stari moj« (koji je nedavno doživio svoje drugo izdanje i po kojemu je upravo snimljen i film) »inspirirao« je Mladena Budišćaka da uz pomoć režisera Mire Međimorca pripremi ovu prestavu u kojoj je on jedini glumac i koja se sastoji od prepričavanja teksta Majdakova romana uz neke govorne i uz gitaru otpjevane »dodatke«.

M. Budišćak obavlja taj posao s oduševljenjem i sa strašću i onda kada improvizira i kada prividno nonšalantno izgovara svoj solilokvij. Publika u polukružnoj dvorani Teatra ITD sluša priču mladića, koji u trapericama nemarno sjedi na naslonu stolice s gitarom ili s cigaretom u ruci, sa zanimanjem i sa smijehom. Od vremena do vremena neutralni ton pričanja ustupa mjesto »imitiranim« riječima Gliste, Gizele, Kurble i drugih aktera u čiju se ulogu Budinšćak uživljava s patosom koji katkada djeluje možda i deplasirano, ali ipak ostavlja prilično snažan dojam na gledalište.

Trebalo je izdržati bujicu psovki, skatoloških »štosova«, prostota i trivijalnosti izrečenih u zagrebačkoj »šatri« i kajkavštini, pa da čovjek »prokuži« kako nizanje svih tih banalnosti i lascivnosti nije baš tako jednostavno i smiješno, što bi se moglo zaključiti iz reakcija publike. Majdakov tekst, doduše, nema nikakvih umjetničkih, tragedskih ili literarnih pretenzija, ali svršetak Glistin baca posebno svjetlo na čitav taj u biti tragičan i tužan životni put koji, uza svu svoju egzistencijalnu »prizemnost«, nije nimalo smiješan. Ipak kod publike, koja je već navikla na papreno začinjenu prostotu i koju ne može poškakljati po tvrdom obrazu »fini« prst nekakvoga importiranoga humora i »esprita«, nego tek prilično šiljati čavao, Majdak izaziva prvenstveno smijeh, premda se Budišćak trudi da u svoje pričanje neprimjetno unese i druge note. Te tonove teško će osjetiti gledatelj, slušatelj ili čitatelj kojemu je nakon izvjesnog vremena konačno dosadilo pomalo bljutavo iznošenje na svjetlo dana iz jedne »terre à terre« perspektive prljavoga veša žalosne svakidašnjice onih »s ruba« ili »sa dna«.

Zahvaljujući Majdaku, Majetiću i nekim drugim mlađim piscima, argot sve više prodire u našu literaturu pokušavajući joj dati »tranfuziju« svojom »sočnom« ekspresivnošću. Uz pomoć argota i slenga u naraciji, a pogotovo u dijalogu, pisac nam dočarava na neobično živ i plastičan način određeni ambijent dajući mu lokalni kolorit i objektivističko osvjetljenje i omogućujući nam da na najneposredniji način stupimo u kontakt s ljudima iz te sredine. Budišćakovo sočno, jednostavno i neposredno pripovijedanje daje nam naslutiti neke prednosti »argota« kao izražajnog medija. Možda će danas — sutra neki i od tih govornih izraza dobiti svoje »pravo građanstva« i u našoj književnosti (kao što se to događa u nekim drugim literaturama, kao što su nekada u romanskim jezicima vulgarni izrazi kao npr. »testa« i »bucca« zamijenili klasične nazive »caput« i »os« za »glavu«, odn. »usta«).

Majdak je uspio čuti melodiju zagrebačke ulice i predgrađa sa svim njenim modulacijama i intonacijama. Ti zvuci zvone u njegovu i Budišćakovu uhu, i oni ih vjerno reproduciraju zavijajući u njihovo ruho svu tragiku, frivolnost i opscenost jedne urbanizirane ali i pauperizirane sredine. Ipak je taj »realizam« u stvari stilizacija i karikatura, kojom se služimo kad želimo naglasiti neke karakteristike i tipičnosti.

Lokalni, dijalektalni i regionalni elementi takve proze, banalna konverzacija raznih »kitova« i frajera, koji vegetiraju dok ne »odmrčaju« poput Gliste, razlomci jednoga primitivnog i prizemnog egzistencijalnoga toka, mogu ipak dati snažnu sliku. Majdakov i Budišćakov sleng daje nam prilično vjernu sliku jedne istine, malu epopeju Trešnjevke i njezinih »frajera« i »klinaca«. U toj za neke već zaboravljenoj pjesmi periferije, podzemlja i asfalta oživljuje djetinjstvo i mladost, drugarstvo i komplicitet tolikih anonimnih djevojaka i momaka koji su ili »promašili« i »odmrčali«, ili iznenada uskočili u dresove reprezentativaca i postali »zvijezde« igrališta i ekrana, oživljuje davno prijateljstvo »frendova« iz istoga kvarta, s istoga trga ili livade, s obala iste rijeke, koje su možda kasnije zauvijek rastavili ratovi, ideologije, društveni položaji... »Takav je život, stari moj«, a u takav život ulaze okrutni i meki, disonantni i muzikalni, prizemni i tragični tonovi zagrebačke Trešnjevke. To je Trešnjevka s Placa ili ona ispred Triglav-kina, Trešnjevka krpenjača i hakl-partija, Knežija mračnih uličica ali i Knežija oko salezijanske crkve...

Na kraju možemo reći da su nam Majdak i Budišćak uspjeli dočarati tu Trešnjevku, koja se mnogo ne razlikuje od ostalih zagrebačkih periferija, trgova i ulica, i da se njihovo pripovijedanje beznačajnih i, na žalost, često previše naturalističkih detalja (čemu to strastveno i ustrajno čeprkanje po blatu, kao da drugi vidici ne postoje?) uklapa ipak u jednu karakterističnu cjelinu.

Radovan Grgec

Izložbe

NEODOLJIVI I SUGESTIVNI LIKOVI BRANKA RUŽIĆA

U Modernoj galeriji od 17. listopada do 7. studenog 1972. izložio je svoje skupture Branko Ružić, ostvarene u razdoblju od 1956. do 1972.

Ružić je danas priznato ime u hrvatskom likovnom životu, a dobre uspjehe postigao je i u inozemstvu. Od svoga prvog javnog nastupa 1948. do danas predstavio se našoj javnosti brojnim samostalnim i kolektivnim izložbama, a isto tako u mnogim evropskim i izvanevropskim gradovima. Sve veće galerije u našoj zemlji kao i dvadesetak privatnih i državnih inozemnih kolekcija otkupile su njegova djela, što je svakako uspjeh i priznanje umjetniku. Danas je Branko Ružić profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu i, što je važnije, neumoran stvaralac umjetničkih djela, što dokazuje i ova izložba.

Da se umjetnik likovno uspješno izrazi, mora temeljito proučiti svojstva materije kako bi je učinio što podatnijom i uslužnijom. To je poseban napor, ali bez njega nema uspjeha. Materijali opet imaju svoju privlačnu moć pa kao da se jagme za onoga koji će ih što uspješnije oduhoviti i ucijepiti im život. Tako jedne osvaja bronca, druge kamen, treće glina, a neke opet drvo, ali većina majstora oprobaju sve vrste materijala dok ih konačno ne osvoji jedan. Ružić je radio u bronci (Otac, Čovjek s krilima, Rajka, Kokoš, Upravljač kola, Prva trojica). Oprobao je svojstva tučenog i bakrenog lima (Portret i Limar I). U cementu je oblikovao Katedralu, a onda prelazi u borbu s hrastovinom koja ga je upravo zarobila. Tako su u odajama Galerije, na ovoj Ružićevoj izložbi, najzastupljenije sklupture rađene u drvu i to na poseban način koji nismo susretali u majstora čije smo radove gledali u istim ovim prostorima do drugoga rata. Ružić je krenuo svojim putem ostvarujući svijet grubih rustikalnih i nedorađenih oblika poput onih nepoznatih majstora neolitika koji su oblikovali blokove menhira i stonehenga, ali Ružiću uspijeva u te neuglađene blokove i linije ucijepiti život, sugerirati ga gledaocu i osvojiti ga. Baš u tim grubim konturama i obrisima, kojima ostvaruje viziju življenja, i jest Ružićeva umjetnička snaga (Ljudi tvrđava, Sjedeća figura, Paun, Dizanje stupa, Glava konja). Čovjek afirmira svoje čovještvo u društvu, u odnosu prema drugome i u taj zajednički život čovjek je ugrađen od iskona. U zajednici je jači, sigurniji, hrabriji. Tako je izborio svoj opstanak svladavajući prirodu. Ružićevu maštu pokreće i osvaja čovjek-zajednica zaokupljena radom (Korablja, Dizanje stupa); zajednica koja pjeva (Pjevački zbor) i ona koja vijeća i čudi se (Okrugli stol i Čudo u Milanu). Majstor je zaokupljen problemom kako svakom članu skupine dati posebnost ili individualnost i opet nevidljivim nitima povezati ih u zajednicu koja misli, planira, radi, koja živi. Ružić je nadmoćan gospodar materije koja ga je osvojila i psiholog prvog reda. Nagnuće psihološkom poniranju u nutrinu svojih likova odvest će ga do lirskih tema (Sam, Tuga, Zagrljeni, Dvoje, Zagrljaj). Mašti majstora Ružića ne da mira sve što živi, a naročito onaj dio života svijeta koji se očituje otmjenošću pokreta, vitkošću, robustnošću svoga organizma i silinom energije (Ptice, Paun, Konjanici, Sova, Mali slonovi, Staza slonova i Volovi).

Žrtva prinesena za životne vrednote istine, slobode, pravde i ljubavi uvijek je uzbuđivala ljudsku dušu. Golgotska žrtva, kada je razapeta ljubav i dobrota Bogočovjeka, nadahnjivala je umjetnike tijekom dvaju milenija. I majstor Ružić je ostvario tri snažna i zanimljiva raspela u drvu i stilu svojih rustikalnih izložaka kao i djelo na temu Golgota.

Ovom izložbom Branko Ružić je ponovno potvrdio snagu svoga talenta, radni zanos i neiscrpive izvore pronalazaštva.

Smiljan Velebit

LEGENDA JAČA OD NIŠTAVILA SMRTI

Egipatskom faraonu Tutankamonu, izgleda, nije suđeno da ostane samo u muzejskim okvirima ili u historijskom nizu razvoja čovječanstva. On je danas vjerojatno aktualniji nego recimo oko 1347. god. prije n. e. kada je živio i vladao Egiptom. Tome su uvelike pridonijele izložbe predmeta iz faraonove grobnice, uključivši izložbe u Parizu i Londonu. Tutankamonova grobnica je posljednje otkriće Doline kraljeva i ujedno najznačajnije, jer je to jedina grobnica koja nije opljačkana. Poznato je da se grobnice nisu pljačkale samo u razdoblju od propasti starog Egipta naovamo, to se činilo i dok su faraoni bili živi. Zato su predmeti iz Tutankamonove grobnice (koju je 1922. god. otkrio engleski istraživač Howard Carter) dragocjeni materijal historičarima da razjasne i nadopune već poznate činjenice o umjetnosti, religiji i životu starog Egipta. Mnoge će možda razočarati činjenica da Tutankamon za svog života nije učinio ništa značajno čime bi se izdvojio od ostalih faraona. Zanimljivo je možda to da je postao faraon kad je imao devet godina (nakon smrti oca Aknatena, koji je svojim reformama izazvao pravi kaos u Egiptu) i da je umro sa 18 godina te ostavio mladu udovicu bez djece. Uzrok njegove smrti nije razjašnjen, ali nije isključena mogućnost da je bio ubijen jer su na faraonovoj lubanji pronađeni tragovi krvi.

I pored otkrića njegove grobnice, Tutankamon ostaje ovijen velom tajan-

stvenosti i legendarnosti. Ta atmosfera nedokučivosti sprečava da se stvari iz grobnice promatraju kao predmeti, one se jednostavno prihvaćaju kao magični totemi. Izložba predmeta iz Tutankamonove grobnice u Britanskom muzeju u Londonu pojačava te mistične elemente. Nekoliko ih je izloženo u staklenim vitrinama, u tamnim sobama s reflektorima uperenim na predmete, tako da svaki od njih poprima svojstva božanskog autoriteta. Takav im kontekst daje značaj koji sami po sebi ne posjeduju (model broda, na primjer, izrezbaren iz akacije, gubi svoje asocijacije na igračku i postaje posvećena lađa spremna za kraljevo putovanje u zagrobni život). Oduzme li se međutim tim predmetima njihovo duhovno značenje, istog će trenutka biti lišeni originalne namjere koja ih je dovela u postojanje. Činjenica je da taj izvanredni izbor blaga daje podrobne i diskretne informacije o estetskim ambicijama starog Egipta. Ako se stvari iz Tutankamonove kolekcije promatraju kao umjetničke datosti, a ne kao posvećene relikvije, osnovna razlika između egipatske umjetnosti i naše, evropske, postaje jasna. Dok u evropskoj umjetnosti tražimo izraz jedinstvenog, individualnog senzibiliteta, Egipćani su svaki impuls prema »originalnosti« podređivali kultu tradicije. Taj nam kontinuitet stila izgleda nevjerojatan ako ga usporedimo s neprekidnim promjenama stilova u Evropi. Egipćani nisu imali strpljenja s našom teorijom genija i ostali su zadovoljni u svom ugledanju na prošlost. Likovi bogova morali su biti slikani po strogo propisanoj formuli: muškarac je morao imati tamnije obojenu kožu od žene, sjedeće figure bile su uvijek pognute a ruke su im bile položene na koljenima. Po našem mišljenju takav program odiše represivnom tiranijom, ali Egipćani nisu nikada umjetničko pravilo promatrali u tom svjetlu. Svoju su umjetnost iznad svega posvećivali očuvanju života. Jedno od njihovih imena za kipara znači: »Onaj — što — održava — život«. Egipatska umjetnost naglašava precizno prenošenje sličnosti koja se zasniva ne na promatranju prirode, već na strogo kontroliranim formama pamćenja. Taj statički stil osiguravao je totalni značaj figure ili scene postignute imaginacijom koja je bila utjelovljena u umjetnikovoj moći davanja života. Predmeti s izložbe posjeduju rafiniranost geometrijske jednostavnosti, koja ukazuje na direktnu vezu s eksperimentima XX st. Umjesto individualnosti naše umjetnosti, možemo se diviti harmoniji umjetnika koji su instinktivno proglašavali da slikarstvo, kiparstvo i dekorativni ornamenti moraju biti stavljeni u službu jednog višeg zakona. Osjećaj kohezije, cjelovitosti, koji prožima svaku granu umjetnosti, jednako je zanimljiv i impresivan. Neovisnosti o strogim pravilima, jedna je od najuzbudljivijih osobina Tutankamonova blaga. Njegov otac Aknaten bio je heretik, koji je razbio ne samo tradiciju religije već i umjetnosti. Aknaten je bio naslikan u različitim intimnim pozama, gotovo slučajnim, koje su otkrivale ružnog čovjeka. Taj duh neformalnosti naslijedio je i Tutankamon. Jedna od slika na zlatnoj kapelici (koja je štitila mumiju) prikazuje dječaka-kralja kako nonšalantno lijeva vodu iz vrča u kraljičin skupljen dlan. Ona s izrazom opuštenosti sjedi do Tutankamonovih nogu, odmarajući svoj lijevi lakat na njegovu koljenu. Vitalnost kojom je umjetnik ocrtao kraljeve svakodnevne aktivnosti predstavlja relaksaciju. Ona dostiže vrhunac u nakitu ispunjenom tolikom fantazijom koja može biti nazvana jedino egzotičnom. Na temelju toga možemo pretpostaviti da je Tutankamon izvršio pozitivnu revoluciju u egipatskoj umjetnosti. Međutim, tri pozlaćene figure kralja: kako drži žezlo i mlatilo, kako baca harpunu, kako stoji na leopardu — dokazuju da su oživjela stara vjerovanja prije kraljeve smrti; a proslavljena zlatna, posmrtna maska (vrhunac izložbe u Londonu) potvrđuje familijarnu rezerviranost egipatske umjetnosti. Konstrukcija maske služi kao zadnji dokaz determinacije starog Egipta da žrtvuje individualni izraz u svrhu zajedničkog razumijevanja.

Dugi redovi pred Britanskim muzejem premašuju svako očekivanje. Ako se uzme u obzir da ulaznica za građane stoji 50 penija, a za studente i omladinu 25, nameće se pitanje kamo odlazi ta nesagledliva svota? Izložbu organizira UNESCO, a sredstva se ulažu u radove oko očuvanja hramova Philae. Philae je otok iznad prvog katarakta Nila, nazvan biserom Egipta, zbog hramova i vegetacije. Prvi hram posvećen božici Isis, izrađen je 350 god. prije n. e. a imao je glavni utjecaj na mediteranske religije. Danas je otok zbog Asuanske brane devet mjeseci pod vodom koja izaziva ozbiljnu eroziju hramova. Sredstvima s izložbe hramovi će se rekonstruirati na višem zemljištu. Radovi su započeli u kolovozu 1971. a trajat će pet godina. Jednu trećinu troškova plaća Egipat, a ostalo UNESCO.

Darija Juravić

Knjige

BRATOLJUB KLAIĆ: IZMEĐU JEZIKOSLOVLJA I NAUKE O KNJIŽEVNOSTI

Leksikograf, uporedni slavist i akcentolog, dr Bratoljub Klaić, čije je ime široj javnosti poznato gotovo koliko i Vujaklijino, i zbog istog razloga, objavljuje u najnovijem djelu u izdanju Matice hrvatske osam pretežno jezikoslovnih raspravica, nastalih u vrlo širokom vremenskom rasponu: »Bronislaw Grabowski i Hrvati« prije tri decenije, »Poslanica profesoru Jonkeu« prije koju godinu.

Smisao za etimološki ili semantički detalj, oko kojeg buja plima oštroumnih, nerijetko i dubokih asocijacija, toplo i plastično portretiranje nekih, ako smijem reći, već legendarnih ličnosti iz našeg umjetničkog svijeta (Tin Ujević, dr Branko Gavella . . .), osobitost žanra, koji kod nas malo tko njeguje, pomoći će ovoj knjizi da prodre i u široke slojeve. Po formi Klaić evocira nekad popularna Krklecova »Pisma Martina Lipnjaka« a po sadržaju akribijske radove pokojnoga Esiha. Dakako, izvjesna je čitaočeva obaviještenost ipak preduvjet za doživljavanje cijele draži ovih samo prividno ležernih kazivanja o jeziku Sterijinu (čije ličnosti u dramama, kad ne poziraju, govore boljim i čistijim jezikom od svog književnog oca), o Šenoi i tadanjem kazališnom jeziku, o porijeklu imena Šeširlić, kojim je Matoš okrstio jedan svoj novelistički lik misleći na Škerlića, o Krleži, Tinu i Jeziku, o Branku Gavelli i kulturi kazališnog izraza i izraza uopće uz logična i originalna semasiološka, ortoepska, akcenatska obrazloženja . . .

Klaić, čovjek velike lingvističke erudicije, desetljećima se ne ustručava da radi kao »sitni« književni poslenik: priređuje starije tekstove za štampu, akcentira kazališne tekstove, semasiološki dešifrira ne samo Vetranića i Gundulića nego i suvremenike zakučasta izraza . . . Da takav naoko sitan, suhoparan rad može kod pravog pregaoca, rođenog za takve raščlambe, postati stalno izvorište ljubavi prema jeziku, braći u jeziku i ljudima uopće, dokazuje ova knjiga svakim svojim retkom. I još više: u duhu takva pregaoca suhoparna se materija transformira u životno, iskričavo i zanimljivo gradivo, koje ne samo da može podati pouku i potaknuti interes za jezikoslovlje nego i kultivirati svijest, razviti osjećaj duhovne pripadnosti istoj jezičnoj i narodnoj porodici.

Ali Klaićeva jezikoslovna esejistika nije samo na jezičnom području informativna i poticajna. Njegova radnja o Bronislawu Grabowskom, poljskom književnom pratitelju kulturnih prilika u našim krajevima u drugoj polovini 19. stoljeća, u ponečem je nadopuna (i korekcija) poznatih memoara Imbre Ignjatijevića Tkalca (»Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj«), a i rad o Šenoi rekonstruira za današnjeg čovjeka kulturnohistorijske okvire Šenoina razdoblja. U »Poslanici profesoru Jonkeu. . .« Klaić svojim komentarom drugog dijela Jonkeove knjige »Književni jezik u teoriji i praksi« (koja je povod poslanici) podiže vrijednost Jonkeova teksta. Iako je javnost i kritika više zapazila prvi (opširniji) dio Jonkeova priručnika, podoban za razvijanje svakodnevne jezične kulture, Klaić taj dio gotovo ignorira (»mogao ga je napisati i netko drugi«) i kongenijalno se zadržava na Jonkeovim raspravama o razvoju i katarzi književnog jezika tokom 19. stoljeća.

Posebna je vrijednost knjige portret doktora Branka Gavelle, dat fragmentarno, ali plastično u radnji »Gavella i kazališni jezik«. Doduše, podjednako je uspjelo i portretiranje Tina u sastavku »Nepoznati Tin«, ali o Tinu je ionako mnogo i posvuda pisano, dok

neposrednih, osobnih, originalnih i psiholoških dubljih zapisa o jednako legendarnoj ličnosti (iako je njeno »zračenje« manjeg radijusa od Tinova) Gavellinoj gotovo da i nema. (O njemu je tako pisao samo Krleža povodom redateljeve smrti i Kosta Spaić kad je javno obrazlagao neke njihove redateljske raspre.) Znamo da je Gavella i danas autoritet za glumce i redatelje svih jugoslavenskih kazališta, a zašto je tome tako, uči nas Klaićeva knjiga.

U suvremenoj poplavi šunda s jedne strane, a odveć stručno pisane ili čak praznoglavo-zakučaste literature s područja filologije i lingvistike s druge strane, knjige poput ove djeluju nalik dašku ozona: pročišćuju kulturni zrak.

Za čitaoce »Marulića«, časopisa koji na svijet izdaje Društvo što je izdanak Društva sv. Jeronima, bit će od posebna interesa što o tom rasadištu pučke kulture piše suvremenik njegovih početaka Bronislaw Grabowski. Vidimo, na primjer, da je danas zaboravljeni roman MIJAT BRIGUŠA od svećenika Dragutina Stražimira (izdanje svetojeronimsko) u vrijeme svog pojavljivanja, po svjedočanstvu poljskog pratitelja naših kulturnih zbivanja, ocijenjen kao prikaz ideala hrvatskog seljaka. Ima u radnji o Grabowskom, kojemu pisac često daje riječ, još dokumentiranih vijesti o povijesti našeg Društva.

Unatoč opisanoj vrijednosti, knjiga nam se ipak čini ponešto skupa (100 dinara). Naklada je mogla biti veća, pa bi cijena bila niža, jer takve knjige ne ostaju u skladištu.

Svevlad Slamnig

STJEPAN KRČMAR: SMRT KOJA NAS NE ZAOBILAZI

Knjižica od 65 stranica, u koje su ubrojene i dvije i pol stranice pogovora *Branka Krmpotića* leži preda mnom na stolu kao dokaz krize naše dobre knjige, loše ili, u najmanju ruku, nerazumljive politike naših izdavačkih kuća, i kao memento: čuvajmo što valja i ne jadajmo se da nema dobrih knjiga, ima ih, ali, na žalost, u neuglednim vlastitim izdanjima gotovo nepristupačnim ljubiteljima dobre literature.

Šest novela-noveleta, šest varijacija na temu *smrt*, ali ne kao imenice, kao personifikacije trena promjene živoga u neživo, već kao glagola *umiranje* (a što je život do postupno ali neminovno približavanje smrti, dakle umiranje), ali isto tako šest varijacija pisanih na temu *život* — a to je u Krčmarovoj prozi novo i dobro, sigurno korak naprijed! — s primjesom zdravog konstruktivnog humora, onog pravog, u našoj suvremenoj literaturi (osim u osrenjoj pripovjednoj prozi) na žalost neprisutnog »smijeha kroz suze«. Svih tih šest novela u našoj novelistici — pa čak i u Krčmarovoj! — osvježuje jedan nov ni freudovski, ni kafkinski ni joyceovski psihoanalitički postekspresionistički, ni lijevi ni desni, već unutrašnji, gotovo metapsihološki stil poniranja u bit stvari, varijacija na temu bez teme i sadržaje bez sadržaja. Krčmar, naime, na malim, gotovo ništavnim sadržajima gradi svoje često značajno, mislim u književno-estetskom smislu značajno djelo.

Uopće nije bitno *što* Krčmar piše, već *kako* piše, kako iz ničega (ili gotovo ničega) oblikuje nešto, što je i zanimljivo i potrebno da bude napisano i to upravo tako. To, naravno, ne znači da nas ne bi veselilo kad bi Krčmar malo obogatio svoju sadržajnost, kad se ne bi zadovoljavao nagovještajima, jer se iz njegove proze ne osjeća da je pisac prekratka daha, naprotiv! Ono gotovo ništa što sačinjava sadržaj te knjižice, moglo bi se, naime, koncipirati u šest skromnih rečenica, premda valja odmah napomenuti da je to ipak napredak u odnosu na zbirku *U zrcalu*, jer već nailazimo i na dosta dobro koncipirane dijaloge, čvršću tematsku povezanost zbirke i čistiji stil. *Bijeg* (prva novela) prikazuje psihu slabića (a koji junak nije ujedno i slabić, i obratno!) koji bježi od očeve smrti, kao i od djevojke koja mu se nudi — gola. U toj je noveli zapravo najimpresivnije kako je autor simplificirao boju: gotovo kafkinski vidi jednako bijelim očito žuto mrtvo lice svog oca i očito ružičasto tijelo žive mlade podatne djevojke. Samo taj izvrsno pronađeni detalj dovoljan je da tu novelu izdigne nad prosječnu našu psihoanalitičku prozu. *Iluzija* (druga novela) malo je remek-djelo o živom lešu, profesoru koji, kada gubi namještenje, odlazi na groblje da njegova djeca ne bi saznala kako im je otac ostao bez mjesta. U toj je noveli autor pokušao opisati odgovornost kolega koji se — zaokupljeni vlastitim brigama — ne brinu dovoljno o čovjeku koji je ostao ne samo bez namještenja već i bez oslonca, odskočne daske s koje bi opet dosegao svoje izgubljeno ja. *Zavjera* je opet varijacija na temu smrt, ali prožeta najhumanijim humorom. Postaje nam simpatičan stari manijak-umirovljenik, stanovnik staračkog doma, Izaija, koji se sprema da spasi sebe i čovječanstvo — čega i zarad čega, to nam autor ne veli, jer to Izaija ni sam ne zna, on ne zna ni koliko je smiješan mali čovjek kad želi biti velik, a i autor i čitalac znaju da toga spasa čovjeka i čovječanstva također nema. *Svjedok* je jedina novela koja odudara od cjeline knjižice, premda je i opet varijacija na temu smrt, ali ovaj put Matija Matanić treba da identificira neku poginulu djevojku, a ni on ni trafikant nisu dani dovoljno plastično, odnosno nisu psihološki i psihoanalitički objašnjeni, pa ova novela, na žalost, ne spada u cjelinu knjižice. *Lijes*, prava noveleta, jest mali vrlo uspjeli humoristički prikaz starca koji stavlja na kušnju svog sina i snahu i nabavlja lijes u koji liježe živ. Posebna draž ove — da kažemo tako — skice za humorističku novelu sastoji se u psihološki izvrsno razrađenom detalju starčeva odlaženja na groblje i prisluškivanja razgovora za lijesom. Šteta što se nije bar koju stranicu-dvije zadržao na toj psihoanalitičkoj studiji ljudi u povorci prigodom posljednjeg ispraćaja. Posljednja novela (koja je dala naslov i čitavoj zbirci) najtipičniji je Krčmar! Prvi put u njega nailazimo na gospodina X (dakle, simplificirao je čak i ime glavnog junaka novele!) Možda je presmiona personifikacija smrti u »nepoznatom«, odnosno »nepostojećem« »nekome« koji — samo u istančanoj uobrazilji dokonog gospodina X — zvoni u poslijepodnevne sate sparnog ljetnog dana na njegova vrata i čije korake, navodno, čuje za sobom na pustoj užarenoj praznoj gradskoj ulici.

Eto, ispričao sam sve što je Krčmar napisao u svojoj knjižici, ali — ponavljam — kod njega kao pisca nije bitno što nam veli, nego kako to veli i *zašto* nam to kaže.

Krčmar nije ekspresionist, premda njegove teme niču iz ekspresija, on nije nietzscheanac i ne vjeruje u »Übermensche« ni u »Götzendämmerung«, nije on ni gnjevni modernist, moderan zarad pomodarstva, on ne želi biti moderan, on to jest i od njega bi pisci mlađih naraštaja mogli učiti kako treba pisati suvremenu psihološku prozu. Krčmar danas već odavno nije obećanje, on je izgrađen zreo pisac, samo očekujemo da će ipak proširiti krug svoje tematike i obratiti malo više pažnje i onome što se u literaturi zove: sadržaj.

Enver Čolaković

STJEPAN DŽALTO: SELO SVAĐALOVO

Iznenađuje, i raduje i rastužuje, i razvedrava i zabrinjava ova knjižica jedrim, svježim narodnim jezikom Bosne ponosne napisanih kratkih pripovijedaka izrazito pučkog sadržaja (19 pripovijedaka-crtica na jedva 106 stranica malog formata). Zaostalost, primitivnost, a ujedno bogatstvo duše, čistoća i čvrstina vjere skupljeni su u ovom kratkom djelu zaista darovita pripovjedača Stjepana Džalte koji se — očito — još bori s početničkim dilemama i svoje likove ne oblikuje, ne stvara i ne formira, već ih iz života (ili iz svoje mašte) vadi pincetom svog talenta i presađuje na papir književnog stvaralaštva, po mogućnosti posve nepatvorene, da ništa ne izgube od svoje primitivne — često i brutalne — originalnosti, ali da ništa i ne dobiju umjetničkim i psihološkim oblikovanjem i obrazloženjem njihove zaostalosti. Bosansko selo Stjepana Džalte autentično je, ali nekako petrificirano, daleko zaostalije nego što bi ono danas moralo biti, nego što ono danas i jest. Njegovi su seljaci jednako takvi kao u pisaca potkraj 19. ili s početka našeg stoljeća. Njih se evolucija kanda nije ni dotakla. Ne tvrdim da Džaltinih seljaka i sela u Bosni danas nema, ali su, ako ih ima, izuzeci, pa ne bi smjeli biti smatrani pravilom. Industrijalizacija, urbanizacija i — što je najbitnije — različiti oblici komunikacija, osobito radio, televizija, štampa i svi ostali faktori koji nužno i neophodno mijenjaju folklorni lik seljaka ma koliko zaostalih sela, došli su i u Džaltino Svađalovo, Velike Kukavice, Veliki Dolac i ostala sela, ali kao da ih ona uopće nisu prihvatila — milom ili silom prilika, svejedno! — kao da su na njih ostala imuna, što — na žalost, ili na radost, i opet svejedno! — nije točno. Danas u selima više nema Milkača, Ivkača i Kukača, a teško

da ih je bilo i 1934. godine (kad se ta priča, navodno, zbila); danas, istina, ima monstruoznih tipova kakav je, recimo, Džaltin Šindara, ali teško da ćemo u bosanskom selu naći kao Džalto u Velikim Prokletijama »kuću s tri vjere i bez vjere«. U toj, inače dobro komponiranoj i vrlo lijepim narodnim jezikom napisanoj — što je, uostalom, u Džalte najvrednije! — pričici o posjetu mladog svećenika kući »s tri vjere i bez vjere« susrećemo se s nečim u Džalte neobičnim, nevjerojatnim i očito — izmišljenim. Teško je, naime, povjerovati da bi se u selima, kojih se općeniti kulturni i ekonomski uspon posljednjih tridesetak godina gotovo nije dotakao, našla takva kombinacija vjera pod istim krovom: žena katolikinja, muž pravoslavac, sin bezvjerac i snaha — muslimanka! Ako se pak takav konglomerat vjera — usprkos instinktivnom otporu starijih svakom napretku — slučajno i nađe, onda je potrebna daleko šira tolerancija od one što je donosi pijanstvo od rakije. Najviše pak iznenađuje što je u primitivnim teološkim raspravama — odnosno svađama i međusobnim vrijeđanjima — jedini pametan izmirivač upravo bezvjerac Kolja, koji kaže:

— Gledaj te ploče. Misliš obična plastika, a tu na tisuće divnih pjesama živi. Samo treba naviti gramofon. Tako je i s prirodom. Treba je naviti na mozak, na pamet, i čut ćeš kako se pjeva o Bogu. A kako ću kod ove vražje galame — počasti me Kolja najprije ovim pametnim riječima, a onda žutom šljivovicom. Ubrzo ljuta šljivovica smekša i zavađena srca, a najprije najžešćeg borca za svoju vjeru, domaćicu Franjku:

— Brat je mio koje vjere bio. Stari, raspali. I moj i tvoj i njezin bog, svi su naši bogovi — probesjedi nakon četvrte vinske te cmoknu muža u neobrijan obraz (str. 40).

Teško je povjerovati autoru da će katolikinja, vjernica, Franjka, pa makar i cugnula koju rakiju, pred mladim svećenikom »cmoknuti muža u neobrijan obraz« i govoriti o »bogovima«.

Ovakvih i sličnih početničkih naivnosti naći ćemo u Džalte još mnogo, oni umanjuju vrijednost knjige kao cjeline, ali je nipošto ne obezvređuju. Džalto je pisac koji osjeća narod, narodni humor, tipičan je dobar pučki pripovijedač i čovjek izvanredno suptilnih zapažanja, pa ovu knjigu treba svakako preporučiti širokoj, čak najširoj čitalačkoj publici, a autora dobronamjerno upozoriti na neke propuste. Ono što je najbitnije, svakako jest činjenica: Stjepan Džalto je neosporno živi bogati pripovijedački talent i dužnost mu je, i prema sebi i svome talentu i prema čitateljstvu, da nastavi svoj umjetnički rad, i da, naravno, pri tome slobodno izbjegava uplitanje stihova u prozu i različite naivnosti kojih je, očito, i sam svjestan.

Enver Čolaković

IVICA JEMBRIH: MUJCEKI SE HINČEJU

Otprije poznat već s kajkavskih smotri, a isto tako po pjesmama objavljenim u različitim publikacijama, Jembrih se ovaj put javlja s trećom knjigom kajkavske poezije (izdavač: »Zrinski«, Čakovec, 1972.) i pokraj nekolikih uspjelih baladičnih motiva, knjiga djeluje vedro i svježe i trebala bi zbog osebujne kajkavštine Jembrihova zavičaja postati posebno zanimljiv materijal za dijalektologe. Dječački razigrana, raspoložena pjesnika nadahnjuju bića i pojave njegove uže okoline, a i sam roditeljski dom iz kojega zrači toliko topline i sreće (Tople mlekeke, Bakica i detinstve, Deda luče z brega, Pitanje). Jedna stvar u toj knjizi stihova posebno privlači pažnju: ljubav prema životinjama, što je za zbirku tako karakteristično da se Jembrih s pravom može nazvati prije svega njihovim pjesnikom. Ta, djeci tako bliska roktala, kokodakala i zujala trajno ga zanose i opajaju, i on za njih nalazi najnježnije deminutive, a kad o njima govori, njegov se slikovit pjesnički govor doista urezuje u pamet: toliko su znatne njegove izražajne mogućnosti (Žrebička, Cujzek, Breja cujza, Pesek Sokol, Balada o Šarge, Srna). Jembrih ima dobar pjesnički sluh. Zato ga ne stoji mnogo truda, mislim, kad se odluči da nas podsjeti na šumne letove šišmiša u prostoru (»Šišmiš, gda ti spiš, ni po noči ne žmeriš?«), ili na prirodu kokotova glasa: Golovratač kokot — zrzani kak kukuruzni klas. — Vrat mu je kak čokot, — štrumentov mu je glas. Ku-ku-ri-kuuu! i interieur seljačke hiže daje vješto, s nekoliko nabačenih slika. Uostalom, autor je jedan od onih koji poput Gorana, već u samim naslovima daje »mužiku« riječima, i tople štimunge umanjenicama i ritmom sintagmi i iznenađujućih rečenica: »Mujceki se hinčeju«, »Tica sončevoga kraja«, »Pucica i vuletje«, »Nazobali sme se«. Taj, još uvijek mladi Zagorac (rođen 1940!), raznovrsnim izražajnim sredstvima umije zanijeti čitaoca i taj šeće očima i uhom opčaran majstorski datom slikom, okretno izvedenim kratkim opisom, ili ugodnom muzikom riječi. I ovaj put se Jembrih predstavlja dobro izvršenim izborom stihova koji, pored drugih stvari, otkrivaju da on i te kako uočava i vrijeme u kome živi, njegove nevesele dane koji njegovoj mladosti oduzimlju pravu radost i prigušuju zvonki smijeh mladosti. Jer i Sokolova i Šargina smrt lakše bi se podnijele u privlačnoj prirodi gdje »Nebo melin nuler seje — čez vetrove site, — Ne znaš gdje je breščec — gde korite« (kako li samo čarobno melju ti »melini« u maštovitoj slici Jembrihovih stihova!), da se nije dogodilo nešto gore, što, najzad, ne pogađa samo njegov kraj: da nije, naime, otac, poput mnogih drugih, otišao u tuđinu koje se dječak, inače, boji, jer ne želi da ona i njega zarobi:

Tata mi je v lucke zemlje.
Piše kak mu je teške bez nas,
i kak bi najrajši bil
vjutre čujti moj sneni glas . .

I kak bumo i mi
jemput došli k njemu,
i kak bu kraj tuge,
samoče — semu . . .

A kaj bum ja tam?
Tata, dojdi ti k nam.
Ode su moji pajdaši i reči,
sejene tam ti bum sam . . .

Let astronauta na Mjesec dao mu je ideju da komponira socijalnu temu, a kada zaželi da pjesmom odgaja, onda uspješno upotrebljava dijalog (Tožna tičica — vesela i Pitanje); u jednome od njih nazrijeva se određeni utjecaj, što je, donekle, i shvatljivo, jer mladom pjesniku nije uvijek lako tome izbjeći, a događa se to i starijima, odavna već »uvedenim« pjesnicima. Već je istaknut slikovit izraz njegovih stihova. Kako vidjesmo, njegovo »nebo melin nuler seje — čez vetrove site« (gdje bi, zapravo, cijelu pjesmu valjalo citirati). U drugom pak slučaju njegov »veter vse hujše brege zahupava, — ledene muhe v črne nebo diže«, a malo dalje, to je »Grešnik veter« koji »celu noč je gondral, moljil. — Krunicu z orehov — po krovu je resipal«. — Vse krošnje je zeščipal, — z listjem prekril saki kamen. — Nazajdnič si je zdehnul — jesenski žoti amen«. Ponekad iznenadi nizom nabacanih slika: Grive kak kmica, — noge kak strah; — hitra kak lesica — vidiš same prah«.

Ima u Jembrihovim stihovima specifičnog kajkavskog humora gdje je komika situacije pojačana oblikom riječi, a ima i dosta tuge, kako smo to već ranije naglasili, ali ne manjka u njima ni ljubavi za domaću grudu, zagorski kraj. I nije slučajno da pretposljednja pjesma ima Gupčev puntarski motiv, dok posljednja, »Cesta«, ispovijeda želju pjesnikova srca:

Gda prejdeme vu svet,
kolevku z duše nigdar zgubiti!
Jemput, pokle vnogi let,
tu nam se more vsa sreča zbuditi.

Cesta naj teče svojem potem.
Sercu je volja biti čjem bliže:
O lepe je z listjem žotem
pozabiti spomen vu rojene hiže!

Kajkavštini Jembrihove poezije, što vrijedi i za dobru poeziju ostalih kajkavaca, valjalo bi obratiti više pažnje. U ovom slučaju ne radi se samo o privlačnoj raznolikosti Jembrihova jezika, niti samo o bogatoj njegovoj izražajnosti; ima u njemu podosta grafičkih (pravopisnih) i grafičko-tonskih zanimljivosti, a ujedno i problema (sniežne, niežne, nieki, buoge). Karakteristični osobiti izgovor pojedinih vokala, njihova obojenost i drugo, nameću potrebu da se recitirane pjesme magnetofonski snime. Škole (osobito srednji stupanj) u kojima se obavezno izučavaju dijalektalne književnosti bile bi, bez sumnje, prvi zahvalni naručioci. Ali kad je već riječ o tome, priznajmo da i mi, ostali štovaoci jezika, sasvim drukčije doživljujemo magnetofonski snimljenu recitaciju negoli jednostavno čitani tekst. A što se Jembriha tiče, treba mu iskreno željeti da i dalje stvara ovako uspješno kako je to dosad činio.

J. Riječanin

VESELJKO VIDOVIĆ: NA DNU SEBE

Četiri objavljene zbirke pjesama, pokoji aforizam, osvrt i putopis u listovima i časopisima govore odmah da je centralna orijentacija ovog pisca poezija. Vidović je i stekao književno ime svojim pjesmama kojih je podosta, ali koje mu još uvijek ne osiguravaju mjesto među izabranicima najmlađe pjesničke generacije, poradi njegovog jezika i stila, njegove tematske preokupacije ambijentalnim krajobrazom i slikom juga, mada se ne može poreći da Vidović izražava egzistencijalnu i esencijalnu stranu događanja jedne provincijalne stvarnosti sa specifičnim odrazom unutarnjeg svijeta. Ništa loše u tome, već i ta činjenica upućuje da Vidović, za razliku od mnogih mladih pjesnika urbanih sredina, nije sljedbenik struja i pravaca koji uglavnom sa Zapada osvježavaju svojim dahom najmlađe hrvatsko pjesništvo, ukoliko se ne radi o običnim epigonima i prepisivačima. Stoga u njegovoj poeziji i nećemo naći tragova raznih izama kao kod mnogog mladog pisca, tek ponegdje razbijenu strukturu stiha. Njegova metafora je prirodna, često sirova, nedorađena, njegov jezik teži slikovitosti; nema tu jezičnih bravura i prazne akrobatike riječi, sve je podređeno osnovnoj intenciji uokružene cjeline koja počiva na poetskom mediju. To je zapravo bitna crta stvaranja ovoga mladog pjesnika, i intenzitet njegova pjeva mjerna je vrednota uspjelosti pjesme. On varira nekoliko motivacionih krugova: kamen, smrt, domoljublje itd. Iskonski poetski nemir i opijenost pjevom zavedu ga u pokušaj sveopćeg izricanja pjesme. On pjesmu nalazi u razložnoj misli o sebi i onom što nas okružuje, uvijek prisno povezan s malim čovjekom (dalmatinskim), njegovim kamenom, njegovim krugom prijatelja, s njegovim vidicima, životnom sudbinom. Stoga se neke njegove pjesme doimlju kao drage slike iz dječačkog albuma, koje su zacijelo zazivna evokacija djetinjstva koje je proveo u Vrgorcu, rodnom mjestu T. Ujevića. Međutim, ta poezija ima i drugačijih odredišnih točaka. Ne rijetko, Vidović izražava sumnju u pesimističan ishod, ali kod njega vrijedi i poetski obrat, pa se vizija vedrih poetskih obzora završava kao mogući odgovor kud da se krene u svijetu zbilje (O životu, kud se krene). Tu su još stihovi o pticama, tim vječnim poetskim simbolima, u kojima Vidović i mnogi mlađi pjesnici nalaze rješenje iz zatvorenog kruga i tegobe života. Vrijedi istaći nekoliko izuzetnih lirskih kolaža u ovoj knjizi, što zapravo svjedoči o tome da je Vidoviću blizak impresivan način pisanja. Kao i mnogi mladi pjesnik, Vidović ne zatomljuje svoje osjećaje, on ih samo precizno izražava u svojim ljubavnim pjesmama. Prisutna je u ovoj knjizi i nota nostalgičnog pjeva, s puno boja i mirisa južnog neba (te su komponente sadržane i u ranijim Vidovićevim zbirkama). Knjiga pjesama »Na dnu sebe« podijeljena je u tri ciklusa: U ovu zemlju, O pukotinama u meni i Pod odrinama. Zbirka je popraćena poduljim citatom o pjesniku iz pera kritičara Miroslava Vaupotića a predgovor je napisao pjesnik Milivoj Slaviček, što je već dovoljna preporuka čitaocu za ovog talentiranog pjesnika koji objavljuje i petu knjigu pjesama na istim koordinatama duha, a da se ne ponavlja i ne banalizira u svom poetskom izrazu.

Jure Ujević

MATE GANZA: STREPNJE

Razlogova škola traje intenzivno čitavo desetljeće. Njena književna orijentacija uglavnom je svedena na poetsku i kritičarsku djelatnost. U dugom nizu poetskih imena Ganza je pjesnik koji je iznimno okusio i nenaklonjenost književne kritike, dok su drugi manje-više ispraćeni zahvalnim sudovima o svojim poetskim otkrivenjima. Nit gori ni lošiji od svojih suvremenika, ovaj je pjesnik prije svega napadan kao prepisivač Unamuna i zbog svoje sklonosti metafizičkoj motivaciji, a malo je rečeno o stvarnim dimenzijama i dosegu svijeta njegove poezije, koji je intenzivan i bogat, ako se sagleda u misaonim sintagmama i unutarnjoj strukturi njegovih kao oštrica britkih stihova. Tri zbirke dosad izišlih pjesama govore rječito o osebujnom piscu, govore dosljedno o nepatvorenom svijetu u kome doduše ima doticaja i drugih pjesnika, ali koji je to pjesnik, koja je to poetska veličina koja nije usvojila zvukovnu magiju riječi suvremenika ili predhodnika? Ako bismo tim putem pošli, zacijelo bismo i u ovoj knjizi našli sličnosti u poetskom izrazu i formi Ganze i Mihalića, ali bitna determinanta ovoga vrsnog pjesnika nipošto nije mihalićevska. To je autohton svijet, čist i misaono kompleksan poetski govor koji ispod svojih brižno satkanih nijansi riječi otkriva zdanja pjesnika koji zna misliti i pjevati in medias res svoga bogatog asocijativnog svijeta u zrelosti iskustvene spoznaje. Ali ne samo to. Njegova četvrta knjiga, »Strepnje«, dobar je zalog pjesničkog pjeva koji u stvaralačkom mediju koristi pjevnu mogućnost riječi do maksimalne točke, do njenog žarišnog odredišta, i svako rastakanje novi je smisao i razlog prijelomne misli slikom u kom se dotiču dvije stvarnosti: racionalna i iracionalna. Ta zdanja tišinom sazdana, kao tihi krvotok pjesme, kao vrijeme u opticanju, kao stvarni fakat, kao istina i paradoks sudbinski upitanog intelektualca ne zatomljuju njegov svijet emocija, već bude novi poriv duha koji u jednom okomitom padu otkrivaju razornu stvarnost: — ono između i ono iznad! — u kom se predjelu događa san i java. Ganza nije dakle pjesnik određenog pravca ili strukture, već pjesnik čiji se poetski krugovi poklapaju s krugovima života, koje onda pjesnik rastvara u biti iz srži, iz njenih centralnih domašaja u mikro- i makrokozmos svog danas, kao i onog jučer što se transformira u poetsku poruku za ono što slijedi u budućnosti. Bez ikakve zablude o moći pjesme: »Pjesma bez značenja . . . «, ali zato s jasnom spoznajom težine i smisla riječi: »Riječi što s usta krastu skidaš najteži si pregib duše . . . « i s puno dinamičnog pesimizma, koji više djeluje kao opomena i okrepa, Ganza nas vraća u surovi zakon svakodnevice u kojoj su sve bitke unaprijed izgubljene:

»moja sudbina nema imena!«

No, Ganzini stihovi zakrvave gorkim istinama života i onda kad sve prividno teče u skladnom lirizmu duše koji se često otkriva u ljubavnim pjesmama. Ali njegov smisao za lijepo često je utkan u racionalnu strukturu na onoj granici poslovičnog ili gnomskog izraza u jednom sugestivnom pjevu. Ganzinu istinu treba potražiti nad provalijama tijela, u svjetlosti procijepa tankoćutnog senzibiliteta koji osjeća svoje vrijeme i zna svoj smisao u besmislu zakonitosti koje vladaju nama i u nama, od izvorišnih točaka do beskonačne crte trajnosti, gdje je naš život sagledan u otvorenosti pjesme kojoj slobodan i nevezan stih daju mogućnost nedorečenosti. U suštini jedna afirmativna poezija koja otkriva tamno bilo života i okreće se od svoje jezgre spoznaji istine o sebi koju bi da prevlada novim spoznajama. A ta je novina u Ganzinu raslojavanju kompleksne sagledivosti našeg prisustva nad onim razvalinama duše i tijela, gdje bismo mogli i morali biti upitani koja to istina svijeta pripada pjesmi ako ne cjelovit život u kome pjesnik ima pravo da bude i tužan i radostan, i sudbinski zabrinut, da bi njegova poruka bila opomenom. I kada se te istine daju u bogatstvu pjesničkih metafora i jednom uspjelom slikovitom i figurativnom izrazu unutrašnjeg ritma i metra, tada nema sumnje da je pred nama uspjela knjiga pjesama i da njenom autoru pripada budućnost.

Jure Ujević

MARIJA NOVAK: ČESTITKE I KRIŽI

Bilo bi vrlo zanimljivo dublje istražiti uvjete i uzroke naglog procvata dijalektalne poezije u hrvatskoj književnosti. Da li doista — kako tvrdi V. Šklovski (Uskrsnuće riječi) — standardni književni jezik s vremenom postaje neprikladan za poetsko izražavanje i umjetničko stvaranje, pa možda stoga igru misli, slika i čuvstava, izraženu dijalektima, doživljavamo kao pravo uskrsnuće riječi? Ili možda nas — rođene dijalektalce — i bez obzira na moguću otrcanost i profaniranost književnog standarda, slatki k a j ili č a otprve hvataju za srce, jer smo ih upili s majčinim mlijekom i s njima doživjeli radosti djetinstva i čarobno otkrivanje svijeta. No najvjerojatnije je da djeluju oba uzroka, jer i pjesnici koji su rođeni kao štokavci, u standardni književni jezik svojih djela rado upliću i svoje »prirođene« provincijalizme, kao i vlastite neologizme.

Kajkavsku je poeziju obogatila svojom prvom zbirkom »*Čestitke i križi*« i mlada pjesnikinja *Marija Novak*. Rođena je 1945. u Donjoj Dubravi (Međimurje), u brojnoj obitelji. Gimnaziju i pedagošku akademiju (hrvatski jezik) završila je u Čakovcu. Sada je prosvjetni radnik na osnovnoj školi u Kotoribi. Već je kao gimnazijalka počela pjevati

na dijalektu rodnoga kraja. Pjesme su joj objavljivane u časopisu »Hrvatsko zagorje« i u zborniku »Horvatska zemljica« (Samobor, 1971). Na smotri kajkavskog pjesništva u Samoboru 1971. dobila je za pjesmu »*Čestitke*« 3. nagradu publike.

Ovom je njezinom zbirkom Međimurje, taj »falat zemlje šteri dušu ima« — kako veli međimurski pjesnik I. Sokač — dobilo svoju novu impresivnu poetsku sliku. Ipak čitalac ne mora biti Međimurac, jer će svaki kajkavac i prijatelj kajkavske poezije osjetiti da ga već prva pjesma »Čestitke« uvlači u svoj svijet, vraća u rodni kraj i dovodi k toplom domaćem ognjištu i još toplijem, a prečesto ostavljenom i osamljenom majčinom srcu, koje i u radosnoj božićnoj noći osjeća tugu jer umjesto mnogobrojne djece može brojiti samo njihove čestitke:

»Kaj Vam je, mama?
Zakaj ste tak tožni?
Ste morti betežni?
Ah, nikaj, zdehnola je
teško kak nigdar.
Se zmišljaš kuljko vas je negda
oko stola za pogačom bilo,
po slami kopicalo,
za polježaje hodilo,
a ve čestitke, čestitke samo,
čestitke . . .« (Str. 8)

Zbirka je inače podijeljena na dva dijela. Prvi dio »*Ljeta se posmekavajo*« donosi 19 pjesama. To je poetsko vraćanje u intenzivno proživljavano djetinjstvo i mladost. Pred nama se redaju živopisne slike: nestašno svatovsko veselje (Na svate, 9), blagdanski doživljaj očekivanja oca koji se vraća sa privremenog rada iz Njemačke (Čakanje, 10), radosti zajedničkih dječjih igara (Dojdite, 15), bdijenje uz bolesnu majku (Strah me bilo, 16), razgovor sa zipkom koja je »negda prvo mesto v prvi hiži mela«, a sada je zabačena (Zahičena, 19), i prva ljubav (Pušljec, 12) koja se tematski nastavlja u pjesmama »Samo šepče« (21), »Štiri babe« (24) i »Steza življenja« (25). Prvi dio zbirke završava i okružuje pjesma »Pozabi« (26):

»Pozabi se kaj je bilo
Tak biti je moralo.
Denes sem čisto drugačka.
Drugač nemre biti
Ljeta se posmekavajo.
Pozabi se kaj je bilo
Tak biti je moralo.«

Drugi dio zbirke pod naslovom »*Križi*« sadrži 18 pjesama, a iznosi poetsku viziju ozbiljnosti i problematike života, i osobnog i pokrajinskog, i narodnog i općeljudskog. U tom se dijelu zbirke nalazi i pjesma s istoimenim naslovom:

» . . . Križ Kristošev — tak je njega
zvala,
Pijanec, tepec bi mu da-da strahom
rekla.

Kaj morem, moram trpeti,
Bi se da-da pritožila sosedi.
Sem prisegla na križ
Do svoje ilji njegve smrti!
I ta se sirota celo življenje
Na hrpto križa navljekla.
Ve pak jo v zemljo pritiska
Debelji — kameniti
Na kojem piše ‚Mir večni'.
Da gor se v sozaj miva
Žganice napiti, stoji, nemo gljedi
Križ Kristošev v križ kameniti.«
(Križi, 32)

Podvukli smo ključnju riječ *križ* da bi se lakše zapazila poetska, tj. stvaralačka »igra« tom riječju. Uz osnovnu denotaciju dobiva ona u kontekstu nova metaforička i konotativna značenja koja kulminiraju u završnom kontrastu: dvije ljudske sudbine, čitav život oprečne poput vertikale i horizontale, a ipak međusobno doživotno vezane, konačno se stapaju poput dviju greda na križu u jedinstven egzistencijalni doživljaj.

Uz osobno traganje za smislom života (Na koncu konca, 45) i tužaljku zbog osamljenosti (Vu toj hiži, 38) i bolno priznanje: »Kufica je moja pona / Čemer se rezljeva« (Naprŝnjak medice, 29), susrećemo i brigu za naše radnike u inozemstvu (Kam ovi ideju?, 28) i pravu lamentaciju nad njihovom djecom: . . . »Malji bokčeki, / preljepo vo švapsko / obljeko oblječeni / . . . / nikaj krivi, nikaj dožni, / a naveke bokci tožni« . . . (Malji bokčeki, 31). Rodoljubna nota, povezana naročito s ekonomskom emigracijom koja je vrlo bolni problem Međimurja, dominira u pjesmama »Vrni se, vrni« (39) i »Nikaj drugo ne bi štela« (41), dok su satiričko-moralističke pjesme »Nevaljaš« (30), »Velje«, »Cigani« i »Dehnemo po laži« (33—35).

Osebujni, konvencionalni stil mlade pjesnikinje, njezinu slikovitost i misaonost, možda najbolje rezimira pjesma »Roke« (42):

»Žilje kaj dve reke
Po nji fručki kakti čoni,
Na gliboko spocana je koža
Kolji nofti zemlja se črni.
Pone žuljuf, pone trtki.
Znam.
Treba je živeti.
Počinka si dejte,
V križ se sklopite
Bar v nedeljo —
Žmefke, međimorske roke.«

Od mlade pjesnikinje s pravom još mnogo očekujemo. Njezin se razvoj jasno vidi od očito početničkih stihova, npr. »Znam da to ne dosti« (18) u kojima je »poetičnost« isforsirana inverzijom i anaforom, do pjesama bez naročitih »poetičkih rekvizita«, ali koje su nastale u snažnom poetskom doživljaju, pa nose u sebi duboku impresivnost i simboličnost.

Spomenimo još da je predgovor zbirci napisao prof. Joža Skok, a ilustrirao je naš poznati slikar-naivac Ivan Lacković — Croata.

Ivan Vladimir Horvat

MARIJA MESAROŠ JAKOBOVIĆ: CVJETOVI BOLA

Marija Mesaroš Jakobović nije nepoznato iako je — poput priličnog broja naših književnika — zaboravljeno ime. Pojava njene zbirke pjesama »Cvjetovi bola« trebala bi oživjeti i naglasiti postojanje jedne pjesnikinje koja živi i stvara u provinciji. Ta knjižica ujedno nas podsjeća na predratno Društvo hrvatskih književnica (nedavno je umrla njegova predsjednica pjesnikinja Eva Tićak Veiler), koje je kraće vrijeme djelovalo u Zagrebu, a u kojemu je bilo glasno i ime Marije Mesaroš. Već tada se pjesnikinja javljala po raznim našim listovima, šaljući im svoje stihove iz zabitne provincije gdje je djelovala kao učiteljica, da pred sam rat istupi pred čitateljsku javnost lijepo opremljenom i sadržajem zanimljivom knjigom »S osamljenog brijega«. Pored jasno naglašene socijalne note, u mnogim pjesmama ove zbirke (Uličnjaci, Sušičava, Bijeda sela, Bolesna žena itd.) pjesnikinja iskazuje tamnu slutnju nadolazeće katastrofe, što se jasno vidi iz stihova u pjesmi »Molitva«:

Gospođe, molim Ti se
u ove teške dane čekanja,
kad krv se već lije
u svijetu daleko,
i tišti nas misao
na proljeće,
Kad bi i naši dragi
poći imali . . .

Poslije drugog svjetskog rata zašutjele su mnoge pjesničke lire. Bile su skršene ili odbačene. Mnogi iz generacije koja je na svojim leđima iznijela glavni teret toga strašnog i zamršenog rata danas više nisu među nama. I u literaturi su ostale znatne praznine. Kozarčanin, Goran, Gumhalter, Karlovčan, Panjkota, Kos, Matijašević (nedavno i Žilić i Kuhar) prestali su fizički postojati. Glas pjesnikinje Marije Jakobović također je dugo bio nijem, ali se nedavno javio u vidu knjižice s otužnim naslovom »Cvjetovi bola« (Đakovo, 1971). Cijela ta knjižica zapravo je zbir sjetnih uspomena, đerdan likova i događaja, probran iz niza tragičnih okolnosti na putu čovjekova trajanja. Iako ponegdje nedorađeni, ovi su stihovi ipak proživljeni i iskreni. Nakon smrti majke i muža (poznatog slikara Arpada Mesaroša, preminulog 1970) među tihim stijenama kuće u kojoj su zidovi prekrcati slikama, pjesnikinja u samoći vodi unutarnji dijalog s prošlošću, s minulim danima, sjećajući se trenutka u kojima je život bio obasjan sunčanim tracima:

Stajali smo udvoje,
Kada si žito slikao,
a sada srce moje samuje . . .
(Kad si žito slikao)

Knjižica je ukusno opremljena i uređena s nekoliko probranih reprodukcija slika pok. Arpada Mesaroša — likova lica koja pjesnikinja opjevava u svojim pjesmama. A cijela pjesmarica djeluje kao film jednoga života, traka sjećanja, sjećanja protkanih nostalgijom, uzdasima, suzama:

Sjećam se snijega na brežuljku,
i mladosti u snježnim pahuljama,
i zvukova tambura toga kraja
u kojem su — s ljetom mojim —
mladovala ljeta . . .

(Snijeg na brežuljku)

Stihovi Marije Mesaroš Jakobović prijatni su, tečni, prava ženska lirika, i — što je najvažnije — istiniti, tako da cijela knjižica doista djeluje kao »simfonija iz zaspalog carstva«, da se poslužim stihom iz pjesme istog naslova.

(ib)

PAULA PRERADOVIĆ: KOLUMBOVA KUŠNJA

Ne, nije riječ o čovjeku koji je otkrio Ameriku, nego o sv. Kolumbu, zaštitniku Irske i Škotske i onih otoka koji se prostiru između tih dviju zemalja. Novelu je napisala unuka hrv. preporodnog pjesnika Petra Preradovića — Paula, poznata austrijska katolička pjesnikinja i pripovjedačica.

Na samotnom otoku Ioni živi opat Kolumbo sa svojim redovnicima. U taj smireni, Bogom prožeti redovnički život unosi nemir jedna djevojka koja se pod hodočasničkim plaštem prikrala opatovoj kolibici. Kolumbo, koji se odrekao svjetske slave i ljubavi radi širenja blage vijesti o Križu Sina Božjega, nije ni slutio da mu je u pohode došla njegova nećakinja Maurina s neobičnim zahtjevom: da je zaprosi! Naime, neposredno poslije Maurinina rođenja njihovi su roditelji odlučili da će se njih dvoje uzeti. Djevojka je čvrsto uvjerena da to obećanje obvezuje jače nego sva ređenja i svi kršćanski zavjeti svećenikâ.

Dakle, logika srca u sukobu s logikom razuma, ljubav prema ženi i domovini nasuprot ljubavi prema Bogu i vjernosti zadanoj riječi. Na tom psihološko-moralnom zapletu, koji u sebi krije nešto sudbinsko, dramatično i naoko tragično, sazdala je Paula Preradović vrijedno umjetničko djelce, čipkastu poetsku minijaturu, prošaranu psihološki podrobno iznijansiranim sličicama ženskog i muškog srca. Rasplet toga duboko ljudskog i vrlo aktualnog sukoba kršćanski je jednostavan i psihološki jedino moguć: Maurina u svojoj pokorničkoj kolibici umire, a Kolumbo se sprema na novo misijsko putovanje. U izboru između ljubavi i Ljubavi Kolumbo se opredjeljuje za Ljubav i polazi putem odricanja koje vodi do Boga, koji je Ljubav.

Da u noveli nema nekih legendarnih motiva, bila bi psihološki još uvjerljivija i pristupačnija današnjem čitatelju. Ali ako te nedostatke, nazovimo ih tako, shvatimo kao stilski postupak, kao ilustraciju duhovne preobrazbe i razrješenja unutarnje napetosti glavnog lika, opata Kolumba, onda ih, bar donekle, možemo i opravdati. Prijevod je uglavnom solidan.

Paula Preradović (1887—1951) napisala je nekoliko zbirki pjesama, roman »Pave i Pero« i »Legendu o kralju Slavcu« (koja je, također u povodu stote obljetnice smrti Petra Preradovića, prevedena i objavljena u Beču). Bila je zaljubljena u zemlju svojih predа. Motive je uzimala iz hrvatske povijesti, a gotovo na svakoj njezinoj stranici osjeća se zanos prema domovini njezina oca i djeda, pa je zato s pravom smatramo i hrvatskom književnicom. U noveli »Kolumbova kušnja« osobito se vidi kako je ona od svoga djeda baštinila ne samo rodoljubno osjećanje, duboku religioznost i ljubav prema svima koji trpe, nego, iznad svega, dubinsko poznavanje tajna ljudskog srca, pa stoga tu novelu možemo uspoređivati s ponajboljim pjesmama njezina djeda, kao što su »Ljudsko srce«, »Mrtva ljubav« i druge.

Zahvalni smo uredniku »Marije« (i prevodiocu, dakako!) što je u svojoj biblioteci, u kojoj je dosad izišlo nekoliko vrijednih umjetničkih ostvarenja, objavio i to posljednje djelo velike katoličke umjetnice riječi. Tako će se i hrvatski čitatelji moći upoznati s još jednom književnicom koja je zavrijedila da joj posvetimo svoju punu pozornost.

Stanko Tenšek

Knjižnica »Marije«, knjiga 7. Split 1972. Prijevod s njemačkog. Izdao i odgovara: Vjenceslav Glibotić, Split, Trg Gaje Bulata 3. — Cijena 7 dinara.

Vijesti

† MARKO VUNIĆ

30. siječnja 1973. umro je u Zagrebu prof. *Marko Vunić*, suradnik naše revije, dugogodišnji član i odbornik Društva sv. Jeronima i HKD sv. Ćirila i Metoda, poznati kulturni i katolički javni radnik. Sprovod na Mirogoju vodio je biskup dr. Josip Salač. Uz njega su na sprovodu govorili još predstavnik Hrvatskog stenografskog društva Ivan Mimica i župnik stankovački fra Ivon Lucić. Pred samim grobom oprostio se od pokojnika u ime HKD sv. Ćirila i Metoda vlč. Mirko Validžić.

M. Vunić rodio se u Stankovcima (Ravni Kotari) 9. XII 1893. Doživio je, dakle, visoku starost. Kao nastavnik i profesor službovao je u Splitu, Trogiru, Križevcima i Zagrebu. Od mladosti aktivno surađuje u hrv. katoličkom pokretu. Pisanjem se bavio još od đačkih dana. Napisao je »Povijest svijeta« u dva sveska (izdalo Društvo sv. Jeronima), »Iz košnice ljudskog roda« (izdanje Mohorjeve družbe) i Priručnik hrvatskog jezika za stenodaktilografe. U HKD sv. Ćirila i Metoda i u Hrv. stenografskom društvu prof. Vunić neumorno je djelovao do pred svoju smrt. Raznim prilozima i člancima obogatio je izdavačku djelatnost našega Društva, a surađivao je i u gotovo svim katoličkim dnevnicima i tjednicima prije i poslije rata. Naročito se istaknuo u pripremanju i uređivanju našega godišnjaka »Danice«. Bio je poznat kao neumoran i savjestan radnik, čestit i plemenit čovjek, vezan srcem i umom za našu povijest i za hrv. katolički pokret. Ovom prilikom HKD sv. Ćirila i Metoda i revija »Marulić« izrazuju zahvalnost za sve što je pokojni prof. Marko Vunić tokom svojega dugog i plodnog života nesebičnim i požrtvovnim radom za nas učinio.

KVIZ »MALA DANICA '73«

Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda iz Zagreba organiziralo je u nedjelju 4. ožujka 1973. godine kviz-natjecanje o poznavanju novijih hrvatskih književnika kršćanskog nadahnuća. Natjecale su se momčadi triju srednjih vjerskih škola sa zagrebačkog područja: 1. Interdijecezanska srednja škola za spremanje svećenika, Zagreb; 2. Franjevačka gimnazija »Mater et Magistra«, Samobor; 3. Srednja vjerska škola otaca konventualaca sa Sv. Duha, Zagreb. Natjecanje u znanju bilo je praćeno nizom kulturno-zabavnih točaka: recital duhovne i rodoljubne lirike, kratak razgovor s gostom priredbe, splet religioznih i vedrih šansona koje je izvodio Vokalno-instrumentalni sastav Župe sv. Antuna iz Zagreba i dr. Prvo mjesto na kvizu osvojila je momčad otaca franjevaca konventualaca.

Natjecatelji su svojim znanjem impresionirali posjetioce, djeca recitatori (iz Zagreba i ostalih krajeva naše domovine), koja su se prijavila za nagradni zadatak iz dječjeg priloga »Danice« za 1973. godinu, zadivila su sve prisutne neposrednošću i profinjenošću svojih recitacija; pjesnik August Đarmati iz Zagreba, s kojim je voditelj prof. Stanko Tenšek upriličio kratak razgovor o dječjoj književnosti, o književnicima kršćanskog nadahnuća i o problemima u vezi s modernom poezijom, upravo je očarao posjetioce duboko proživljenom interpretacijom dviju svojih pjesama; VIS sa Sv. Duha izvodio je svoj program na zamjernoj visini.

U žiriju kviza bio je predstavnik Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda prof. Radovan Grgec (glavni urednik Društva), predstavnik iz »Kršćanske sadašnjosti« prof. S. Bonita Kovačić i predstavnik »Glasa Koncila« vlč. Mijo Gabrić. Prof. Stjepan Krčmar, upravitelj HKD sv. Ćirila i Metoda, prije uručivanja nagrada, čestitao je na kraju natjecateljima na izvanrednom znanju što su ga pokazali, i poželio da se priredbe sličnog tipa održavaju češće i u raznim sredinama, jer je živ kontakt s književnicima kršćanskog nadahnuća najbolji način da upoznamo vrijednost njihova književnog rada i da proniknemo u bit njihove kulture, estetske i religiozne poruke.

Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda dalo je ovom priredbom jedan novi prilog za promicanje hrvatske katoličke književne tradicije želeći mlađe naraštaje upoznati s neospornim književnim talentima među književnicima kršćanskog svjetonazora. Natjeca-

nje u znanju pružilo je priliku svima prisutnima da se prisjete velikih ljudi umjetnosti riječi, pokojnih i živih, da ih bolje upoznaju kako bi ih mogli cijeniti i zavoljeti. — Dupkom puna velika dvorana Nadbiskupskog dječačkog sjemeništa na Šalati, gdje se priredba održavala, često je i burno pozdravljala sve sudionike priredbe. Posjetioci su nesmanjenom pažnjom pratili kviz od početka do dijeljenja nagrada, jer su nešto više od dva sata uživali u zanimljivom, napetom i raznolikom programu.

PRIMLJENE KNJIGE

Krešimir Mlač: Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike. Pjesme. Izdao: Nakladni zavod Matice hrvatske Zagreb, 1972.

Ante Parčina: Odjeci srca i uma. Pjesme. Split, 1972.

Veseljko Vidović: Na dnu sebe. Pjesme. Izdale: Mogućnosti, Split, 1972.

Pierre L'Ermite: Žena zatvorenih očiju. Roman. Izdala: Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.

Josip Badalić: Milan Pavelić. Životopis. Vlastita naklada, Zagreb, 1972.

Sestra Marija od Presv. Srca: Za bolji svijet. Razmišljanja. Izdala: Crkva u svijetu, Split, 1972.

Radovi Staroslavenskog instituta — knjiga 7. Članci i rasprave. Zagreb, 1972.

Stjepan B. Vučemilo: Anđeo Dalla Costa i njegov »Zakon czarkovni«. Rasprava. Izdala: Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.

Paula Preradović: Kolumbova kušnja. Pripovijest. Izdao: V. Glibotić, Split, 1972.

D. N. Pavlović: Sunčani sat. Pjesme. Izdao: Trag, Pančevo, 1972.

Ivo Balentović: Preko devet brda i dolina: Pripovijesti. Vlastita naklada, Umag, 1973.

OBAVIJEST PRETPLATNICIMA

Kao što smo javili, zbog poskupljenja papira i tiskarskih usluga morali smo povisiti pretplatu. Pretplata za 1973. g. iznosi 50.— d. Molimo cijenjene pretplatnike da slanjem pretplate i pronalaženjem novih pretplatnika pomognu naš časopis kako bi mogao i nadalje izlaziti.

SADRŽAJ

Kamilo Križanić: Đuro Sudeta 1
Ivan Bošković: Susreti s Josipom Kosorom 4
Eduardo Avila: Ljubav i smrt 9
Luka Ibrišimović: Nove varijacije na poznatu temu: Tin Ujević 13
Enver Čolaković: Evropski haiku 21
Miroslav Slana-Miros: Žrvanj vremena 24
Svevlad Slamnig: Noćni solilokviji 27
Josip Berka: Dvije balade 32
Stanko Dominić: Utjeha noći, Čudna pjesma, Homonidu bez spasenja . . . 33
Josip Vrana: Sarah Feureisen 36
Tomislav Antunović: Zemlja je moja pjesma, Sedamdeseta karika, More i ja, S noćnog ribarenja 41
Boro Pavlović: Pjesništvo Stjepana Bencea 45
Mladen Spahija: Na djelu je jedan i isti duh 51

Nova imena

Ivan Šarolić Čavranić: Garcia Lorca 53
Mato Nosić: Lirski fragmenti o sedam brežuljaka 55
Ivan Znaor: Svjetlost koja bi mogla zaštititi oči, Naklonost zvijezda, Volim . . 56
Renata Vilhelm: Proljeće 71, 20. ožujak 13,30, 1972, Tamno zelene oči . . . 58
Josip Majdandžić: Večera 59
Branko Bajić: Nemirno zvono, Premoreni grad 60
Antun Removčan: Zimske minijature 61
Branko Horvat: Bič 61

Kazalište

Zlatan Esić: W. Shakespeare, Mackbeth 62
Mirko Kovačević: Shakespeare, Timon Atenjanin 63
A. R.: Jedan od »prvih plodova« prilagođen današnjem gledaocu 64
Radovan Grgec: Zvuci zagrebačke periferije 65

Izložbe

Smiljan Velebit: Neodoljivi i sugestivni likovi B. Ružića 66
Darija Juravić: Legenda jača od ništavila smrti 67

Knjige

Svevlad Slamnig: Bratoljub Klaić, Između jezikoslovlja i nauke o književnosti 69
Enver Čolaković: Stjepan Krčmar, Smrt koja nas ne zaobilazi 70
Enver Čolaković: Stjepan Džalto, Selo Svađalovo 71
J. Riječanin: Ivica Jembrih, Mujceki se hinčeju 72
Jure Ujević: Veseljko Vidović, Na dnu sebe; M. Ganza, Strepnje 74
Ivan Vladimir Horvat: Marija Novak, Čestitke i križi 75
ib: Marija Mesaroš Jakobović, Cvjetovi bola 77
Stanko Tenšek: Paula Preradović, Kolumbova kušnja 78

Vijesti

Marko Vunić 79
Kviz »Mala Danica 73« 79

Uskoro izlazi iz tiska Buturac-Ivandija:
POVIJEST KATOLIČKE CRKVE MEĐU HRVATIMA
Narudžbe prima:
HKD sv. Ćirila i Metoda, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

U P R A V O I Z A Š L O

Radovan Grgec:

N O V O I S T A R O

zbirka članaka o suvremenim problemima

Biblioteka »Novi vidici« br. 6.

Cijena 15 d

N a r u d ž b e p r i m a :

HKD sv. Ćirila i Metoda, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21